

T. C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

“İKİ DEMOKRASİ MODELİ:
LİBERAL DEMOKRASİ VE MÜZAKERECİ DEMOKRASİ
ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA”

FELSEFE ALANINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞABAN ARSLAN

PROF. DR. EROL KUYURTAR

TEMMUZ – 2015 – MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
(FELSEFE ANABİLİM DALI)

“İKİ DEMOKRASİ MODELİ: LIBERAL DEMOKRASİ VE MÜZAKERECİ
DEMOKRASİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA”

Hazırlayan
Şaban ARSLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsünde
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 27.07.2015

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 24.07.2015

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Erol KUYURTAR

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Tuncay SAYGIN

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

TEMMUZ - 2015

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 01./07./2015 tarih ve 686/3 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Felsefe Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Şaban Arslan'ın "İki Demokrasi Modeli: Liberal Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi Üzerine Bir Çalışma" adlı tezini incelemiş ve aday 24./07./2015 tarihinde saat 14:30 jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Erol KUYURTAR

Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Yrd. Doç. Dr. Tuncay SAYGIN

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İki Demokrasi Modeli: Liberal Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi Üzerine Bir Çalışma” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24/07/2015

ŞABAN ARSLAN

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : ARSLAN

Adı : Şaban

Kayıt No:

TEZİN ADI

**Türkçe : İKİ DEMOKRASİ MODELİ: LİBERAL DEMOKRASİ VE MÜZAKERECİ
DEMOKRASİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

**Y. Dil : TWO DEMOCRACY MODELS: A WORK IS ABOUT LIBERAL DEMOCRACY
AND NEGOTIATING DEMOCRACY**

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 24.07.2015

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : KUYURTAR, Erol

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Liberal Demokrasi
2. Müzakereci Demokrasi

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

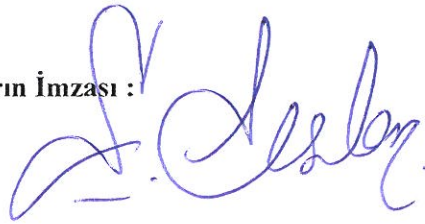
1. Liberal Demokrasi
2. Bireysel Özgürlük, Siyasal Eşitlik, Siyasal Temsil
3. Meşruiyet Krizi, Temsil Krizi, Politik Soğuma
4. Müzakereci Demokrasi
5. Politik Katılım, İletişimsel Eylem

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Liberal Democracy
2. Individual Freedom, Political Equality, Political Representation
3. Legitimacy Crisis, Representation Crisis, Political Estrangement
4. Negotiating Democracy
5. Political Participation, Commünicative Activity

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 27.07.2015

ÖZET

Köklerini Antik Yunan'dan alan ve tarihin belirli dönemlerinde etkili olan demokrasi, zaman içerisinde değişen dönemsel koşullar ve farklılaşan toplumsal ihtiyaçlar sonucunda önemli değişimler geçirmiş, böylelikle de birçok düşünürün ve teorisyenin onu yeniden ele almasıyla birlikte farklı siyasal kuramlara/anlayışlara konu olmuştur. Bu çalışma kısmen, demokrasinin tarihsel süreç içinde yaşadığı siyasal dönüşümler ve gelişmeler ile dönemsel koşullar ve toplumsal ihtiyaçlar ışığında günümüzde aldığı hal üzerine odaklanmaktadır. Tezin asıl odaklandığı mesele ise liberal demokrasinin, günümüz dünyasının toplumsal sorunlarını çözmedeki yetersizliği ve bu bağlamda liberal anlayışın meşruiyetini yitirmesinden yola çıkarak, demokrasinin daha demokratik bir kamusal alan talebi etrafında şekillenen ve liberal demokrasiye alternatif olarak ileri sürülen müzakereci demokrasi anlayışdır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, demokrasinin ne olduğundan ve modern dönemde liberalizmle birlikte nasıl bir yapıya büründüğünden hareketle, – liberalizmin demokrasiyle eklemlenmesinden oluşan– liberal demokrasinin temel ilkeleri ele alınıp, bu anlayışın yönetsel alanda yaşadığı krizlere değinilmektedir. İkinci bölümde, liberal demokrasinin krizlerine alternatif olarak Jürgen Habermas tarafından geliştirilen müzakereci demokrasinin ortaya çıkışı ve liberal demokrasiye nasıl bir alternatif oluşturduğu bu anlayışın içerdiği bazı ilkeler üzerinden incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise liberal demokrasiyle müzakereci demokrasi anlayışları karşılaştırılıp, bu iki anlayış eleştirel bir zeminde tartışılmaktadır.

ABSTRACT

Democracy, which sprang out of Ancient Greece and was influential in certain eras of history, has undergone significant changes as a result of periodical circumstances and varying social needs, thus being the subject of different political theories after being rediscussed by many thinkers and theorists. This study is part of focused based on what democracy has come to be in the modern world in the light of the political transformations and developments as well as periodical circumstances and social needs that democracy has undergone throughout history. The main problem that this study focuses on is based on the disruption of the legitimacy of the liberal sense and the inability of democracy to solve the social problems of the modern world, and on the deliberative democracy shaped around the demand for a more democratic public sphere and put forth as an alternative to liberal democracy.

In this context, the first part of my study deals with what democracy is and what it has come to be along with liberalism in the modern world and discusses the basic principles of liberal democracy and the various crisis it has faced in administrative fields. The second part elaborates on the emergence of deliberative democracy developed by Jürgen Habermas as an alternative to the crisis of liberal democracy, its solutions to the issues created by liberal democracy, its principles and its significance. The third part deals with the comparison of liberal democracy and deliberative democracy, discusses the applicability of deliberative democracy and elaborates on the short-comings of deliberative democracy based on the criticisms directed at it.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....I

GİRİŞ..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM:

SİYASAL DÖNÜŞÜMÜN VE GELİŞİMİN SONUCU OLARAK LİBERAL DEMOKRASİ..... 7

1. 1. Liberal Demokrasi Anlayışı..... 7

1. 1. 1. Liberalizm ile Demokrasi İlişkisi.....20

1. 2. Liberal Demokrasinin Temelleri.....31

1. 2. 1. Bireysel Özgürlük..... 36

1. 2. 2. Siyasal Eşitlik.....43

1. 2. 3. Siyasal Temsil..... 49

1. 3. Liberal Demokrasinin Krizi..... 55

1. 3. 1. Liberal Demokrasinin Meşruiyet Krizi..... 57

İKİNCİ BÖLÜM:

ALTERNATİF BİR MODEL: MÜZAKERECİ DEMOKRASİ 63

2. 1. Müzakereci Demokrasi Anlayışı..... 63

2. 1. 1. Liberal Demokrasi ile Müzakereci Demokrasi İlişkisi..... 65

2. 2. Müzakereci Demokrasinin Temelleri..... 71

2. 2. 1. Politik Katılım	76
2. 2. 2. İletişimsel Eylem.....	80
2. 3. Müzakereci Demokrasinin Politik Önemi.....	84
2. 3. 1. Neden Müzakereci Demokrasi.....	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

LİBERAL DEMOKRASİ VE MÜZAKERECİ DEMOKRASİ MODELİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA.....	90
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	114

ÖNSÖZ

Demokrasi, geçmişten günümüze kadarki süreçte gerek kavramsal gerekse pratik açıdan önemli değişimlere uğramıştır. Zamanla daha geniş bir boyut kazanan – özellikle liberalizm etkisi altında şekillenen– demokrasi, modern dönemle birlikte siyasal alanda halkın kendi kendini yönetmesini değil, seçtikleri temsilciler aracılığıyla gerçekleştirilen bir yönetimi ifade etmeye başlamıştır. Bu bağlamda liberal demokrasi, bireysel özgürlüğü katılımıla özdeşleştiren, antikçağlara özgü – küçük ölçekli devlet yapılanmalarında geçerli olan– doğrudan demokrasi deneyiminden farklı olarak geniş alanlarda –yani büyük ölçekli devlet yapılanmaları içinde– yaşayan çok sayıdaki yurttaşın seçimler aracılığıyla kendilerini yönetecek kişileri seçtikleri temsil mekanizmasıyla işlemektedir. Liberalizmin demokrasiyle eklemlenmesiyle meydana gelen liberal demokrasi anlayışı siyasal iktidarın sınırlanmasına, bireysel hak ve özgürlükleri içeren özel bir alana ve temsil ilkesine dayanmaktadır.

Bununla birlikte demokrasi, modern dönemden günümüze kadarki süreçte de dönemselsel koşulların ve toplumsal ihtiyaçların belirlediği doğrultuda şekillenmeye devam etmiştir. Geline nokta ile birlikte liberal demokrasinin, ulus devletlerin yetki ve sorumluluk alanlarını daraltan özelleştirme ve yerelleşme politikalarının ardında onun katılım boyutunun eksik olduğunu ve halkın seçimiyle de gelmiş olsalar da sınırlı sayıda temsilcinin çıkarının hiçbir zaman temsil ettikleri halkın çıkarıyla tam olarak örtüşemeyeceği için bir temsil krizi yaşadığını savunan görüşler ileri sürülmüştür. Nitekim küresel politikalar bağlamında alınan kararlardan etkilenen yurttaşların karar alma süreçlerinden dışlanmaları ve bunun sonucunda da halkın siyasal alandan uzak kalmış olması, liberal demokrasi anlayışının meşruiyet krizi başta olmak üzere ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Liberal demokrasinin yüzeysel kaldığı ve katılım boyutunu ihmal ettiği düşüncesinden hareketle liberal demokrasiye alternatif olarak radikal demokrasi kuramları adı altında birçok demokrasi anlayışı geliştirilmiştir.

Söz konusu kuramlar arasında liberal demokrasinin krizine getirilmeye çalışılan çözümlerin en önemlilerinden bir tanesi Habermas'ın öncülüğünü yaptığı müzakereci demokrasi anlayışıdır. Müzakereci demokrasi, eşit ve özgür yurttaşların ortak sorunlar hakkında tartışmak üzere bir araya geldikleri, hem devlete hem ekonomik alana karşı özerk ve tahakkümden arınmış bir kamusal alan tasarlamaktadır. Müzakereci demokrasi kamusal alanda gerçekleşen ve aynı zamanda onu oluşturan politik anlamdaki iletişimin kendisidir. İletişimsel eylemle birlikte sınırlamaların ortadan kalkacağı, alınan kararların yurttaşların iradelerine dayanacağı ve liberal demokrasinin meşruluk krizine çözüm olacağı; bunun yanında geliştirdiği sistemle de günümüz dünyasının ihtiyaçları doğrultusunda ideal anlamda demokrasiyi gerçekleştireceği bazı düşünürler tarafından ciddi bir şekilde savunulmaktadır.

Bu tez çalışmasında, gerek kaynakların tespitinde gerekse içeriğin belirlenmesinde fikirleri ve tecrübesiyle beni yönlendiren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Erol Kuyurtar'a; çalışmamı oluştururken manevî desteğini üzerimden eksik etmeyen sevgili annem Hicran Arslan'a, babam Arif Arslan'a ve ağabeyim Barış Arslan başta olmak üzere ailemin diğer fertleriyle birlikte tüm dostlarıma teşekkür ederim.

GİRİŞ

Demokrasi genellikle “halkın onayına dayalı bir yönetim”¹ biçimi olarak tanımlansa da demokrasinin ne olduğu ve ne anlama geldiği sorunu üzerinde ortak bir uzlaşmaya varılamamıştır. Bu durum, demokrasinin neliği konusunda ciddi belirsizliklerin bulunmasından ve demokrasinin tek bir açık ve ortak anlamının olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden ortaya çıkışından bu yana demokrasi birçok farklı ve “yan anlamlara sahip olmuş”, günümüzde de farklı siyasal, “sosyal ve ekonomik sistemlerin içeriğinden” dolayı kendisine farklı anlamlar yüklenmiştir.² Yine de günümüze kadarki süreçte ideal anlamda açık ve ortak bir demokrasi tanımlaması oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Alain Touraine’nin demokrasi tanımlamasını ele aldığımızda demokrasinin, “en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan bir siyasal yaşam biçimi”³ olarak tanımlandığını görürüz. Bu gibi ideal demokrasi tanımlaması oluşturma çabaları bize, bir taraftan demokrasinin neliği konusunda daha fazla bilgi vermekte, öteki taraftan da demokrasiyi değerli kılan ve ona önem kazandıran yönleri göstermektedir.

Günümüzde oldukça popüler olan ve birçok yönetim anlayışı tarafından benimsenen demokrasi, kökenlerini Antikçağ’da bulan uzun bir geçmişe sahiptir. Fakat demokrasinin bu popülerliğine ve köklü geçmişine rağmen, yaklaşık iki bin yıl boyunca da insanların imparatorluklar, krallıklar, derebeylikleri gibi yönetim biçimlerinin egemenlikleri altında yaşamlarını sürdürdükleri bilinmektedir. Uzun süre kesinti yaşayan demokrasiye geri dönüş Robert A. Dahl’ın ifade ettiği gibi, “yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünyada olağanüstü ve benzeri görülmemiş bir politik değişim gözlemlenmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında monarşi, aristokrasi ve oligarşi meşruiyetlerini kaybetmesinin ardından komünizm, faşizm ve Nazizm dünya üzerinde yaşanan büyük bir savaş sonrasında, saygınlıklarını büyük ölçüde yitirmesi

¹ Stein Ringen, *Demokrasi Neye Yarar?- Özgürlük ve Ahlaki Yönetim Üzerine*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 20.

² Anthony Arblaster, *Demokrasi*, çev. Nilüfer Yılmaz, Ankara: Doruk Yayıncılık, 1999, s. 14.

³ Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?*, çev. Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 25.

ve böylelikle de demokrasinin bütün alternatiflerinin yok olması”⁴ sonucunda gerçekleşmiştir.

Neden demokrasiye yeniden ihtiyaç duyulmuştur veya günümüzde birçok toplum tarafından benimsenen demokrasiyi önemli kılan ve onu tercih edilebilir yapan şeyler nelerdir? gibi soruları ileri sürdüğümüzde bunun cevabına da yine Dahl’ın saptadığı şu etkenlere vurgu yaparak ulaşabiliriz: “Zorbalığı önlemek, temel haklar, genel özgürlük, kendi kaderini tayin etme, ahlaki özerklik, insani gelişme, temel kişisel çıkarların korunması, politik eşitlik, barış ve refah.”⁵ Demokrasinin sunduğu bu değerler, demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden ayıran, ona önem kazandıran ve onun tercih edilebilirliğini artıran önemli etkenlerdir. Nitekim Stein Ringen’in de belirttiği gibi, “demokrasi bilinen her alternatiften daha iyi bir yönetim biçimidir; çünkü yaşam fırsatları, yaşadıkları yönetime bağlı olan insanlar için daha iyidir. Eğer [bir] sistem demokratikse, insanların özgürlük içinde yaşama ve belirli bir esenlik rahatlığına varma olasılıkları daha yüksektir.”⁶

Böylelikle, gerek tarihsel gelişmelerin sonucunda diğer yönetim anlayışlarının itibarsızlaşmasından, gerekse de içinde barındırdığı önemli değerlerden dolayı kendisine geri dönülme ihtiyacı duyulan demokrasiye zaman içerisinde gösterilen yaklaşımlar siyasal, sosyal ve ekonomik bakımlardan farklılıklar göstermiştir. Demokrasiye birbirinden farklı yaklaşımların sergilenmesindeki etkenler, daha çok değişen *toplumsal şartlar ve dönemsel farklılıklar*⁷ etrafında şekillenmiştir. Şöyle ki, Antik Yunan’da sadece sınırlı sayıdaki halkın doğrudan katılımıyla işleyen bir demokrasi anlayışı söz konusuysen, günümüze doğru gelindiğinde temsil sistemine dayanan liberal demokrasi –ve temsil sisteminin yanında daha fazla katılımı öngördüğü için daha çok kabul görmeye başlayan müzakereci demokrasi– gibi birçok demokrasi anlayışı söz konusu olmaya

⁴ Robert A. Dahl, *Demokrasi Üstüne*, çev. Betül Kadioğlu, Ankara: Phoenix Yayınları, 2001, s. 1.

⁵ Dahl, A. g. e., s. 48.

⁶ Ringen, *Demokrasi Neye Yarar? - Özgürlük ve Ahlaki Yönetim Üzerine*, s. 33.

⁷ Burada toplumsal şartlarla, toplumların geçirdiği dönüşüm sonucunda “site şehirlerinden ulus-devlete geçişle ve sanayi devrimiyle” birlikte toplumsal yapılanmalardaki değişimi; dönemsel farklılıklarla ise özgürlük, “eşitlik, temsil ve hakların” ortaya çıkmasıyla, demokrasi anlayışındaki farklılık ve derinlik belirtilmeye çalışılmaktadır. (Bkz. Dahl, *Demokrasi Üstüne*, s. 20-24.; Touraine, *Demokrasi Nedir?*, s. 21-25.)

başlamıştır. Bunun nedenini temelde, Antik Yunan'da demokrasinin uygulandığı yerin “küçük ölçekli devlet yapılanmalarının hakim olduğu site şehirleri” olmasıyken, günümüze doğru gelindiğinde ise demokrasinin uygulanacağı yerin çokuluslu ve kalabalık nüfusa sahip “büyük ölçekli devlet şekillerinin” olması oluşturmaktadır.⁸ Böylece Antik Yunan'daki gibi yönetim anlayışına benzer bir yönetim anlayışının günümüzde uygulanmasının mümkün olmaması, demokrasi anlayışında değişikliklere gidilmesi gerekliliğini doğurarak farklı demokrasi anlayışlarının ortaya çıkmasına büyük ölçüde etki etmiştir.

Farklı demokrasi anlayışlarının artması, demokrasinin önüne bazı sıfatların eklenmesi zorunluluğunu meydana getirmiştir. Bunun sonucunda da demokrasiye ilk olarak “sosyal, liberal, klasik” vb gibi nitelemeler getirilmiş ve bu sıfatlara son olarak da “radikal sıfatı” eklenmiştir.⁹ Bu durumun ilk etapta demokrasiye olumsuz yönde etkileri olacağı düşünülmüşse de, aslında bunun demokrasiye olumlu yönde yansımaları olduğu görülmüştür. Nitekim demokrasi konusunda herhangi bir tartışma yürütüldüğünde, demokrasiye eklenen bu sıfatların oluşturduğu çerçeve içerisinde değerlendirmelerde bulunma imkanı elde edilmiştir. Bununla beraber gelinen nokta itibariyle, demokrasinin algılanış şeklinde ve yapısında ciddi değişimlerin gözlenmesinden çok, demokrasinin geçmişten günümüze kadar beraberinde getirdiği “katılım, politik eşitlik, halk egemenliği”¹⁰ gibi demokrasiye içkin temel öğelerin varlığını sürdürmesinde de büyük katkıları olmuştur.

Demokrasiye sergilenen yaklaşımların farklılaşmasıyla ortaya çıkan liberal, sosyal, katılımcı ve müzakereci demokrasi gibi anlayışların başında, liberal demokrasi anlayışı gelmektedir. Liberal demokrasiye bu önemi kazandıran şey, demokrasinin uzun bir süre kesinti yaşamasının ardından, yeniden bu anlayış aracılığıyla tarih sahnesine geri dönmesini sağlaması olmuştur. Demokrasinin yeniden benimsenişi *liberalizmin*¹¹, “18. yüzyıldaki toplumsal ve siyasal

⁸ Barry Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, çev. Hüseyin Bal, Ankara: Liberte Yayınları, 2007, s. 57-58.

⁹ M. Çağatay Okutan, “Radikal Demokrasi Ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu”, der. Bican Şahin, *Demokraside Güncel Tartışmalar*, Ankara: Orion Kitabevi, 2008, s. 86.

¹⁰ Okutan, A. g. e., s. 86.

¹¹ Liberalizm en genel anlamıyla, “köklerini Rönesans ve Reformdan alan, daha çok 18. yüzyılda sağlam temellere oturan felsefi bir teori ve modern dünyanın temel politik ideolojilerinden biri olarak,

gereksinimler ışığında demokrasinin temel değerlerinden özgürlük ve eşitlik fikirlerini yeniden gündeme getirmesiyle¹² başlamıştır. Liberalizmin demokrasiyle olan ilişkisinin artarak devam etmesi, demokrasinin liberal zeminde gelişmesini sağlamış ve bundan sonra “eski bir demokratik ilkenin, yani iktidar halkın elinde olmalı düsturunun bu kez, bireysel özgürlüğün değeri ve insan haklarına güçlü vurguyla liberal söylemin”¹³ belirlediği yönde anlam kazanmasına önemli derecede etki etmiştir.

Böylece 18. yy’ın ikinci yarısından 19. yy’ın ilk yarısına kadar olan dönem içerisinde birçok toplum tarafından kabul gören hakim demokrasi anlayışı liberal demokrasi olmuştur. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde liberal demokrasinin toplumlar üzerindeki “saygınlığında” ve gücünde yavaş yavaş azalma görülmüştür.¹⁴ Bunun nedenleri arasında, liberal demokrasinin halkın siyasal alandan uzaklaşmasına yol açması, temsil krizini içinde barındırması, değişen toplumsal ihtiyaçlara –özgürlük anlayışındaki değişimin gerçekleşmesi, yeni hakların ortaya çıkması ve hakların kapsamının artması gibi– karşılık verememeye başlaması gösterilmektedir. Bunun sonucunda, “zamanla liberal anlamdaki demokratik sürecin işlerliğinin zarar görmesi, siyasal katılıma öncelik veren katılımı ile demokrasi arasındaki bağın yeniden kurulması için modern temsili demokrasinin dönüşüm”¹⁵ geçirmesi gerekliliğinin kendisini ciddi bir şekilde hissettirmeye başlaması, liberal demokrasiye alternatif demokrasi anlayışlarının geliştirilmesine neden olmuştur.

Bu doğrultuda *Radikal demokrasi*¹⁶ anlayışları altında yer alan ve günümüzde önemli bir yeri bulunan demokrasi anlayışlarından bir diğeri de, Jürgen Habermas’ın

bireylerin özgürlük ve haklarına verdiği önemle seçkinleşen görüştür”; daha özel anlamda da liberalizm, “belirli bir politika felsefesi olduğu kadar, bir birey anlayışında ifade bulan ve ahlak anlayışını da içeren siyasal ve ekonomik bir gelenektir.” (Bkz. Ahmet Cevizci, *Paradigma – Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005, s. 1080.)

¹² Dahl, *Demokrasi Üstüne*, s. 21-22.

¹³ Chantal Mouffe, *Demokratik Paradoks*, çev. Cevdet Aşkın, Ankara: Epos Yayınları, 2001, s. 14.

¹⁴ Atilla Yayla, *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları, 2002, s. 2.

¹⁵ Esra Şimşir, “Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları”, der. Bican Şahin, *Demokraside Güncel Tartışmalar*, Ankara: Orion Kitabevi, 2008, s. 109.

¹⁶ Radikal demokrasi liberal demokrasiye karşı geliştirilen anlayışlar arasında yer almakta ve “eleştirel bir tavır takınmakla” birlikte, radikal demokrasi “liberal anlayışa alternatif yeni anlayışlar” ortaya koymak hedefindedir. Bu anlayış aynı zamanda liberal demokrasiye olduğu kadar radikal demokrasi

kuramsallaştırdığı müzakereci demokrasi anlayışıdır. Müzakereci demokrasiye de bu önemi kazandıran şeylerin başında, liberal demokrasinin karşılaştığı krizleri aşarak günümüz toplumlarının özellikle siyasi açıdan “ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlaması” –temsil krizini aşarak siyasal katılımı yeniden sağlaması gibi– ve modern dönemin önemli sorunlardan olan “farklılıkların bir aradalığı meselesine” çözüm getirmesi gelmektedir.¹⁷

Bu çalışma liberal demokrasinin, günümüz dünyasının değişen koşullarına cevap vermemesi sonucunda karşılaşılan, halkın siyasal alandan uzaklaşması ve temsil krizlerine çözüm oluşturmadaki yetersizliğinin meydana getirdiği demokratik yönetim anlayışının meşruiyetini yitirmesi probleminden hareketle, demokrasinin ideal anlamda gerçekleşmesi gereksinimi üzerinden yükselen ve liberal demokrasiye alternatif olarak ileri sürülen müzakereci demokrasi üzerine olacaktır. Çalışmanın temel argümanını, müzakereci demokrasinin liberal demokrasi anlayışının karşılaştığı toplumsal ve siyasal alandaki temsil krizine çözüm getirip sorunları aşabileceği ve demokrasinin yitirdiği meşruiyeti yeniden kazandırabileceği oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, modern dönemdeki siyasi bunalıma neden olan liberal demokrasinin siyasal alandan uzaklaşma ve temsil krizi sorunlarına çözüm üreteceğini iddia eden Habermas’ın ileri sürdüğü müzakereci demokrasi yaklaşımının incelenmesi ve bu yaklaşımda temel alınan “demokratik usulleri demokratikleştirme ideali”¹⁸ çerçevesinde değerlendirilmesidir.

Bu amaç doğrultusunda; birinci bölümde, ilk olarak demokrasinin genel bir tarihçesini ortaya koyarak yaşanan gerek siyasal gerekse toplumsal olaylar sonucunda, demokrasinin hangi aşamalardan geçtiğini ve bu yönetim tarzının dönemler içerisinde nasıl tanımlanıp algılandığını ele alacağım. Daha sonra liberalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte, bu felsefi geleneğin demokrasiyi nasıl şekillendirdiğini belirteceğim. Bunu yaparken de, yaşanan önemli politik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan liberal demokrasinin ne olduğunu temelleriyle

anlayışları arasında yer alan müzakereci demokrasi anlayışına karşı çıkıp eleştiriler geliştirmektedir. (Bkz. Okutan, *Radikal Demokrasi Ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 93-95.)

¹⁷ Okutan, A. g. e., s. 95-96.

¹⁸ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 107.

beraber ele alıp, bu yeni yönetim anlayışının ne hedeflediğini ve nasıl bir yapıya sahip olduğunu göstermeye çalışacağım. Son olarak da bu anlayışın yaşadığı sorunların neler olduğunu ve yönetsel olarak hangi bakımlardan problemler meydana getirdiğine değindikten sonra, liberal demokrasiye yöneltilen radikal eleştirileri –daha çok müzakereci model bağlamındaki eleştirileri– ele alıp ilk bölümü tamamlayacağım. İkinci bölümde de, liberal demokrasinin yaşadığı krizlerden dolayı ona alternatif olarak ileri sürülen –Habermas tarafından oluşturulup takipçileri tarafından geliştirilen– müzakereci demokrasi anlayışını ve bu anlayışın demokrasi düşüncesine neler kattığını ele alacağım. Ardından müzakereci demokrasinin perspektifinden günümüzdeki demokrasi anlayışının nasıl olması gerektiği üzerine odaklanıp, müzakereci demokrasi anlayışının temellerini, önemini ve neden bu anlayışın tercih edildiğini inceleyeceğim. Son olarak üçüncü bölümde, bu iki anlayış üzerinde genel bir değerlendirmede bulunup müzakereci anlayışın hedeflerine ulaşip ulaşmadığı sorunundan hareketle, müzakereci anlayışın hedeflerine ulaşmada ne gibi engellerle karşılaştığı ve bunları aşmada yeterli olup olmadığı üzerinde bir tartışma yürüteceğim. Bu tartışmayı, liberal demokrasiye alternatif yaratmak amacıyla hareket eden müzakereci anlayışın, liberal demokrasinin karşılaştığı sorunları ne kadar çözebildiği ve kendisinin ne derecede günümüz toplumlarında uygulanabilir olduğu soruları üzerinden yürüteceğim. Bununla beraber, müzakereci demokrasinin hem teorik yönünde –değer çoğulcuğunun içerimlerinden kurtulamaması, özel özerklik ve politik özerklik arasındaki ilişkide sorunlar ortaya çıkarması ve müzakere sonrasında bireylerin en iyi karar üzerinde uzlaşacaklarına dair öngörünün, bireyler tarafından ortak bir karara varılamaması durumunda sürecin nasıl işleyeceğine dair herhangi bir ipucu vermemesinin doğurduğu sıkıntılar– hem de pratik yönünde –bireylerin katılacağı müzakere platformunun nerede ve nasıl yapılacağının belirginleştirilmemiş olmasına dair zorluklar– gözlemlenen eksikliklerden dolayı kendisine yöneltilen eleştirilere yer verip, bunun üzerinden de bir değerlendirmede bulunacağım. Böylece müzakereci demokrasinin uygulanabilirlik bakımından içerdiği sorunların nasıl giderilebileceğini ve bu anlayışın yaşadığı eksikliklerinin hangi yollarla düzeltilebileceğini tartışıp bu çalışmayı tamamlayacağım.

BİRİNCİ BÖLÜM:

SİYASAL DÖNÜŞÜMÜN VE GELİŞİMİN SONUCU OLARAK LİBERAL DEMOKRASİ

1. 1. Liberal Demokrasi Anlayışı

Bu bölümde liberal demokrasi anlayışını tartışırken konunun açık bir şekilde anlaşılması için üzerinde durulması gereken bazı önemli hususlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, demokrasi kavramının ne olduğudur. Bununla liberal demokrasinin ortaya çıkışında, demokrasi bağlamında yaşanan gelişmelerin ne derecede etkili olduğuna değinilecektir. İkincisi, kökleri demokrasi kadar eskiye dayanmayan fakat modern dönemle birlikte söz konusu olmaya başlayıp kısa sürede popülerlik kazanan liberalizm ile demokrasi arasındaki ilişkidir. Burada ise liberal demokrasi anlayışının oluşmasında önemli bir yere sahip olan liberalizm ile demokrasi arasındaki ilişkinin nasıl gerçekleştiği ve liberalizmin demokrasiyi hangi bakımlardan etkilediği belirtilecektir. Üçüncüsü de liberal demokrasinin, Antikçağ'da ortaya çıkmış ve tarihin belirli bir döneminde etkili olmuş Atina demokrasisinden ne gibi benzerlikler veya farklar sergilediğidir. Bununla da bu iki anlayışın ortak noktalarının ve liberal demokrasinin Atina demokrasiden ayırt edici olan özelliklerinin neler olduğuna değinilecektir.

Söz konusu hususlardan hareketle liberal demokrasinin temellerini oluşturan bireysel özgürlük, 'siyasal eşitlik' ve 'siyasal temsil' kavramlarının ne oldukları açıklanarak, bu değerlerin liberal anlayış içindeki yerlerinin ve önemlerinin üzerinde durulacaktır. Daha sonra da liberal demokrasinin problemini oluşturan eksiklikler ve bu eksikliklerden dolayı liberal anlayışa yöneltilen eleştiriler ele alınacaktır.

Demokrasiyi tanımlarken öncelikle demokrasi kavramının muğlaklığına ve bu konudaki zorluklara değinmek gerekmektedir. Çünkü demokrasi, kesin ve ana hatları belli olan, sıradan ve kolay anlaşılabilir bir kavram veya siyasi bir anlayış olmamakla beraber, birçok toplumu etkileyen ve bu toplumlar tarafından kendisine farklı anlamlar yüklenen köklü bir geçmişe sahiptir. Bu bakımdan geçmişten

günümüze kadar birçok siyasal sistemin demokrasi veya demokratik olarak adlandırılması, demokrasi kavramının tanımlanmasında farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna sanıldığı aksine, demokrasi kavramı üzerinde yeterince durulmaması değil, demokrasi üzerinde çok fazla durulması sebebiyet vermiştir. Bu yüzden demokrasi kavramı üzerinde “görelilik” ortaya çıkmış, görelilik de “belirsizliği” meydana getirmiştir.¹⁹ Bir de, içinde bulunulan “zaman, yaşanan farklı coğrafyalar ve bu coğrafyalardaki sosyoekonomik durumlar ve her toplumun kendine özgü kültürel değerlerinin”²⁰ demokrasiye kazandırdıkları veya kattıkları göz önünde bulundurulduğunda, demokrasinin ne kadar karışık bir kavram haline geldiği anlaşılabilir. İşte bu durum demokrasinin algılanışında farklılar yaratmış, bu farklılıklar da birbirinden farklı demokrasi anlayışlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ancak demokraside karşılaşılan bu belirsizliğe ve çeşitliliğe rağmen, yine de demokrasinin birbirinden farklı tanımları göz önünde bulundurularak, demokrasinin olmazsa olmazlarını oluşturan temel özelliklerini ortaya koymak ve bazı önemli düşünürler ışığında belirli bir perspektif oluşturmak mümkün olmaktadır.

Demokrasi kavramını etimolojik olarak incelediğimizde bu ifadenin Antikçağ döneminde ortaya çıkmış Yunan kökenli bir kavram olduğunu görürüz. Demokrasi kavramı “Yunanca’da halk, halk kitlesi veya tam yurttaşlık” gibi anlamlara gelen bir kelime olan “*demos* ile egemen olmak veya iktidar kullanmak” gibi anlamlara gelen “*kratein*” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır.²¹ Demokrasi bu anlamda, halkın yönetimi veya halkın iktidarını ifade etmektedir. Demokrasi kavramının “sözcük anlamı açık ve anlaşılır”²² olmakla birlikte, demokrasiyi daha iyi kavramak için, bu siyasal sistemin nasıl işlediğini belirtmek gerekmektedir. Bunun için de işe Atina demokrasinden başlamak uygun bir yöntem olacaktır. Çünkü demokratik yönetim anlayışlarının kaynağını oluşturan ve demokrasinin ilk şeklini temsil eden

¹⁹ Atilla Erdemli, “Profanlaşan Dünyamızda Demokrasi”, *Felsefe Logos*, İstanbul: Sayı 11, Haziran-2000, s. 68.

²⁰ Phillippe C. Schmitter ve Terry Lyn Karl, “Demokrasi Nedir, Ne Değildir?”, çev. Levent Gönenç, *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, der. Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s. 4.

²¹ Manfred G. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, çev. M. Emin Köktaş, Ankara: Vadi Yayınları, 2001, s. 13.

²² Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan, Ankara: Yetkin Basımevi, 1993, s. 8.

Atina demokrasisi bize, günümüzde yeniden önem kazanan demokrasi anlayışı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Hatta bir bakıma Atina demokrasisine, bütün demokratik yönetim biçimlerinin el kitabı nitelendirmesini yapabiliriz. Bu sayede, Antik Yunan demokrasisinden hareketle modern dönem toplumlar tarafından benimsenen çeşitli demokrasi anlayışları, özellikle de liberal demokrasi ile müzakereci demokrasi anlayışlarının temelleri ve bu temellerin üzerinde yükseldiği değerler daha iyi kavranıp açıklanabilir.

Demokrasi anlayışlarının ilk örneği olan Atina demokrasisini ele aldığımızda, bunun Antikçağ'dan günümüze kadar süregelen birçok siyasi yönetim biçimlerinden farklı özelliklere ve uygulamalara sahip olduğunu görürüz. Bu farklılıklar temelde halkın yönetime doğrudan ve dolaylı katılımı etrafında şekillenirken, genelde ise toplumların siyasi, sosyal ve ekonomik yapıları etrafında şekillenmektedir.

Demokrasinin Antik Yunan'daki uygulandığı ana hatlarıyla şu şekildeydi: Atina demokrasisinde “halkı, yani yönetimde söz sahibi olanları, Atina’da 20 yaş üzerindeki Atinalı erkekler oluşturmaktaydı. Buna göre, Atinalı kadınlar ve çocuklar, yabancılar ve köleler, yasama ve yargı kararlarının oluşturulmasında söz sahibi”²³ değillerdi. Yani bu durumda Atinalı yetişkin erkek olmak koşulu dışında hiçbir şekilde yönetime dahil olabilmeye söz konusu olmamaktaydı. Halkın tamamının katılması bakımından olumsuzluk olarak değerlendirilen bu duruma rağmen, yine de kısıtlı katılım, Barry Holden’in ifade ettiği gibi, “Atina şehir devletinde yaşayan ve sayıları 30.000 ile 45.000 arasında olan yurttaş topluluğu yılda 40 defadan fazla olmak üzere bir meclis olarak”²⁴ toplanmasıyla sağlanmaktaydı. Aynı zamanda “yönetimde söz sahibi olan ve yurttaşlar arasında kendi içerisinde çoğunluk tarafından seçilen ve halkı temsil eden küçük bir halk meclisi modeli”²⁵ de ana meclisin yanında kendisine yer bulurdu. Oluşturulan bu küçük meclis, “kamu düzeninin oluşturulmasına yönelik yasal çerçevenin oluşturulması, mali konuların karara bağlanması, savaş ve barış ilan edilmesi gibi temel kamu siyasetlerinin

²³ Bican Şahin, “Liberal Demokrasinin Temelleri”, der. Bican Şahin, *Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar*, Ankara: Orion Kitabevi, 2008, s. 3.

²⁴ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 56.

²⁵ Holden, A. g. e., s. 57.

belirlenmesinden sorumluydu.”²⁶ Bununla beraber bütün *Atinalı yurttaşların*²⁷ katılımına açık olması bakımından sayıca fazla olan bu meclise işlerin daha kolay yürütülebilmesi için de, “yasa tekliflerinin hazırlanması ve organize edilmesinden sorumlu 500’ler Konseyi yardım ederdi. Konsey Atina’yı oluşturan 10 farklı merkezi bölgelerden gönderilen 50’şer kişinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmaktaydı. Konseye de, görev süresi bir ayı aşmayan 50’ler komitesi yardımda bulunurdu, bir de 50’ler komitesinin görev süresi bir günle sınırlı olan bir başkanı”²⁸ olurdu.

Yasamada görülen katılımın bir benzeri de yargıda alınan kararlara uygulanmaktaydı. Yani yasamada alınan kararlarda olduğu gibi yargıdaki kararlar da “yurttaşların katılımıyla oluşturulan mahkemelerce alınmaktaydı. Bu mahkemelerde halk jüri rolünü üstlenirdi. Meclislerin karar almasında ideal, oy birliği kuralı olmakla beraber, bunun pratikteki imkansızlığı sebebiyle çoğunluk kuralı benimsenmiştir.”²⁹ Halk meclislerinin yanı sıra, “10 kişinin katılımıyla oluşturulan ofisler de bulunmaktaydı ve bu ofislerdeki kişiler idari işlerle ilgilenmekteydiler.”³⁰ Atinalı yurttaşlar, oluşturulan bu meclislerdeki “tüm makam, mevki ve mercilere atanacak kişilerin seçilip belirlenmesinde, oligarşik eğilimlere” sahip olduğuna inandıkları seçim mekanizmasını değil, aksine temelde demokratik yönetimin ruhuna aykırı olan “şans ve bekleme faktörlerine bağlı kura ve sıra mekanizmasını” kullanmayı tercih ederlerdi.³¹ Çünkü kura ve sıra uygulamasının altında “siyasetin profesyonel kişilere bırakılması gerekli olmayan, tüm yurttaşların yönetime katılma yetkinliğine sahip bir faaliyet alanı”³² olduğu düşüncesi yatmaktadır. Bu uygulama sayesinde Atinalı yurttaşlar arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin onların siyasete dahil edilmeleri sağlanırken, aynı zamanda daha önceki yönetim biçimlerinden farklı olarak “siyasete gereğinden fazla bir şekilde önem atfeden üst bir anlam”³³ –örneğin, krallığın veya yöneticiliğin bazı insanlar tarafından

²⁶ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 3.

²⁷ Bu tabirle ifade edilmek istenen esasen, Atinalı yetişkin erkek yurttaşlardır.

²⁸ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 3.

²⁹ Şahin, *A. g. e.*, s. 3-4.

³⁰ Şahin, *A. g. e.*, s. 4.

³¹ Şahin, *A. g. e.*, s. 4.

³² Şahin, *A. g. e.*, s. 4.

³³ Şahin, *A. g. e.*, s. 4.

kendilerine tanrı tarafından verildiği iddiasıyla siyasete veya yönetime kutsallık atfetmeleri gibi bir anlam– verilmesinin önüne geçilmiştir.

Görüldüğü gibi Atina’da demokrasi, yurttaşların yönetim sürecine doğrudan katılımıyla gerçekleşiyordu. Buradaki katılımı olanaklı hale getiren etkenlerden bir tanesi, yurttaşların “kamusal meselelere karşı yüksek duyarlılığının olduğuna”³⁴ dair yaygın bir görüşün kabul görmesiydi. David Held’in ifadesiyle, “Atina demokrasisinin belirleyici özelliği, özel hayatın kamusal meselelere ve ortak çıkara feda edilmesini ifade eden yurttaşlık erdemine genel bir bağlılıktı.”³⁵ Aynı şekilde Henry B. Mayo da, “Atina’da yurttaşlar arasında şehrin çıkarlarının kendi bireysel çıkarlarının önünde olduğuna dair genel bir inancın mevcut olduğunu”³⁶ belirtir. Atina’daki demokrasiye katılımı olanaklı hale getiren nedenlerden bir diğeri de Barry Holden’in ifade ettiği gibi, Antik Yunan şehir devletlerinin sahip olduğu “küçüklük” yani sınırlı devlet yapısı ve modern dönemde karşılaşılan hem sosyal hem de “teknolojik karmaşıklıkların” yokluğudur.³⁷

Bunun yanı sıra Atina’da yönetim söz konusu olduğunda, “kamusal meselelere böylesine önem veren yurttaşların, organik bir bütünlük”³⁸ oluşturduğu görülmekteydi. Bu organik bütünlük Atinalı yurttaşları doğal bağlarla birbirine bağlayıp beraber hareket etmelerini sağlardı. Bu anlayışa göre “topluluk, tek tek bireylerin toplamından daha fazla olan, sadece halihazırda yaşayan üyeleri değil, fakat bu bireylerin içinde şekillendikleri kurumları, yapıları ve kültürü ile geçmiş ve gelecek nesilleri de içine alan kolektif bir varlık”³⁹ olarak kabul edilirdi. Bu anlamda yurttaşlar, “birbirine ortak veya kolektif çıkarlarla bağlı, tek ve bütünleşmiş”⁴⁰ bir yapı olarak görülürdü. Böyle bir topluluğun ortak çıkarı da, onu tek tek oluşturan bireylerin özel çıkarlarının toplamından oluşmazdı, aksine bireysel çıkarlar ortak çıkarlar uğruna göz ardı edilirdi. Bu ortak çıkar, “bireyin yurttaş olarak sahip

³⁴ Şahin, A. g. e., s. 4.

³⁵ David Held, *Models of Democracy*, Stanford: Stanford Uni. Press, 1996, s. 17. Şahin, A. g. e., s. 4.’ten alıntılandı.

³⁶ Henry B. Mayo, *Demokratik Teoriye Giriş*, çev. Emre Kongar, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1964, s. 37. Şahin, A. g. e., s. 4.’ten alıntılandı.

³⁷ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 56.

³⁸ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 5.

³⁹ Şahin, A. g. e., s. 5.

⁴⁰ Şahin, A. g. e., s. 5.

oldukları çıkar olarak, onların tek tek özel çıkarlarının ve bu çıkarların toplamından üstün bir değer taşırdı.”⁴¹ Böylelikle yurttaşların siyasete ve yönetime “aktif katılımı ile belirlenen ortak çıkar ekseninde işleyen demokrasininin, halk için yönetim ifadesiyle amaçlanan şeyi, yani halkın çıkarına olan yönetimi”⁴² gerçekleştirirlerdi.

Böyle bir işleyişe sahip olan Atina demokrasisi çoğu zaman eleştirilerin hedefinde bulunsa da, yine de içinde barındırdığı değerlerden –siyasete verilen önem, kamusal meselelere gösterilen duyarlılık, özel çıkarların ortak çıkarlar adına ikinci plana atılması gibi– dolayı büyük önem taşımaktadır. Sahip olduğu bu öneme rağmen bilindiği gibi, “Atina demokrasisinin M.Ö. 322 yılında Makedonya’nın”⁴³ hakimiyetiyle başlayan süreçle birlikte, demokrasi yaklaşık iki bin yıl boyunca kesintiye uğramıştır.

Demokrasiye ilişkin yaklaşımlar daha çok olumlu yönde olmasına rağmen, kendisine olumsuz yönde de yaklaşımlar gösterilmiştir. Bu yaklaşımları en genel hatlarıyla ele aldığımızda, demokrasiye karşı eleştirel, katı ve olumsuz tavır sergileyenlerin başında Platon gelmektedir. Platon demokrasi hakkındaki görüşlerini *Devlet* adlı kitabında ele almıştır. Platon *Devlet*’te demokrasiyi, tamamen ve her yönüyle düzensiz olan, “bir devletin nihai ve en kötü hastalığına”⁴⁴ sahip olmayan, ancak yine de kötü devlet yönetim şekilleri arasında görmektedir.

Demokrasiye kısmen daha ılımlı yaklaşan ve onun ne olduğu konusunda, Atina demokrasisinden yola çıkarak önemli görüşler ortaya koyan Aristoteles de, bu konudaki düşüncelerini *Politika* adlı eserinde ele almıştır. Aristoteles’e göre demokrasi: “Egemenliğin, siyasal eşitlik ve erişkin yaştaki halkın kapsamlı siyasal katılım hakkı bazında doğrudan veya dolaylı olarak halktan kaynaklandığı ve nihayet oy verme hakkına sahip olanların tamamının veya çoğunluğun çıkarına dayanılarak uygulandığı bir kurumlar düzenidir.”⁴⁵ Aristoteles’in bu tanımıyla paralellik gösteren

⁴¹ Şahin, A. g. e., s. 5.

⁴² Şahin, A. g. e., s. 5.

⁴³ Şahin, A. g. e., s. 6.

⁴⁴ Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, s. 18.

⁴⁵ Aristotle, *The Politics*, Trans. With introduction, analysis, and notes, Peter L. Philips Simpson as *The Politics of Aristotle*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1997, 3-7-8. bölümler. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, s. 15.’ten alıntılandı.

Aristoteles okulunun devlet şekilleri öğretisi de demokrasiyi, “çokluğun egemen olduğu egemenlik şekli”⁴⁶ veya devlet yönetim anlayışı olarak tanımlamaktadır. Demokrasiye yönelik bu olumlu yaklaşımlara rağmen, yine de Aristoteles’in ve onun takipçilerinin demokrasinin önde gelen savunucuları arasında yer aldıklarını söyleyemeyiz. Çünkü onlara göre, “demokrasinin demokrasi dışı düzenlerden daha iyi olması[nın]”⁴⁷ temel nedeni, demokrasinin insanlar için daha iyi bir yönetim olarak kabul görmesinden kaynaklanmaktadır.

Platon ve Aristoteles örneklerinde olduğu gibi, önceki dönemlerde demokrasiye daha çok mesafeli, olumsuz ve eleştirel yaklaşımlar sergilenmekteydi. Filozofların, “devlet bilimcilerin, siyasetçilerin büyük çoğunluğunun demokrasiyi çoğunlukla kötü bir devlet şekli olarak, çoğu kez güvenilmez halk egemenliği olarak, olsa olsa küçük bir cemaat çerçevesinde gerçekleştirilebilecek bir düzen olarak görmesi ve özellikle monarşi, aristokrasi veya oligarşi gibi diğer devlet şekillerinin unsurlarıyla güçlü biçimde birleştirip, ılımlaştırıldığında ancak kabul edilebilir”⁴⁸ olabileceği yönünde görüşlerin ileri sürülmesi, demokrasiyi olumsuz yönde etkileyen önemli gelişmelerdi. Ancak demokrasiye gösterilen bu olumsuz yaklaşımlarla birlikte diğer tüm olumsuz gelişmeler, demokrasinin üzerine yeniden düşünülmesini sağlayan en önemli etkenler olmuştur. Böylece zaman geçtikçe dönemsel şartların da etkisiyle, demokratik ilkeler ve yöntemler modern dönemde yaygın kabul görmüştür.

Nitekim Aristoteles’in demokrasiye kısmen de olsa gösterdiği pozitif yaklaşımından doğan demokrasi tanımı, ABD başkanı Abraham Lincoln tarafından “1863 yılında demokrasi, halkın halk tarafından halk için yönetimidir, sözlerinde ifadesini bulmuş ve demokrasinin, oldukça basitleştirilmiş ve gerçekçi ilkelerle yeniden düzenlenmiş”⁴⁹ biçimini yansıtmıştır. Lincoln’un bu tanımı oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü demokrasinin bu şekilde tanımlanışı “sağlam ve doğrudan demokratik olmayı o kadar amaçlıyor ki bunun bir benzerine daha rastlamak”⁵⁰ o dönemki şartlarda mümkün değildi.

⁴⁶ Schmidt, A. g. e., s. 13.

⁴⁷ Ringen, *Demokrasi Neye Yarar? – Özgürlük ve Ahlaki Yönetim Üzerine*, s. 34.

⁴⁸ Schmidt, A. g. e., s. 18.

⁴⁹ Schmidt, A. g. e., s. 15-16.

⁵⁰ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 28.

Yine de Lincoln'un "halkın halk tarafından halk için yönetimi" olarak tanımladığı demokrasinin gerçekçi bir biçimde düzenlenerek, daha açık ve anlaşılır bir hale getirilmesi gerekmektedir. Çünkü Lincoln'un bu tanımı tam anlamıyla demokrasiyi tanımlamada yetersiz kaldığından, belirsizliklere neden olmaktadır. Örneğin demokrasideki halk unsurunu ele aldığımızda, "halk, günümüz Batılı anayasal devletlerde bütün yetişkin erkek ve kadın yurttaşları"⁵¹ kapsamaktadır. Nitekim, Atina ve günümüz demokrasi anlayışları arasında bu açıdan bir kıyaslama yaptığımızda, o dönemki anlayış doğrultusunda halk tanımlamasının içerisine Atinalı yurttaş olmayanlar, yani kadınlar, yabancılar ve köleler dahil olamazken, günümüzde ise bu yetişkin olan herkesi içerisine alan bir halk tanımlamasına dönüşmüştür. Bu belirsizlik durumu giderilmediği takdirde "ne halkın ne de halkın temsilinin egemen olduğu mutlak olarak kanıtlanabilir."⁵² Dolayısıyla demokrasi tanımlaması yapılırken söz konusu belirsizliğin giderilmesi ve bu gibi durumların yol açacağı eksikliklerin giderilmesi için demokrasinin sınırlarının belirgin olarak ortaya konulması ve içinde hangi değer ve ilkelerin bulunması gerektiği açık ve anlaşılır bir şekilde, farklı yorumlara yer bırakmaksızın belirtilmesi gerekmektedir.

Zamanla değişen anlayışlar ve durumlar doğrultusunda mevcut demokrasi tanımlarında daha ciddi değişikliklere gidilmesi ihtiyacı doğmuş ve böylelikle de demokrasinin kapsamının genişletmesi gerekliliği meydana gelmiştir. Bu ihtiyaçlar ışığında Lincoln'un demokrasi tanımı kısmen Manfred G. Schmidt'in ifade ettiği şekliyle şu şekilde düzeltilebilir veya eksiklikleri giderilebilir: "Demokrasi, sekülerleşmiş toplumsal düzen içinde kendini gösteren bir egemenlik"⁵³ şeklindedir. Bu nedenden ötürü demokraside, "tek kişinin egemenliği veya kilise, Tanrı veya ilahlara dayanan egemenler [değil, Antik Yunan demokrasisindeki şekliyle demos anlamında olan] halk, mutlak olarak devlet iktidarının tek kaynağı olmalıdır. Böylece devlet otoritesini elinde tutma ve otoriteyi kullanmanın somut olarak halka dayanması ve halka karşı sorumlu olması gerekmektedir. Bu, demokratik yönetimin ve yönetim

⁵¹ Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, s. 17.

⁵² Schmidt, *A. g. e.*, s. 16.

⁵³ Schmidt, *A. g. e.*, s. 16.

gerçekliğinin temel şartı olarak kabul edildiğinde demokrasinin tanımlanması”⁵⁴ daha kabul edilebilir bir duruma gelmektedir. Çünkü Schmidt’in tanımlamasında görüldüğü gibi artık dönemsel şartlar beraberinde, demokrasinin içerisinde laiklik unsurunun da bulunması gerekliliğini ortaya çıkartmıştır.

Günümüze doğru gelindikçe, demokrasi tanımlamalarında laikliğin yanı sıra insan haklarını ve özgürlükleri içinde barındıracak bir anayasaya da ihtiyaç duyulmaya başlandığını görmekteyiz. Bu yüzden modern dönemle birlikte, bu değerler toplumların siyasi gereksinimlerinin karşılanması bakımından “bir yönetim anlayışının vazgeçilmez unsurları”⁵⁵ halini almıştır. Bunlar içinde özellikle anayasa, demokratik yönetim biçimleri açısından ayrı bir önem oluşmaktadır. Çünkü demokratik olmayan yönetim biçimlerinde “dayanıklı normların yazısız, örfi veya geleneksel temelleri bulunurken, demokratik yönetim biçimleri söz konusu olduğunda ise yazılı bir anayasanın”⁵⁶ bulunması gerektiği ileri sürülmüştür. Böylece, “modern batılı demokratik devletlerin çekirdeğini” anayasa oluşturmuş ve bu gibi demokrasi anlayışları “anayasal demokrasi” olarak adlandırılmıştır.⁵⁷ Anayasal demokrasiyle birlikte, hem demokrasinin varlığı, hem de oluşturulan demokratik sistemin işleyişi büyük ölçüde garanti altına alınmıştır.

Modern dönemle birlikte demokrasi tanımlamalarında ihtiyaç duyulmaya başlanan bir diğer değer de, yurttaşların siyasal bakımdan evrensel eşitliğidir. “Ortodoks marksizmin sınıfsal demokrasi öğretisi ve kadın hareketinin radikal kanadının feminist demokrasi öğretisi gibi, günümüzde demokrasi denilince, belli bir devletin yurttaşı olan ve belli bir yaşa gelmiş bütün yetişkin kadın ve erkeklerin evrensel eşitlik talebinin”⁵⁸ ileri sürülmesi, bu unsurun demokrasi tanımlamalarında yer alması gereken bir değer olmasını sağlamıştır. Fakat demokrasinin evrensellik talebi kabul edildiğinde, demokrasinin içeriği ve etki alanı tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Şöyle ki, “muhafazakar görüşe mensup kişiler daha dar bir demokrasi anlayışından yana tavır sergileyerek kapsamlı demokratikleşmelere karşı

⁵⁴ Schmidt, A. g. e., s. 16.

⁵⁵ Schmidt, A. g. e., s. 16.

⁵⁶ Schmitter ve Karl, *Demokrasi Nedir, Ne Değildir?*, s. 4.

⁵⁷ Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, s. 17.

⁵⁸ Schmidt, A. g. e., s. 17.

çıkılmaktadırlar; buna karşın sol görüşü benimseyen radikal düşünürler de güçlü bir demokrasiden yana tavır sergilemeyip”⁵⁹ daha geniş anlamda bir demokrasiden yana tavır sergilemektedirler. Bu da muhafazakarlar ile solcular gibi daha bir çok farklı anlayışın, ortak zeminlerini oluşturan şeyin demokrasinin kendisi olmasına rağmen, “demokrasinin içeriğine ve uygulamasına ilişkin sergilenen tutumlar, evrensel eşitlik”⁶⁰ gibi değerler üzerinde farklı anlayışlara sahiptirler. Ancak, yine de daha kapsamlı ve birleştirici mahiyete sahip olan başka demokrasi anlayışları, bu her iki kutubu da bir araya getirebilecek ilkelere ve uygulamalara sahip olabilmektedir. Modern liberallerin daha ılımlı olan demokrasi anlayışı, buna en iyi örneklerden biri olarak gösterilebilir.

Görüldüğü üzere, önce Lincoln’un demokrasi tanımlamasında laiklik unsuruna ihtiyaç duyulması, ardından da anayasa ve yurttaşların siyasal bakımdan evrensel eşitliği gibi prensiplerin benimsenmesi gerekliliğinin ortaya çıkması, demokrasinin kapsamını ve sınırlarını belirleyen önemli etkenler olmuştur. Bu da demokrasinin tanımlamasında ve kendisine yönelik yaklaşımlarda birçok açıdan farklılığın oluşmasına yol açmıştır. Fakat demokrasinin gelişiminden kaynaklanan birtakım öğelerin demokrasinin içerisinde yer alıp, demokrasinin olmazsa olmazları arasında bulunması gerekliliğini doğurması, demokrasinin nelik sorununa, onun ne olduğundan çok nelere veya hangi öğelere sahip olması durumunu meydana getirmiştir. Buradan hareketle Robert A. Dahl, modern siyasi demokrasinin varlığı için “asgari usuli”⁶¹ şartlar adını verdiği, yani demokraside veya demokrasi anlayışlarında bulunması gereken temel özellikleri içeren bir liste oluşturmuştur. Bu şartlar şunlardır:

“1- Devlet politikası hakkındaki hükümet kararları üzerindeki kontrol yetkisi, anayasal olarak seçilmiş organlarda toplanmalıdır.

2- Seçilmiş organlar, baskının nispeten nadir olarak görüldüğü, sık sık yapılan ve dürüstçe idare edilen seçimlerle işbaşına gelmelidir.

⁵⁹ Schmidt, A. g. e., s. 17.

⁶⁰ Schmidt, A. g. e., s. 17.

⁶¹ Schmitter ve Karl, *Demokrasi Nedir, Ne Değildir?*, s. 8.

3- Pratik olarak bütün yetişkinler organların seçiminde oy hakkına sahip olmalıdır.

4- Pratik olarak bütün yetişkinler devlette seçimle belirlenen organlara seçilebilme olanağına sahip olmalıdır.

5- Vatandaşların geniş tanımlanmış siyasi meselelerle ilgili, ciddi cezaların tehdidi bulunmaksızın kendilerini ifade edebilmeleri olanaklı olmalıdır.

6- Vatandaşlar alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma imkanına sahip olmalıdır. Bunlardan da öte, alternatif haber kaynakları mevcut olmalı ve kanunlar tarafından korunmalıdır.

7- Vatandaşlar, aynı zamanda, bağımsız siyasi partileri ve menfaat gruplarını içine alan nispeten bağımsız kuruluş ve organizasyonları şekillendirebilme hakkına sahip olmalıdır.”⁶²

Dahl tarafından ileri sürülen bu liste etrafında birçok teorisyen veya düşünür uzlaşmış ve bu yedi usuli şart, demokrasinin temeli olarak kabul görmüştür. Ancak demokrasinin temellerini oluşturan bu şartlara ek şartlar da getirilebilir ve bu şartlar genişletilebilir. Nitekim Philippe C. Schmitter bu şartlara iyileştirme yaparak iki şart daha eklemeyi önermektedir. İlki konunun daha “arındırılmış bir şekli” olarak düşünülebilirken, ikincisi ise yukarıda ortaya konan yedi tanesinin “üstü kapalı” bir şekilde ön şartı olarak kabul edilebilir.⁶³ Schmitter tarafından önerilen ve yine kendisi tarafından temellendirilen şartlar şunlardır:

“8- Halk tarafından seçilmiş organlar, anayasal yetkilerini seçilmemiş organların ezici muhalefetine tabi olmadan kullanabilmelidir. Eğer ordu mensupları, yerleşik memurlar ya da devlet yöneticileri seçilmiş memurların özgürce hareket edebilme kapasitelerini sınırlarsa yahut halkın temsilcileri tarafından alınan kararları veto ederse demokrasi tehlikeye girer. Bu ek şart konmadan, ordunun üzerinde sivil otoritenin etkinlik sağlayamadığı

⁶² Robert Dahl, *Dilemmas of Pluralist Democracy*, New Haven: Yale University Press, 1982, s. 11. Schmitter ve Karl, *A. g. e.*, s. 8.’den alıntılandı.

⁶³ Schmitter ve Karl, *A. g. e.*, s. 9.

günümüz Orta Amerika’ında olan militarize siyasetler, pek çok bilim adamı tarafından Amerikan siyaset yapıcılarının yaptığı gibi demokratik olarak nitelendirilebilir. Bu şart, böylece bizi daha önce “electoralism” [(seçimcilik)] olarak adlandırdığımız, diğer politik gerçeklikleri göz ardı ederek seçim olgusu üzerinde yoğunlaşma eğiliminden korumaktadır.

9- Devlet kendi kendini yönetmelidir. Devlet diğer üstün siyasi sistemler tarafından getirilen baskılardan bağımsız olarak hareket edebilmelidir. Dahl ve diğer çağdaş demokrasi teorisyenleri milli devletlerin şekli bağımsızlıklarına atıfta bulduklarında büyük ihtimalle bu şartın var olduğunu farz ederler. Bununla birlikte, blokların, ittifakların etki alanlarının gelişmesi ve “neocolonial” düzenlemelerin çeşitlenmesi sonucu özerklik sorunu en önemli sorun haline gelmiştir. Eğer seçilmiş organlar kendi ülkesel alanları dışındaki makamların icazeti olmadan bağlayıcı karar alamıyorsa acaba bu sistem gerçekten demokratik sayılabilir mi? Dışarıdakiler demokratik bir yapıya sahip olsa ve içerdeki bağlayıcı düzenlemeleri değiştirmekte veya ortadan kaldırmakta nispeten özgür bırakılsa bile bu ciddi bir durumdur, ama sözü edilen şartların hiçbiri gerçekleşmezse işte o zaman durum kritik bir hal alır.”⁶⁴

Anlaşıldığı gibi, “kurucu işlemlerin ve usuli şartların listesi demokrasi tanımını netleştirmemize”⁶⁵ yardımcı olmakla birlikte bize, demokrasi ve demokratik yönetim biçimlerinin genel hatlarıyla hangi özelliklerle karakterize edilip tanımlanması gerektiğini de vermektedir. Kısacası demokrasi tüm demokratik yönetim anlayışları için, “genel, özgür, eşit seçim hakkı, partiler arası rekabet, tüm yurttaşlar için sağlıklı bilgi edinme, düşünce, muhalefet ve koalisyon özgürlüğü, oy hakkı sayesinde yöneticilerin düzenli olarak seçimle iktidara gelme ve yine seçimle iktidardan”⁶⁶ gitme imkanına sahip olduğu bir yönetim biçimini ifade etmeye başlamıştır.

⁶⁴ Schmitter ve Karl, *A. g. e.*, s. 9.

⁶⁵ Schmitter ve Karl, *A. g. e.*, s. 9.

⁶⁶ Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, s. 21.

Bu türden gelişmelerin siyasal anlayışlar üzerinde meydana getirdiği değişimler demokrasiyi artık, “siyasal düzenlerin pek çoğu için bir üst kavram”⁶⁷ olma durumuna getirmekle birlikte, demokrasi kelimesi “tek başına kullanıldığında belirsizlik” oluşturmuş ve bundan dolayı, bu kavramı kullanırken “niteleme sıfatına ihtiyaç duyulmuştur.”⁶⁸ Böylece demokrasi, liberal demokrasi ve müzakereci demokrasi olarak da karşımıza çıkmıştır. Liberal ve müzakereci gibi, ortaya çıkan “demokratik düzenlerin çok azı Antik Yunan demokrasisindeki egemenlik anlayışına dayanmaktadır; bu demokratik düzenlerin çoğu, temsili demokrasi anlayışını benimseyerek, yetişkin nüfusa katılım haklarının büyük bir kısmını vererek ve eskiden halk meclisi olarak adlandırılan ancak günümüzde parlamento olarak anılan, halkın parlamentodaki temsilcileri aracılığıyla bir egemenliği uygulayarak Antik Yunan demokrasısından”⁶⁹ büyük ölçüde ayrışma göstermektedirler. Fakat yine de eski ve modern bütün demokrasi anlayışları içerisinde, “devletin egemenliğini yurttaşın siyasal eşitliği ilkesine dayandırmak, bunu halkın [en azından yetişkin kategorisinde yer alıp oy kullanan yurttaşların] iradesiyle temellendirmek ve egemenliği elinde bulunduranların egemenlikleri altındakilere hesap verme ödevi”⁷⁰ gibi ortak yönleri bakımından birbirleriyle benzerdirler.

Demokrasiye gösterilen yaklaşımların farklılıklarına daha ayrıntılı baktığımızda liberal demokrasinin, “özgürlük ilkesine büyük oranda ağırlık verip, eşitliği ise ancak hukuksal eşitlikle sınırlamak”⁷¹ gerekliliğini ifade eden bir demokrasi anlayışını temsil ettiğini görmekteyiz. Diğer taraftan Habermas’ın öncülüğünü yaptığı müzakereci demokrasiyi ele aldığımızda ise, liberal demokrasinin bireysel özgürlüğü ve özel çıkarı merkeze alarak siyasal eşitlik ve genel çıkar gibi değerleri ikinci plana atarak bireyi toplumun üzerinde tutması gibi eksikliklerinden hareket eden, bu eksikleri belirleyen ve bunun üzerinden yükselmeye çalışan bir demokrasi anlayışla karşılaşırız. Her iki demokrasi anlayışını da karşılaştırdığımızda müzakereci demokrasinin liberal demokrasiden farklı olarak

⁶⁷ Schmidt, A. g. e., s. 14.

⁶⁸ Schmitter ve Karl, *Demokrasi Nedir, Ne Değildir?*, s. 3.

⁶⁹ Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, s. 14.

⁷⁰ Schmidt, A. g. e., s. 14.

⁷¹ Jürgen Kempski, *Siyaset Felsefesi - Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1997, s. 492.

demokrasiye yaklaşımı şu şekilde olmuştur: “Demokratik yönetim bürokratik modern devletin yalnızca hukukun üstünlüğü ilkesi yoluyla denetlenmesi anlamına gelmemelidir, aynı zamanda alttan denetimi sağlayan ve karar alma süreçlerine katılımı gerçekleştirecek olan bir kamusal iletişim alanının varlığı da devlet ile toplum arasında kurulacak demokratik bir yönetim için gerekli olan bir koşuldur.”⁷² Yani müzakereci anlamda demokratik yönetim, “rasyonel, yasal otoriteyi yaşama geçiren modern devlet iktidarının meşruluğu yalnızca yasalarla değil, aynı zamanda diyalog ve iletişime dayalı bir rasyonellik çerçevesi üzerine kurulmuş normatif ilkeler”⁷³ aracılığıyla da değerlendirilmesi gerekliliğini savunmaktadır. Müzakereci demokrasi anlayışının demokrasiye ve demokratik yönetime getirdiği bu yaklaşımla, liberal anlamdaki demokratik yönetim anlayışının eksikliklerinden doğan meşruluk krizinin, “hukukun üstünlüğü ilkesiyle sınırlı hareket tarzından”⁷⁴ kaynaklandığını ileri sürmekte olduğunu görmekteyiz.

Her ne kadar liberal demokrasi anlayışı yaşadığı krizlerden dolayı eleştirilerin odak noktası olup, kendisinin yerine alternatif anlayışlar sunulmuşsa da, tarihsel süreç içerisinde demokrasiye en çok katkıyı ve demokrasinin gelişiminde en büyük etkiyi yine liberalizm kendisi sağlamıştır. Fakat liberalizm ve demokrasi kavramlarının bir araya gelmesi ve “yan yana kullanılması, bu sözcüklerin birbirine zıt sayılabilecek çağrışımları”⁷⁵ nedeniyle sanıldığı gibi kolay olmamıştır. Bu yüzden liberalizmin demokrasiyle olan ilişkisine daha yakından bakmak gerekmektedir.

1. 1. 1. Liberalizm ile Demokrasi İlişkisi

Liberal demokrasi anlayışı, liberalizm ile demokrasi geleneklerinin temel değerlerinin ve ilkelerinin bir araya getirilmesinden meydana gelmektedir. Bu bağlamda, “demokrasi liberalizm aracılığıyla tarih sahnesine yeniden dönerken, liberalizm neden diğer yönetim biçimleriyle değil de demokrasiyle ilişki içine

⁷² Jürgen Habermas, *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak*, çev. İlknur Aka, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 24.

⁷³ Habermas, *A. g. e.*, s. 24.

⁷⁴ Mustafa Kemal Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2007, s. 29.

⁷⁵ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 14-15.

girmiştir? Veya demokrasiye bu önemi kazandıran şey nedir?” gibi soruları ileri sürdüğümüzde, bu sorular bizi, liberalizmin demokrasi ile olan ilişkisinin meydana gelmesinde önemli derecede rol oynayan etkene, demokrasinin değerine götürecektir.

Kabaca liberalizm, demokrasi ve liberal demokrasi kavramlarını ele aldığımızda, “bireysel özgürlüğün, bireyin hukuki savunmasının ve anayasacı devletin teori ve pratiği”⁷⁶ olan liberalizm ile yine en basit tanımıyla halkın halk için halk tarafından yönetimi anlamına gelen demokrasinin birbirileriyle eklemlenmelerinden meydana gelen liberal demokrasinin, “İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı toplumlarında var olan siyasal kurumları, bu kurumların var oluşlarını güvence altına alan hukuk kurallarını ve bu kurum ve kurallar içinde işlemekte olan siyasal süreci anlatmak üzere kullanılan bir kavram”⁷⁷ olduğunu görürüz.

Daha özel bir bakış açısıyla liberalizm kelimesinin etimolojik kökenine indiğimizde, bu kavramın “özgürlük anlamında kullanılan liberty kelimesiyle anlamsal çağrışım”⁷⁸ içinde olması, liberalizm ile bu kelime arasında yakın bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu kavramının kökeninde bulunan anlamdaşlığın yanı sıra, liberalizmin tıpkı demokraside olduğu gibi, hem tarihsel hem de toplumsal faktörlerden dolayı ortak bir tanımı yapılamamıştır.

Ancak Alan P. Grimes’in de ifade ettiği gibi, “liberalizmin kendisi hakkında net bir tanım yapamaya en azından teşebbüs etmemize izin verecek bazı [temel] nitelikleri,”⁷⁹ bulunmaktadır. Nitekim liberalizmin, “her şeyden önce siyasetteki, ekonomideki, dini inanışlardaki ve kültürel hayattaki farklılığın yanında yer alarak, çoğulcu bir toplumun inşasını kendine ilke edinmiş olan bir fikirler sistemini”⁸⁰ temsil ettiğini görürüz. Aynı zamanda liberal anlayışın hakim olduğu toplumlarda oluşan veya olması muhtemel “tek biçimliliğe” karşı durduğu kadar, “geleneğin

⁷⁶ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 7.

⁷⁷ Holden, *A. g. e.*, s. 7.

⁷⁸ Yayla, *Liberalizm*, s. 16.

⁷⁹ Alan P. Grimes, “The Pragmatic Course of Liberalism”, *The Western Political Quarterly*, Vol. 9, No. 3, Sep. 1956, s. 633-640. Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 7.’den alıntılandı.

⁸⁰ Holden, *A. g. e.*, s. 7-8.

belirlediği şartlara” da karşı bir tavır sergilemekle beraber, “tekelciliğin her türüne” karşı olduğu gibi, bireyin yaşamı ve geleceği üzerine hakimiyet kuran veya bunlar üzerinde “belirleyicilik”, ayrıcalık ya da bunun iddiasında olan her güce karşı çıkmaktadır.⁸¹ Liberalizm bu anlamda iradeci bir yapıya sahip olduğu kadar, “bireylerin kaderinin kendileri dışındaki kişi, merci veya makamlardan daha çok, bu gücün bireylerin kendi elinde”⁸² olması gerektiğini savunur. Bu yönüyle liberalizm, “bireysel gelişimin, bireyin yetenek ve kapasiteleriyle toplumda gelişim gösterip yükselmesinin ve kendi geleceği hakkında söz sahibi olmasının önemini en güçlü şekilde ifade eden bir siyasal teori”⁸³ niteliğindedir. Kısaca bu siyasal teori, insanların karar alma ve tercih alanlarını genişletmek koşuluyla kendi kişiliklerini geliştirip güçlendirmelerini kendine ilke edinen bir anlayışı temsil etmektedir.

Bunların yanı sıra temel amacı birey “özgürlüğünü güvence altına almak” olduğu iddia edilen liberalizm, bireylerin “refah seviyesini” artırma ve nitelikli anlamda bir özgürlük sağlamanın peşinde olmakla birlikte, “insanları hoş görmek” gerektiği düşüncesinden de hareket eden bir “*doktrin*”⁸⁴ olduğu, liberal teorisyenlerin üzerinde uzlaştığı bir kabuldür.⁸⁵ Liberalizm “bir doktrindir, ancak bu liberalizmin doktriner”⁸⁶ olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü hem teorisi hem de pratiği için geçerli olmak üzere, “metod itibarıyla esnek bir yapıya sahiptir, bu yüzden liberalizmin pragmatik bir mahiyette”⁸⁷ olduğu da söylenebilir.

Öte yandan “tek bir liberalizmden” veya liberalizm anlayışından bahsetmek mümkün olmamakla birlikte, liberalizmin, özellikle “iki yönde gelişim gösteren” bir gelenek olduğuna dikkat çekilmektedir.⁸⁸ Nitekim bazı teorisyenler, liberalizmin ekonomik yönüne vurgu yaparak esasen “iktisadi bir doktrin” olarak tanımlanması

⁸¹ Holden, A. g. e., s. 8.

⁸² Holden, A. g. e., s. 8.

⁸³ Holden, A. g. e., s. 8.

⁸⁴ Doktrin, “otorite temeli üzerinde öne sürülen, empirik desteği, kanıtlanması olan ve mevcut verileri aşan, genel anlamda sağlam deneysel dayanakları olan fikirler bütününe ifade eder.” Doktrin buradaki liberalizmin siyaset alanındaki kullanımı daha farklı bir yapıdadır. Yani doğrudan bir “öğretiyi dayatmaması” ve içinde “hoşgörü unsurunu barındırması onu daha esnek” veya insancıl kılmaktadır. (Bkz. Cevizci, *Paradigma – Felsefe Sözlüğü*, s. 540.)

⁸⁵ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 8.

⁸⁶ Yayla, *Liberalizm*, s. 16.

⁸⁷ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 8.

⁸⁸ Serdar Taşçı, *Yüzyılı Düşünmek – Çağdaş Felsefe, Siyaset ve Sosyoloji Tartışmalarına Giriş*, İstanbul: Say Yayınları, 2006, s. 65.

gerektiğini savunurken, bazıları da liberalizmin “siyasal bir doktrin olarak” tanımlanması gerektiğini savunmaktadır.⁸⁹

Bu sorundan hareketle George Sabine liberalizmi, “dar anlamda muhafazakarlıkla sosyalizm arasında yer alan, geniş anlamda ise komünizme ve faşizme karşı olan bir siyasi teori”⁹⁰ olarak tanımlamaktadır. Nitekim liberalizm konusunda derinlemesine çalışmalar yapan bazı teorisyenler, Sabine’nin tanımlamasında yer aldığı gibi, “bazı siyasi doktrinlerin iç içe geçmesinden ötürü liberalizmin siyasal bir doktrin olarak tanıtılması gerektiği”⁹¹ fikri üzerinde uzlaşmışlardır. Bu bakımdan liberalizm kavramının ne ifade ettiğini daha iyi anlayabilmek için, liberalizmin etki ettiği siyasi kullanımına ve bu alanda geçirdiği önemli tarihi gelişmelere bakmak gerekmektedir. Bu doğrultuda liberalizmin ekonomik yönünü arka planda tutarak onun siyasi yönünü ele aldığımızda –çünkü bizi daha çok liberalizmin siyasi yönü ilgilendirmektedir–, siyaset alanında kullandığımız demokrasi ve özgürlük gibi diğer siyasi kavramlarla beraber değerlendirildiğimizde, onlara kıyasla oldukça yeni sayılabilecek bir kavram olduğunu ve ciddi anlamda “ilk defa 19. yüzyılın başlarında siyaset terminolojisine”⁹² girdiğini görürüz. Liberalizmin siyaset terminolojisine girişi modern dönemi bulmasına rağmen, aslında bu gelenek daha eski dönemlere dayanmaktadır. Siyasi bir gelenek olarak “17. yüzyıl İngiltere’sine dayanan liberalizm, bugünkü kullanımını Fransız Devrimi”⁹³ ve onun sonrasında meydana gelen bazı gelişmelerden almaktadır. Temelde ise liberalizm, “Ortaçağın bilim-kilise çatışmaları, papa-imparator çekişmeleri, aklın ve bireyin yükselişini temsil eden Aydınlanma çağı ve Rönesans, reform ve hümanizm hareketleri”⁹⁴ tarafından şekillenmiştir.

Aynı zamanda “erken dönemdeki Erasmus, More, Campanella gibi düşünürlerin kuramsal ve kavramsal katkıları, İngiltere’de 17. yy’ın sonunda yaşanan İngiliz şanlı devrimine gelinceye kadarki süreçte meydana gelen hukuk alanındaki

⁸⁹ Yayla, *Liberalizm*, s. 16-17.

⁹⁰ George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi -3- Yakın Çağ*, çev. Özer Ozankaya, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, 1969, s. 119. Yayla, A. g. e., s. 16-17.’den alıntılandı.

⁹¹ Yayla, A. g. e., s. 17.

⁹² Yayla, A. g. e., s. 15.

⁹³ Taşçı, *Yüzyılı Düşünmek – Çağdaş Felsefe, Siyaset ve Sosyoloji Tartışmalarına Giriş*, s. 65.

⁹⁴ Taşçı, A. g. e., s. 66.

gelişmeler ve düzenlemeler, mülkiyeti ve burjuvaziyi krala karşı koruyan 17. yy Britanya belgeleri”⁹⁵ liberalizm geleneğine katkı sağlayan etkenler olmuştur. Bu gelişmelere ek olarak daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan, bireysel “özgürlükleri devlet müdahalesine karşı koruyan 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, 1787 Amerikan ve 1791 Fransız anayasaları Hobbes, Locke ve Montesquieu gibi düşünürlerin de büyük orandaki katkıları”⁹⁶ bu geleneğin gelişim göstermesinde rol oynayan önemli gelişmelerdir.

Yaşanan gelişmeler ışığında gelişim gösteren ve zamanla kullanımı yaygınlaşan liberalizmin veya liberal geleneğin siyasi yönü, “totaliteryenlik” anlayışına karşı gelmekle beraber, belirgin bir şekilde “anti-otoriteryen” bir tutumu benimseyen ve “temel olarak iktidarda olmayan ama iktidara geldiğinde gücünü başkalarına karşı otoriter çözümler dayatacak şekilde kullanmayan kesimlerin de duygu, düşünce, teklif ve taleplerini önemseyen”⁹⁷ ve bunları temsil eden bir yapıya kavuşmuştur. Aynı zamanda, “insana saygı ve hoşgörüyü” kendisine temel ilke alan “liberalizmin öngördüğü sosyal ve siyasal örgütlenme” tarzı da bununla paralellik göstermekte, “özgürlük ve eşitlik ideallerine” mümkün olduğu kadar geniş bir alanda karşılık yaratacak “kurumsal yapı ve düzenlemeleri” içinde barındıracak bir mahiyete bürünmüştür.⁹⁸ Ayrıca, devlet iktidarını sınırlandırmak için “kuvvetler ayrılığı ve fren-denge sistemi gibi yöntemleri önerirken, halk iktidarının muhtemel aşırılıklarını mutedil bir çizgiye çekmek için de herkes ve her merci için bağlayıcı olacak üst bir hukuki çerçevenin içinde kalınmasını”⁹⁹, yani hukuki ve anayasal yönetimin benimsenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

19. yüzyılın ortalarından günümüze kadarki süreçte liberalizm, siyaset alanında kendisine çok daha geniş yer bulmaya başlamıştır. Ekonomik yönüyle de liberalizm, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler”¹⁰⁰ şeklinde karşılık bularak toplumlar üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu anlayışın siyasi alanda yaygın bir

⁹⁵ Taşçı, A. g. e., s. 66.

⁹⁶ Taşçı, A. g. e., s. 66.

⁹⁷ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 8.

⁹⁸ Holden, A. g. e., s. 8.

⁹⁹ Holden, A. g. e., s. 8-9.

¹⁰⁰ Yayla, *Liberalizm*, s. 15.

kullanım alanı bulmasından sonra Adam Smith gibi düşünürlerin savunuculuğunu yaptığı, “devlet müdahale etmesin ilkesi”¹⁰¹ birçok toplum ve yönetim tarafından kabul görmüştür.

Böylelikle de, artık bu gelenek “hem siyasi alanda hem de kamusal alanda, düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, serbest ticaret özgürlüğü”¹⁰² ve bunun gibi daha birçok özgürlüğü savunan kişilerin siyasi tutumu olmuştur. Liberalizmin sunduğu bireysel özgürlüğün sadece kamusal alanda yurttaşların katılımıyla sağlanmasının yeterli olmadığı görüşünde olan liberaller, “bireysel özgürlüğe karşı en büyük tehlikenin siyasi alandaki sınırlandırılmamış güçten geleceği endişesiyle”¹⁰³ ekonomik alanda olduğu kadar siyasi alanda da devletin sınırlandırması gerekliliği üzerinde uzlaşarak, bireysel özgürlük alanlarının daha çok genişletilmesini savunmuşlardır. Bireysel özgürlüklerin önemini ve meşruluğunu da, “bireylerin kendilerini geliştirebilme”¹⁰⁴ imkanlarının sunulması ve bunun gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır.

Liberalizmin taşıdığı değerler ve siyasi alana getirdikleri göz önüne alındığında, bu anlayışa uyum sağlayabilecek en uygun yönetim biçiminin demokrasi olduğu açık bir şekilde görülür. Ancak liberalizm ile demokrasi arasındaki uyumunun nasıl olduğunu daha iyi anlamak için, demokrasinin temel değerlerinin liberalizmin temel değerleriyle hangi bakımlardan örtüştüğüne yakından bakmak gerekmektedir. Modern dönemdeki yaklaşım doğrultusunda demokrasiyi ele aldığımızda, “birçok adı ve türü –klasik, dolaylı, dolaysız, koruyucu, katılımcı, müzakereci, kalkınmacı, endüstri, ekonomik, sosyal, halk, elitist, anayasal, liberal, çok partili, parlamenter, dini, cumhuriyetçi, temsili, otoriter, totaliter vb.– olmasına rağmen, bir yönetim tarzı olarak”¹⁰⁵ tıpkı Antik Yunan’da olduğu gibi modern dönemde de bazı değişmez niteliklere ve temel özelliklere sahip olduğunu görürüz. Nitekim Andrew Heywood’un da dikkat çektiği gibi demokrasinin;

¹⁰¹ Francisco Vergana, *Liberalizmin Felsefi Temelleri – Liberalizm ve Etik*, çev. Bülent Arıbaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 12.

¹⁰² Yayla, *Liberalizm*, s. 15-16.

¹⁰³ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 17.

¹⁰⁴ Şahin, *A. g. e.*, s. 18.

¹⁰⁵ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 9.

- “1- Profesyonel siyasetçilere ihtiyaç duymaksızın, halkın kendi kendisini doğrudan veya dolaylı olarak yönettiği bir hükümet şeklini,
- 2- Hiyerarşi ve imtiyazdan ziyade eşit fırsatlara ve bireysel liyakate dayalı bir toplum yapısını,
- 3- Temel belirleyici kararların halkın çoğunluğu tarafından alındığı çoğunluk yönetimi ilkesine dayalı bir karar verme sistemini,
- 4- Çoğunluğun iktidarının çoğunluğun tahakkümüne dönüşmesini engelleyecek ve bu suretle azınlıkların hak ve çıkarlarını koruyup gözetecek bir kontrol mekanizmasını,
- 5- Kamu görevlilerinin genel ve eşit oyun söz konusu olduğu serbest ve rekabetçi seçimler yoluyla belirlendiği bir yönetim biçimini,
- 6- Kuvvetler ayrılığının yürürlükte olduğu, düşünce ve ifade özgürlüğünün en temel insan hakkı olarak görüldüğü, halkın yönetimi mümkün bütün yollarla denetleyebildiği bir siyasal örgütlenme biçimini”¹⁰⁶

ifade ettiğimizde, liberalizm ile demokrasi arasında doğal bir uyumun mümkün olabilmesi için gerekli zeminin var olduğunu görürüz. Nitekim liberalizmin temelini oluşturan bireysel özgürlük ve insan hakları gibi ilkelerin kendisine kullanım alanı bulacağı yönetim biçiminin sadece demokrasi olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu sebepten dolayı her ne kadar demokrasi ile liberalizmin bir araya gelmesinden kaynaklanan *bazı temel sıkıntılar*¹⁰⁷ önemli sorunlar olarak varlığını sürdürse de, yine de bu ilişkinin gerçekleşmesi için sağlam bir zemin mevcuttur.

¹⁰⁶ Andrew Heywood, *Siyaset*, çev. Bekir B. Özipek - Bican Şahin ve diğ., Ankara: Liberte Yayınları, 2006, s. 96.

¹⁰⁷ Buradaki temel sıkıntılar demokrasinin “halk; liberalizmin de birey merkezli bir anlayışa sahip” olmasından kaynaklanmaktadır. Yani demokratik değerler halkı ve ortak çıkarı ön planda tutarken, liberal değerler de bireyi ve özel çıkarı ön planda tutmaktadır. Bu aynı zamanda özgürlük ve eşitlik arasındaki giderilmeyen gerilimde de kendini göstermektedir. (Bkz. Touraine, *Demokrasi Nedir?*, s. 19-20.; Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 16-17.)

Böylece demokrasi 19. yüzyılda yeniden siyaset sahnesine dönerken, bu kez kendisinden “iki yüzyıl önce ortaya çıkan liberalizmin çizdiği çerçeve içerisinde gelişim göstermiş ve liberalizm tarafından şekillendirilmeye”¹⁰⁸ başlamıştır. Bu durumla birlikte artık demokrasinin liberalizmden bağımsız düşünülmesi mümkün olmamıştır. Çünkü liberalizmin aracılığıyla siyasete yeniden dönen demokrasi bundan sonra, liberalizmin onu şekillendirdiği ve ona kattıkları doğrultusunda algılanmaya başladığından liberalizme bağlı kalmıştır. Bu da liberalizm ile demokrasinin birlikteliğinden meydana gelecek olan liberal demokrasinin temel kavram ve unsurlarının daha çok liberalizme dayandırılarak açıklanması durumunu ortaya çıkartmıştır. Nitekim Chantal Mouffe’un ifade ettiği gibi, “demokratik devrimin ortaya çıkışıyla birlikte eski bir demokratik ilkenin yani iktidar halkın elinde olmalı düsturunun bu kez, bireysel özgürlüğün değeri ve insan haklarına güçlü vurgu aracılığıyla liberal söylemin biçimlendirdiği simgesel çerçeve içinde”¹⁰⁹ yeniden öne çıkmasını sağlamıştır. Bundan önceki demokrasi anlayışında sorun oluşturan “halk egemenliği mantığının tiranlığa indirgemekten kaçınabilmesi, yalnızca demokrasinin siyasal liberalizme eklenmesi”¹¹⁰ sayesinde gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle, Antik Yunan’daki gibi, demokrasiden algılanan sadece halkın yönetimi söyleminin yarattığı eksikliğin veya belirsizliğin ortaya çıkaracağı olası olumsuzlukları, modern dönemdeki demokrasinin, yani liberal demokrasinin değerleri olan *bireysel özgürlük ve insan haklarıyla*¹¹¹ gidermek mümkün olmuştur.

Böylelikle de, temel değerleri “eşitlik ve halk egemenliği olan demokratik geleneğin en önemli ve ayrılmaz parçaları”¹¹² liberal geleneğin temel değerlerine eklenmiştir. Şöyle ki, “kilise ile devletin, kamusal alan ile özel alanın birbirinden ayrılması ve liberal(izm) politikasının merkezinde yer alan hukuk devleti fikri”¹¹³ liberal demokrasi anlayışının en önemli ve ayrılmaz parçaları olmuştur. Bunun sonucunda da liberal demokrasi, “hukuk düzeni, insan haklarının korunması ve

¹⁰⁸ Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, s. 418.

¹⁰⁹ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 14.

¹¹⁰ Chantal Mouffe, *Siyasetin Dönüşü*, çev. Fahri Bakırcı, Ali Çolak, Ankara: Epos Yayınları, 2010, s. 158.

¹¹¹ Liberal anlayışın merkezini oluşturan bireysel özgürlük ve insan hakları değerleri aynı zamanda, günümüz dünyasının siyasi anlayışlarının da temellerini oluşturmaktadırlar.

¹¹² Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 14.

¹¹³ Mouffe, *A. g. e.*, s. 14.

bireysel özgürlüğe saygıdan” oluşan liberal gelenek ile ana fikirleri “eşitlik, yöneten ve yönetilen” arasındaki ayrımı ortadan kaldırmayı hedefleyen “özdeşlik ve halk egemenliğini” içeren demokratik gelenek üzerinde yükselen bir demokrasi anlayışını oluşturmuştur.¹¹⁴

Liberalizm ile demokrasinin biraraya gelmesiyle ortaya çıkan liberal demokrasinin oluşumu görüldüğü gibi, “zorunlu bir ilişki” sonucunda meydana gelmemiştir, aksine bu biraradılığı sağlayan şey yalnızca “olumsal tarihsel” gelişmelerle birlikte oluşan liberalizmin demokrasiye veya demokrasinin liberalizme eklenmesidir.¹¹⁵ Nitekim “C. B. MacPherson’un vurgulamaya düşkün olduğu, böylesi bir eklenmeyle liberalizm demokratikleşmiş, demokrasi ise liberalleşmiştir”¹¹⁶ tespiti, bu ilişkinin tarihsel süreç içerisinde kendiliğinden geliştiğine dikkat çekmektedir.

Ancak bu eklenme konusunda ciddi tartışmaların yaşanması, liberalizm ile demokrasi arasındaki uyumun nasıl gerçekleştiğiyle ilgili –yani söz konusu uyumun hangi aşamalardan sonra mümkün hale geldiğiyle ilgili– birbirinden farklı iki görüşün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Birinci görüş, aralarında var olduğu ileri sürülen *bazı anlamsal ve kavramsal çelişkilere*¹¹⁷ rağmen liberalizm ile demokrasinin bir araya gelmesiyle oluşan “liberal demokrasi biçimindeki birlikteliği gayet uyumlu bir birliktelik”¹¹⁸ olarak kabul etmektedirler. Bu yöndeki inançtan hareketle birçok liberal demokrat “liberal demokrasi, demokrasinin mümkün olan yegane türüdür”¹¹⁹ düşüncesi etrafında birleşerek, liberalizm ile demokrasi arasında meydana gelen uyumun doğallığı üzerinde hemfikir olmaktadır.

İkinci görüş ise, bu eklenmenin modern düşünce yapısı içerisinde “liberalizm ile demokrasi arasında bir bağ olduğuna kesin gözüyle bakma eğiliminde

¹¹⁴ Mouffe, A. g. e., s. 14.

¹¹⁵ Mouffe, A. g. e., s. 14-15.

¹¹⁶ Mouffe, A. g. e., s. 15.

¹¹⁷ Liberalizm ile demokrasinin biraya gelmesinden kaynaklanan bazı sıkıntılar, “liberalizm bir yandan demokrasiyi hukukun doğru tek kaynağı olarak kabul etmek için felsefi bir temel sağlarken, diğer yandan da demokrasinin kendisini sınırlamak için bir tür daha üst bir hukuki çerçeveye başvurmasına” dayanmaktadır. (Bkz. Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 10.)

¹¹⁸ Holden, A. g. e., s. 10.

¹¹⁹ Holden, A. g. e., s. 14.

olmamıza karşın, liberalizm ve demokrasinin birliği pürüzsüz bir süreç olmak şöyle dursun, sert mücadelelerin sonucunda gerçekleşti[ğini]¹²⁰ savunmaktadır. Bu iki geleneğin hem kavramsal hem de yapısal bakımlardan eklemlenmesinin zorluğunu göstermeye çalışan liberallerden Alan Wolf, “liberalizmin demokrasinin mantığını, demokrasinin de liberalizmin mantığını reddetmesinden dolayı zorluk yaşandığını, ancak hiçbiri öteki olmadan var olamayacağından”¹²¹ bu eklemlenmenin iki anlayışın da varolabilme ihtiyacından oluştuğunu belirtir. Yine Wolf gibi konuya teorik bir bakış açısından yaklaşan F. A. Hayek gibi kimi liberaller, “demokrasi esas olarak içbarışın ve birey özgürlüğünün korunmasının bir aracı, yararlı bir aletidir”¹²² görüşüyle demokrasiyi, liberalizmin varlığının garantiye alınması göreviyle yetkilendiren ve onu sadece bir aracı olarak değerlendiren bir anlayış sergilemişlerdir. Bu şekilde demokrasinin temel değerinin liberal amaçlar ve hedefler uğruna önemsenmeyip, demokrasinin araçsal değerleri üzerinden hareket edilerek ikinci plana atılması, liberalizm demokrasi arasındaki uyuma zarar vermekte ve bu eklemlenme sorunu üzerindeki tartışmaları artırmaktadır.

Bu anlayış doğrultusunda hareket eden bazı liberaller, “demokrasi, liberal kurumları tehlikeye atmadığı sürece yararlıdır, ama liberal kurumları tehlikeye sokması halinde”¹²³ demokrasiden vazgeçilebileceğini savunmaktadırlar. Buna karşın bazı liberaller de gösterilen bu radikal tutum yerine daha ılımlı bir tavır sergileyerek, “halkın aldığı kararların rasyonel bir tarzda cereyan etmesi durumunda, haklara ve özgürlüklere karşı çıkmayacaklarını”¹²⁴ belirtmekle birlikte, liberal meşruluğu içermeyen kararlara da uymayacaklarını ve bunun karşısında duracaklarını açıkça ifade etmektedirler. Ancak Hayek, “liberalizme en ufak bir hayat hakkı tanımayan demokratik yönetimdense, liberal bir diktatörlüğü tercih ederim”¹²⁵ sözleriyle, liberalizmin varlığını devam ettirebilmesi için demokrasinin feda edilebileceğini ileri süren görüşte ısrar etmektedir.

¹²⁰ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 15.

¹²¹ Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, çev. Ahmet Kardam – Doğan Şahiner, İstanbul: Birikim Yayınları, 1992, s. 67.

¹²² F. Hayek, *The Road to Serfdom*, Londra: 1944, s. 52. Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 15.’ten alıntılandı.

¹²³ Mouffe, *A. g. e.*, s. 15.

¹²⁴ Mouffe, *A. g. e.*, s. 15.

¹²⁵ Samuel Bowles ve Herbert Gintis, *Demokrasi ve Kapitalizm*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996, s. 43.

Diğer taraftan Hayek gibi liberallerin sergilediği bu radikal tavırla karşı karşıya kalan bazı demokrasi taraftarları da, “biçimsel burjuva özgürlükler olarak niteledikleri liberal kurumları bir kenara atmaya ve bu kurumların halkın iradesinin engelsiz biçimde ifade edildiği doğrudan demokrasi biçimleri[ne]”¹²⁶, geçilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Liberalizm ile demokrasi arasındaki uyumun problemlili olduğu iddiası üzerinde gerçekleşen tartışmalara karşın günümüz demokrasininin, “geçerliliğini ve popülerliğini yitirmiş olan halk egemenliği ilkesinin yerini hukuk devleti ilkesine ve insan hakları savunusuyla özdeşleştirilen bir tasarıma”¹²⁷ bırakmasıyla, liberalizm ile demokrasi arasında bir uyumun gerçekleştiği görülmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere, daha çok liberal geleneğin biçimlendirdiği bir demokrasi anlayışı etrafında uzlaşmıştır. Söz konusu uzlaşının sağlanması sonucunda da liberal demokrasi “genel ve eşit oy ilkesini, iktidarın düzenli aralıklarla yapılan gizli oy ve açık sayımlı rekabetçi seçimlerle el değiştirebilmesini, halkın temsil edildiği parlamento gibi kurumların varlığını, hukukun üstünlüğünü, dolayısıyla yargının bağımsızlığını, düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü”¹²⁸ içeren bir yapıya kavuşmuştur. Dolayısıyla da bunun tam tersini ifade eden görüşlere ve aralarında var olduğu ileri sürülen bazı çelişkilere rağmen, liberalizm ile demokrasi kavramlarının liberal demokrasi biçimindeki birlikteliği oldukça uyumlu bir birliktelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta “modern dönemin hakim siyasi anlayışı olan liberal devlet sistemi, siyasal yapısı itibariyle demokrasi ilkesine dayanmaktadır ve demokrasi, son iki yüzyılın toplumsal ideallerinden biri olarak yaklaşık bir asırdır da liberal siyasi rejimlerin karakteristik kurumlaşma ve örgütlenme”¹²⁹ anlayışı olarak varlığını sürdürmektedir.

¹²⁶ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 15.

¹²⁷ Mouffe, *A. g. e.*, s. 16.

¹²⁸ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 9-10.

¹²⁹ Holden, *A. g. e.*, s. 10.

1. 2. Liberal Demokrasinin Temelleri

Yukarıda sergilenmeye çalışılan düşünsel ve siyasi gelişim sürecine paralel olarak demokrasi kavramı anlamsal karşılığına, modern dönemle birlikte ortaya çıkan liberal demokrasiyle kavuşmuştur. Günümüzde “modern demokrasi, anayasal demokrasi, temsili demokrasi, parlamenter demokrasi”¹³⁰ olarak adlandırılan liberal demokrasi anlayışının temellerini bireysel özgürlük, siyasal eşitlik ve siyasal temsil oluşturmaktadır.

Liberal demokrasinin bu temelleriyle birlikte, liberal geleneğin toplumsal yaşama ve siyasi hayata getirdiği önemsenmesi gereken değerleri de bulunmaktadır. Bu yüzden öncelikle söz konusu değerlerin neler olduğuna değinmekte fayda vardır. Çünkü bunlar liberal demokrasi anlayışını büyük ölçüde belirlemektedirler. Liberal geleneğin felsefi altyapısını oluşturan, “birey, doğal hukuk- doğal haklar öğretisi, toplumsal sözleşme, sınırlı yönetim- asgari devlet, kuvvetler ayrılığı ilkesi, doğal düzen- serbest piyasa ve deneyci bir akılcılık”¹³¹ gibi ilkeler gerek doğrudan gerekse de dolaylı olarak liberal demokrasiyi derinden etkileyen ve ona yön veren önemli değerlerdir.

Öte yandan bu değerlerin bazıları üzerinde liberaller arasında bile bir görüş birliğinden söz edilemez. Mesela, “toplumsal sözleşmenin liberal geleneğin önemli bir parçası”¹³² olduğunu savunan bazı liberaller olduğu gibi, toplumsal sözleşmeyi liberal anlayış için olmazsa olmaz olarak görmeyen bazı liberaller de vardır. Dolayısıyla bunlardan hangilerinin liberal gelenek içinde daha önemli veya belirleyici olduğu konusunda ortak bir görüşün varlığından söz edemeyiz.

Fakat kısmen de olsa bazı değerler üzerinde bir uzlaşma vurgu yapan Sabine, liberal bir politikanın temel özellikleri olarak şu üç maddeyi sıralamaktadır: “1- Hükümetin sınırlandırılması, 2- Özel teşebbüsün teşvik edilmesi, 3- Sözleşme

¹³⁰ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 30.

¹³¹ Taşçı, *Yüzyılı Düşünmek – Çağdaş Felsefe, Siyaset ve Sosyoloji Tartışmalarına Giriş*, s. 78.

¹³² Taşçı, *A. g. e.*, s. 78.

özgürlüğünün en geniş ölçüde sağlanması.”¹³³ Liberal politikanın “tanıtıcı özelliğini”¹³⁴ oluşturan bu özelliklerin bir de Sabine’nin belirttiği gibi temel iki *aksiyomu* bulunmaktadır: “1- Her türlü kolektivizme karşı olan birey [anlayışı], 2- Bir topluluk içindeki bireyler arası ilişkilerin değişmez bir şekilde ahlaki ilişkiler olması.”¹³⁵

Sabine tarafından oluşturulan liberal politikanın ana unsurları temelde birbirleriyle bağlantılı durumdadırlar. Yani bunlar, hem kavramsal hem de yapısal bakımdan aralarında paralellik göstermektedirler. Örneğin, bireyi ele aldığımızda bunun aynı zamanda sınırlı devlet, bireysel özgürlük ve siyasal eşitlik gibi liberal demokrasinin temelleriyle ilişki içinde olduğunu görürüz. Dolayısıyla da “birbirleriyle kökten bağlı olan bu [değerlerin], biri olmadan diğerlerinin düşünülmesinin”¹³⁶ mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle söz konusu değerlerin tam anlamıyla liberal demokrasi anlayışı içerisinde ne ifade ettiğini anlayabilmek için bunların toplumsal, siyasal ve ekonomik anlamda neleri hedeflediğine ve nelere etki ettiğine daha yakından bakmak gerekmektedir.

Buradan hareketle liberal demokrasinin tanıtıcı özelliklerini oluşturan, birbirleriyle kökten bağlı olup doğal bir ilişki içinde bulunan değerlerin dayandığı birey ve ahlak aksiyomları bağlamında liberal demokrasiyi ele aldığımızda, ilk olarak bu demokrasi anlayışının birey merkezli olduğunu görürüz. Söz konusu birey, yaşanan tarihsel gelişmeler doğrultusunda en yetkin ifadesini Kant’ta “otonom birey”¹³⁷ olarak bulmuştur. Burada bireyin önemini Kant’ın ifadesiyle, “bireyin kendisinin dışındaki amaçlara yönelik kullanabilecek bir araç olmayıp, kendi başına bir amaç olduğunun”¹³⁸ kabul edilmesi oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, “Kant’a göre insan kendi başına bir son, bir amaçtır; asla ve kesinlikle bir araç olarak görülemez. İnsana bu niteliği ve ayrıcalığı kazandıran da insanın *akıl*¹³⁹ sahibi bir

¹³³ Yayla, *Liberalizm*, s. 147.

¹³⁴ Yayla, *A. g. e.*, s. 147.

¹³⁵ Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi -3*, s. 123-125. Yayla, *A. g. e.*, s. 147.’den alıntılandı.

¹³⁶ Yayla, *Liberalizm*, s. 149.

¹³⁷ Yayla, *A. g. e.*, s. 150.

¹³⁸ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 15.

¹³⁹ Deneyci bir akılcılık ögesi içerisinde anlam bulan akıl, bu ögenin bir “bilgi görüşü olarak düşüncelerinin gelişiminde önemli mantıksal dayanaklar olarak algılanmaktadır. Deneyimciliğe

varlık”¹⁴⁰ olmasıdır. Bu şekilde bireye üst bir anlam verilerek yüceltilmesi, liberal demokrasinin bireyi merkeze alarak politik anlayışını oluşturmuştur. Bu da sonuç olarak, daha önce Atina demokrasisinde karşılaştığımız ortak çıkar vurgusunun yerini, “bireylerin bireysel çıkarlarının dışında ve onlara üstünlük sağlayacak bir takım ortak çıkarların olamayacağı”¹⁴¹ yönünde bir vurguya bırakmasına yol açmıştır. Yani liberal demokrasi Atina’daki demokrasiye farklı olarak halkın, “birbirine ortak veya kolektif çıkarlarla bağlı, tek ve bütünleşmiş bir yapı”¹⁴² olarak görülmediği, bireyin özel çıkarına dayanan bir demokrasi anlayışını ifade etmektedir.

Aynı zamanda çıkar olgusunun toplumdaki kolektif bütünlük gösteren yapılardan tek tek bireylere kaymasının ve bu anlayışın benimsenmesinin temelinde de, “bireyin varlığı[nın], sınıf, halk gibi bütün’lerin varlığından daha gerçek”¹⁴³ olduğu anlayışı bulunmaktadır. Liberaller tarafından savunulduğu şekliyle “birey dışında kalan halk, toplum, sınıf vb. gibi bütün kavramlar soyuttur ve bunlar somut olan bireyden daha üstün değillerdir”¹⁴⁴, yönündeki görüşler ortak çıkarların ikinci plana atılarak bireysel çıkarların ön plana çıkarılmasında önemli derecede rol oynamıştır. Bu yöndeki görüşler, liberallerin “toplum çıkarı, kamu çıkarı, toplumun iyiliği, ortak iyi gibi kolektif bütünlere”¹⁴⁵ anılan klasik demokrasi içinde yer alan kavramların ne olduklarının genellikle belirsizlik taşıdığına dair bir inanca dayanmaktadır. Bu yüzden bireylerin “bireysel çıkarlarının dışında ve onlardan üstün birtakım ortak çıkarların” olabileceği fikri liberaller tarafından pek de kabul görmemektedir. Ancak bu inanışa rağmen yine de liberaller “bir kolektif bütünün çıkarı olsa olsa üyelerin bireysel çıkarının toplamı”¹⁴⁶ olabileceğini ileri sürerek, bazı istisnai durumların söz konusu olabileceğine işaret etmektedirler. Mesela “milli

dayanan akıl, Kant’ta temellerini oluşturarak Aydınlanma akılcılığından beslenir ve liberal anlayışın temelini bu yolla oluşturur.” Deneysel bir akılcılık tarafından şekillenip belirlenen bu anlayış aynı zamanda liberal geleneğin ruhunu da oluşturmaktadır. Liberal anlayışın “pratikliği deneyselikten, evrenselciliği ise aydınlanma akılcılığından” geldiği için bu öge önem kazanmış ve neredeyse tüm liberaller tarafından kabul gören ve üzerinde uzlaşılan nadir değerlerden biri olmuştur. (Bkz. Taşçı, *Yüzyılı Düşünmek – Çağdaş Felsefe, Siyaset ve Sosyoloji Tartışmalarına Giriş*, s. 81.; Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 15.)

¹⁴⁰ Yayla, *Liberalizm*, s. 154.

¹⁴¹ Yayla, *A. g. e.*, s. 154.

¹⁴² Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 7-8.

¹⁴³ Yayla, *Liberalizm*, s. 151.

¹⁴⁴ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 7.

¹⁴⁵ Yayla, *Liberalizm*, s. 154.

¹⁴⁶ Yayla, *A. g. e.*, s. 154.

savunma konusu, üzerinde herkesin oybirliğine varabileceği ender konulardandır ve burada bir ortak çıkar olduğu söylenebilir. Buna benzer birkaç istisnai durum dışında ortak çıkardan¹⁴⁷ söz etmenin mümkün olamayacağı birçok liberal tarafından ileri sürülmektedir.

Burada karşılaşılan, liberal anlayış içerisinde bireye toplumdan veya herhangi başka bir kolektif bütünden daha fazla değer yüklenilmesi ve *haklar*¹⁴⁸ anlayışının temelinde bireyin yer alması, “bireyin toplumdan önce varolduğu”¹⁴⁹ görüşüne dayanmaktadır. Liberaller tarafından yüceltilerek merkeze alınan bireyin toplumun üzerinde yer almasından ve ondan daha önce varlığını ortaya koymuş olmasından ötürü, haklar anlayışının da toplum temelli değil de birey temelli olmasına yol açmıştır. Birey üzerinde bu şekilde yükselen anlayış beraberinde liberaller tarafından “devleti de bireyin hak ve özgürlüklerini koruma göreviyle yükümlü”¹⁵⁰ olması durumunu meydana getirmiş ve bu da yine liberaller tarafından özel mülkiyetin korunmasına bağlanmıştır.

İkinci olarak liberal demokrasinin öğelerinin dayandığı ikinci aksiyomdan hareketle liberal demokrasinin ahlak anlayışını ele aldığımızda, yukarıda da görüldüğü gibi liberal demokrasi “faydacılıktan” gelen ve “sözleşmecilikle”¹⁵¹ kendisini garanti altına alan bir ahlak anlayışına dayanmaktadır.¹⁵² Hem liberal demokrasinin hem de liberalizmin ahlak ilkesi, “bireylerin yaşamlarını diledikleri

¹⁴⁷ Yayla, A. g. e., s. 154.

¹⁴⁸ Doğal hukuk ve haklar ögesi, “varolan hukuku yani pozitif hukuku doğal haklardan gelen yasalarla birleştiren ve devredilemez haklara uygunluğu bağlamında denetleme görevini üstlenen bir yapıyı temsil eden bir anlayıştır.” Bu öge sınırlı yönetim ve asgari devlet ögesi aracılığıyla, “dışarıdan gelebilecek tehlikelere” ve bu haklara zarar verebilecek herhangi bir “gücün sınırlamalarına engel olabilme” adına koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Bu haklar “hayat, özgürlük ve mülkiyet” hakları olmakla beraber, bu hakların tamamını “genel mülkiyet hakları” adı altında toplanmaktadır. (Bkz. Taşçı, *Yüzyılı Düşünmek – Çağdaş Felsefe, Siyaset ve Sosyoloji Tartışmalarına Giriş*, s. 79.; Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 15.)

¹⁴⁹ Yayla, *Liberalizm*, s. 151.

¹⁵⁰ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 15.

¹⁵¹ Toplumsal sözleşme “devletin, hükümetin, kamu gücünün ya da sivil toplumun ve yasalarının nereden geldiğini açıklamak ve bu yasaları meşrulaştırmak” için kullanılan bir ögedir. Locke tarafından, “insanların hayatlarını, özgürlüklerini ve mallarını karşılıklı olarak korumak için doğa durumundan uygar topluma geçtiklerini ve doğa durumundan çıkıp devlet durumuna geçişi sağlayan şeyin ise doğa durumundaki insanların ortak uzlaşmaya vardığı bir sözleşme” olduğu iddiasına dayanmaktadır. (Bkz. Taşçı, *Yüzyılı Düşünmek – Çağdaş Felsefe, Siyaset ve Sosyoloji Tartışmalarına Giriş*, s. 79-80.; Yayla, *Liberalizm*, s. 39.)

¹⁵² Cevizci, *Paradigma – Felsefe Sözlüğü*, s. 1081.

gibi düzenleme, kendilerine ait amaçlarını seçme ve bunları düşündükleri en uygun biçimde geliştirme”¹⁵³ olanaklarına sahip olmaları gerektiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla liberal demokrasinin dayandığı bu ahlak anlayışı da “ahlaki iyi mutluluğa, bireysel gelişme ve yetkinliğe eşitleyerek, en yüksek değerlerin gelişmiş kişilik ve özerk bir hayat”¹⁵⁴ olduğunu savunmaktadır.

Aynı zamanda liberal demokrasinin ahlak anlayışı içinde “çoğulculuğu, öznelciliği ve mükemmeliyetçiliği”¹⁵⁵ barındırmaktadır. Burada söz konusu olan değer anlayışı açısından “değerlerin yapısı ya da doğası, insanların kaçınılmaz olarak farklı hayat tarzlarını”¹⁵⁶ gerçekleştireceklerini bildirmektedir. Bu bağlamda liberal demokrasinin ahlak anlayışının sunduğu mükemmeliyetçi bakış açısı, “her insanın geliştirmesi gereken, onun hayatına değer katacak, kendine özgü biricik kapasitesi ya da kapasitede olması gerek[tığıni]; çoğulculuğu, değerlerin çok sayıda olup birbirleriyle çatıştığını, tek başına hiçbir hayatın bunların hepsini birden kucaklayamayacağını; öznelciliği, neyin gerçekten değerli olduğuyla ilgili düşüncelerimizin arzu ve beğenilerimizin bir sonucu olduğunu ve bunların bir bireyden diğerine farklılık gösterdiğini öne sürer. Buradan, bireylerin farklı hayat tarzları[nı] benimseyecekleri ve bu duruma kesinlikle saygı gösterilmesi”¹⁵⁷ gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bununla beraber, liberal demokrasinin ahlak anlayışıyla paralellik gösteren ve onun ayrılmaz bir parçası olan liberal *tolerans*¹⁵⁸ ilkesi, “insanların etik bakımdan iyi ve politik açıdan uygun hayatı kurup sürdürmede pekala hata yapabileceklerini, hatalarından gerekli dersleri çıkarabileceklerini veya bilgisizlik içinde yaşama

¹⁵³ Mouffe, *Siyasetin Dönüşü*, s. 157.

¹⁵⁴ Cevizci, *Paradigma – Felsefe Sözlüğü*, s. 1081.

¹⁵⁵ Cevizci, *A. g. e.*, s. 1081.

¹⁵⁶ Cevizci, *A. g. e.*, s. 1081.

¹⁵⁷ Cevizci, *A. g. e.*, s. 1081.

¹⁵⁸ “Başkalarının kendimizden farklı olan düşünme tarzlarını ve yaşam biçimlerini anlayışla karşılama tavrı olarak tanımlanan tolerans veya hoşgörü, temelde farklı inanç ya da değerlere sahip olan insanların birlikte ve farklılıklara saygı göstererek insanların yaşamlarını sürdürebilmelerini hedeflemektedir.” Bu ilke liberalizmle birlikte daha da yaygınlık kazanmış, “inançlarımızda yanılabilirlik ihtimali, dini inancın empoze edilemezliğiyle, özerkliğe saygıyla, iç çatışma ihtimaliyle ve çoğulculuk ya da çeşitliliğin değeriyle paralel gelişerek” kullanım alanını genişletmiştir. (Bkz. Cevizci, *Paradigma – Felsefe Sözlüğü*, s. 850.)

hakkına sahip olduklarını”¹⁵⁹ kabul eden bir anlayıştır. Bu anlayışı önemli kılan şey, hiç kimsenin veya otoritenin başkalarının gerçek çıkarlarını bilmek konusunda söz sahibi olamayacağını, bu yüzden bu yönde herhangi bir müdahalenin kabul edilemez olduğunu ileri sürmesidir.

Liberal demokrasi anlayışının üzerinde yükseldiği yapının dayanaklarını oluşturan birey ve ahlak anlayışlarından, bu anlayışın asıl temellerine, yani liberal demokrasiye kimliğini kazandıran en önemli üç değere geçebiliriz.

1. 2. 1. Bireysel Özgürlük

Özgürlük kavramı en yalın haliyle, günlük dildeki kullanımından yola çıkılarak “hürriyet” kelimesini karşılamakta ve bu anlamdaki bir çağrışımı içermektedir.¹⁶⁰ Dolayısıyla bireysel özgürlük de, “bireylerin sosyal”, ekonomik – özgürlük dendiğinde ekonomik yön genelde ikinci planda yer almaktadır– ve özellikle de “siyasal alanla alakalı hürriyetleri” ifade etmektedir.¹⁶¹ Bu çerçevede Marquis de Condorcet ve Thomas Paine’nin de tanımladığı gibi, genel anlamda özgürlük şu şekilde tanımlanmaktadır: “Özgürlük, başkalarının haklarına ters düşmeyen her şeyi yapma hakkından meydana gelmektedir.”¹⁶²

Modern dönemle beraber önem kazanan ve toplumsal hayatın neredeyse her alanında kendine yer bulan özgürlüğün kökenleri eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Demokrasi gibi köklü bir geçmişe sahip olan bu değerın yeniden önem kazanması kolay olmamıştır. Şöyle ki, demokrasinin kesintiye uğramasıyla birlikte özgürlüğün de varlık gösterdiği alan ortadan kalkmış ve böylece iki bin yıl boyunca demokrasi yerine gelen yönetim biçimlerinin kendisine imkan tanınamasından dolayı, özgürlüğün gelişmesi ve yaygınlık kazanması zor süreçler sonucunda gerçekleşmiştir. Neyse ki, günümüze doğru gelindikçe liberal düşünürlerin katkısıyla –özellikle liberal geleneğin ortaya çıkmasıyla– özgürlük,

¹⁵⁹ Cevizci, A. g. e., s. 1082.

¹⁶⁰ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 22.

¹⁶¹ Holden, A. g. e., s. 22.

¹⁶² Vergana, *Liberalizmin Felsefi Temelleri – Liberalizm ve Etik*, s. 136.

yeniden kendisine varlık alanı bulmuş ve gitgide daha fazla önem kazanarak neredeyse birçok siyasi anlayış tarafından vazgeçilmez hale gelmiştir.

Tarihsel süreç içinde yaşanan gelişmelere paralel olarak, özgürlük kavramının ele alınışında ve kendisinden ne ifade edildiği konusunda da değişiklikler meydana gelmiştir. Özgürlüğün anlamındaki görülen değişim ve bu kavramın ele alınışı Mouffe'un belirttiği gibi, "modernlerin özgürlüğünün kişisel bağımsızlığın barışçı bir biçimde kullanımdan ibaret olduğu ve bu kullanımın antiklerin özgürlüğüyle, kolektif güce etkin katılımdan vazgeçilmesini ifade ettiğini, çünkü antiklerin özgürlüğünün, bireylerin cemaate"¹⁶³ bağlanmasına yol açtığı için, özgürlüğün önceki anlamının terk edilerek yerine modern anlamdaki özgürlüğün getirilmesi, gerektiği yönünde olmuştur.

Zamanla liberal gelenek içerisinde en çok önemsenen değer olmasının yanı sıra özgürlük, aynı zamanda "hoşgörü, tolerans ve özel hayat gibi daha başka değerlerin ve *anayasalcılık*¹⁶⁴, kanun hakimiyeti gibi kurumsal yapılaşmaların"¹⁶⁵ da kaynağını oluşturmuş ve bu sayede yönetimlerin kurumsal kimlik kazanmalarını sağlamıştır. Böylece artık özgürlük, "liberal geleneğin olmazsa olmaz koşulu"¹⁶⁶ olarak kabul edilmiştir. Özgürlüğün liberal gelenekle birlikte aldığı hal ile yönetsel alana kazandırdıkları sonucunda liberal demokrasi, demokrasi ve özgürlük kavramlarını biraraya getirerek liberal anlamda bir demokrasi anlayışı oluşturmaya çalışmaktadır. Her ne kadar bu iki kavram arasında çatışabilecek noktalar bulunsa da "aslında bunlar birbirine uyan ve biri diğerini büyük oranda destekleyen kavramlardır."¹⁶⁷

¹⁶³ Mouffe, *Siyasetin Dönüşü*, s. 64.

¹⁶⁴ Anayasalcılık, "devleti anayasal düzeyde şekillendiren ve onu liberal anlamda düzenleyen bir anlayışı simgelemektedir. Aynı zamanda Anayasalcılık, gücün tek merkezde yoğunlaşması ve kötüye kullanılmasına karşı geliştirilmiş, karmaşık bir kontrol ve denge mekanizmaları bütünü ifade etmektedir." Kuvvetler ayrılığı ögesiyle işlerlik kazanan anayasalcılık anlayışı, "yasama, yürütme ve yargı biçiminde tasarlanan gücün devletin denetlenmesini amaç edinen bir ilke" olarak, uzun bir süre liberal kuramın doğrudan konusu olmamıştır ve bu konu, demokrasi kuramının liberalizm kuramına eklenmesinin sonucunda meydana gelmiş ve daha sonra liberal anlayışın vazgeçilmez öğelerinden biri olmuştur. (Bkz. Taşçı, *Yüzyılı Düşünmek – Çağdaş Felsefe, Siyaset ve Sosyoloji Tartışmalarına Giriş*, s. 80.; Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 13.)

¹⁶⁵ Yayla, *Liberalizm*, s. 161.

¹⁶⁶ Yayla, *A. g. e.*, s. 162.

¹⁶⁷ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 21.

Bunun yanı sıra belirtmek gerekir ki, “sosyalizmden faşizme kadar, neredeyse bütün sosyal teorilerin özgürlüğü benimsediği”¹⁶⁸ ve bu siyasi anlayışların özgürlüğü kendilerine temel ilke olarak aldığı görülmektedir. Bu yüzden her siyasi teorinin özgürlük anlayışı kendi içerisinde farklı bir kullanıma sahip olduğundan, bu yolla ortak bir özgürlük anlayışını elde etmek mümkün değildir. Dolayısıyla burada özgürlüğü ele alırken daha spesifik bir yaklaşım sergileyerek özgürlüğün liberal gelenek içerisindeki anlamından ve yine bu anlayış içerisindeki kullanımından hareketle demokrasi ile olan ilişkisine yer verilecektir.

Liberal geleneğin şekillendirdiği özgürlüğü ele aldığımızda bu değer, köklü geçmişinden dolayı hem siyasi hem de ekonomik yönde gelişim gösterdiğini görürüz. Modern dönemle birlikte siyasi özgürlük ile ekonomik özgürlüğün iç içe geçmesi, “ekonomik özgürlük sağlanmadıkça siyasi özgürlükten”¹⁶⁹ bahsetmenin mümkün olmadığı bir durumu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla liberal anlamdaki özgürlükten kasıt özgürlüğün hem siyasi hem de ekonomik yönüdür. Bu bağlamda liberal geleneğin etkisi altında gelişim gösteren özgürlüğe birbirinden farklı iki biçimde yaklaşım sergilenmiştir: bunlardan ilki klasik anlamda liberal geleneği oluşturan “negatif özgürlük” anlayışı, ikincisi ise bazı düşünürler tarafından negatif özgürlüğe alternatif olarak geliştirilen “pozitif özgürlük” anlayışıdır.¹⁷⁰

Negatif özgürlük temel olarak, “bireyin dışarıdan gelen keyfi bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesi, serbestçe hareket edebilmesi”¹⁷¹ olarak tanımlandığı gibi, aynı zamanda, “bir bireyin, davranışlarına ve hareketlerine diğerleri tarafından müdahale edilmediği ölçüde özgür”¹⁷² olduğu şeklinde de tanımlanmaktadır. Buradan hareketle “insanın herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabildiği alan ne kadar geniş ise, özgürlüğü de o kadar geniş”¹⁷³ olacaktır, çıkarımına ulaşmaktayız. Buna göre liberal anlamdaki özgürlüğün karakterini negatif özgürlük oluşturmakta ve pozitif özgürlüğün temel fikrini

¹⁶⁸ Yayla, *Liberalizm*, s. 162.

¹⁶⁹ Yayla, *A. g. e.*, s. 180-181.

¹⁷⁰ Yayla, *A. g. e.*, s. 164-165.

¹⁷¹ Yayla, *A. g. e.*, s. 163.

¹⁷² Yayla, *A. g. e.*, s. 163.

¹⁷³ Yayla, *A. g. e.*, s. 163.

oluşturan şeyin yani bireye olanakların sunulması veya herhangi “bir şeyin sağlanması değil, onun dış baskı ve zorlamalara maruz bırakılmaması”¹⁷⁴ fikrine dayanmaktadır. Buna karşın pozitif özgürlük anlayışı da, “özgür kişi ideali, ifadesini eylemlerini kendisinin olan kişide bulur. Böyle bir kişi baskı ve zorlamaya maruz kalmak bir yana, idealleri üzerinde kritik bir tarzda düşünür ve dolayısıyla adet, gelenek ve göreneklere düşüncesizce takip etmez; kısa vadeli hazlar adına uzun vadeli çıkarlarını göz ardı etmeyen”¹⁷⁵ yapıda olan bireylere yönelik bir özgürlük anlayışını savunmaktadır.

Liberaller tarafından savunulan özgürlüğe ilişkin bu iki yaklaşım, hangi özgürlük anlayışının benimsenmesi gerekliliği üzerinde ciddi tartışmalara yol açmıştır. Isaiah Berlin özgürlük konusunu yeniden ele alarak bu tartışmalara daha derin bir boyut kazandırmıştır. Berlin, “baskı yokluğu olarak bilinen ve insanın bir parçasının toplumsal denetim alanından bağımsız kalmasını gerektiren negatif özgürlük kavramı ile bireyin kendi kendisinin efendisi olma arzusundan kaynaklanan ve dolayısıyla gerçek bir insan doğasının gerçekleştirilmesi ve başarılması fikrini ifade eden pozitif özgürlük”¹⁷⁶ kavramı arasında keskin bir ayrım yaparak pozitif özgürlük kavramının, “bir liberal için potansiyel olarak totaliter ve kabul edilemez”¹⁷⁷ olduğunu ifade etmektedir. Berlin buradan da “demokrasi ve kendini yönetim düşüncelerinin liberal özgürlük düşüncesine ait olmayacağı”¹⁷⁸ sonucuna varmaktadır. Bununla beraber B. F. Skinner ve Niccolo Machiavelli gibi düşünürler bu görüşe karşı gelerek daha ılımlı bir tavırla, negatif olmakla birlikte bir de, “siyasal katılma ve yurttaşlık erdemi ideallerini içeren [pozitif] özgürlük kavramının da bulunabileceğini”¹⁷⁹ ileri sürmektedirler. Nitekim “Spinoza, Rousseau, Kant, Marx, Mill [gibi düşünürler negatif] özgürlük yorumunu yetersiz görerek kendi kendini belirleme”¹⁸⁰ anlamında bir pozitif özgürlük anlayışını savunmaktadırlar. Yani modern dönemle birlikte, bu düşünürlerin söz konusu görüşlerinden hareketle liberaller artık, “bireylerin, kendi hayat anlayışlarını oluşturabilmeleri için onların dış

¹⁷⁴ Yayla, A. g. e., s. 164.

¹⁷⁵ Cevizci, *Paradigma – Felsefe Sözlüğü*, s. 1081.

¹⁷⁶ Mouffe, *Siyasetin Dönüşü*, s. 64-65.

¹⁷⁷ Mouffe, A. g. e., s. 65.

¹⁷⁸ Mouffe, A. g. e., s. 65.

¹⁷⁹ Mouffe, A. g. e., s. 65.

¹⁸⁰ Taşçı, *Yüzyılı Düşünmek – Çağdaş Felsefe, Siyaset ve Sosyoloji Tartışmalarına Giriş*, s. 79.

baskıdan arındırılmış olmalarının yetmediğini, aynı zamanda bireylerin imkanlarla donatılması gerektiği”¹⁸¹ görüşü etrafında birleşmektedirler. Böylece negatif özgürlüğün zamanla bireylerin kendilerini geliştirmeleri kapsamındaki ihtiyaçlarını karşılayamamasından dolayı, gerçek özgürlükten bahsedilebilmesi için pozitif özgürlüğün de kabul görmesi gerektiği görüşü ortaya çıkmaya başlamıştır.

Özgürlüğün yapısı ve boyutları etrafında dönen bu tartışmalar bize, “modern ve demokratik siyaset felsefesinin temel görevinin kesinlikle, bireysel özgürlük ile siyasal özgürlüğün birbirilerine eklenmesi”¹⁸² gerektiğini göstermiştir. Çünkü “çoğulcu ve demokratik yurttaşlığın kökü bu eklenme noktasındadır.”¹⁸³ Birarada yaşayan bireyleri “kolektif bir varlık veya olgu olarak özgürlüğe konu ettiğimizde, demokrasi ile özgürlük arasında bir örtüşme”¹⁸⁴ söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla tek tek özgürlüklere sahip olan bireyler birarada düşünülerek belli bir toplum veya devlet düzeni içinde yaşamlarını sürdürdükleri bir durum göz önünde bulundurulduğunda, “bu insanların özgürlüklerini yaşayabilecekleri bir ortamın ve kendilerine özgürlüklerinin tanınabileceği bir yönetim şeklinin” var olması gerekmektedir. Anlaşılacağı gibi bunu mümkün kılacak yönetim biçimi hiç şüphesiz demokrasidir. Fakat “bu ilişki tek yönlü bir ilişki değildir, çünkü hem demokrasi özgürlüğün varlığına imkan tanımalı hem de özgürlük demokrasinin varlığına”¹⁸⁵ imkan tanımalıdır.

Özgürlüğün gerek negatif gerekse de pozitif boyutu bağlamı içerisinde, demokrasi ile özgürlük arasındaki ilişkinin meydana getirdiği bağlantıya yakından baktığımızda ilk olarak, “halk ile yönetimi birbirinden ayrı yapılar olarak gören ve doğal yapıları itibariyle bunların birbirine düşman birimler olduğunu”¹⁸⁶ ileri süren bir eğilimle karşılaşmaktayız. Buradaki halkın yönetimden ayrı veya daha popüler ifadesiyle ona düşman olduğu düşüncesi, “halkın yönetimden bağımsız bir şekilde faaliyet gösterdiği ve yönetimin halkın özgürlüğünü hedef alan haksız uygulamalar

¹⁸¹ Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık - Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 137.

¹⁸² Kymlicka, A. g. e., s. 137.

¹⁸³ Mouffe, *Siyasetin Dönüşü*, s. 65.

¹⁸⁴ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 21.

¹⁸⁵ Holden, A. g. e., s. 22.

¹⁸⁶ Holden, A. g. e., s. 23.

sonucunda onun halk tarafından düşürülebileceği durumları”¹⁸⁷ temsil etmektedir. John Locke’nin savunuculuğunu yaptığı bu düşünce kendi siyaset teorisinde, yönetimle halk arasındaki ilişki özgürlük bağlamında şu şekilde ifade edilmektedir; “Halkın gücü, yönetime karşı isyan hakkında yatar; eğer yönetim bireylerin temel ve doğal haklarına saldırarak haksız davranışlarda bulunursa veya böyle bir eyleme giriştiği zaman, halkın bu yönetime isyan hakkı doğar.”¹⁸⁸

Görüldüğü gibi yönetimin halktan ayrı ve onun potansiyel düşmanı olarak görüldüğü her durumda, özgürlük ile demokrasi arasında bir bağlantı ve sıkı bir ilişki söz konusu olmaktadır. Çünkü yönetime ihtiyaç duyulduğu durumlarda bireylerin özgürlüklerine ve oradan da halkın özgürlüklerine imkan tanıyarak liberal anlayışın öngördüğü özgürlüğü mümkün kılacak olan yönetim biçimi sadece demokrasidir. Böylece bu durum “temel belirleyici kararları halk aldığı için halkın gücü yönetiminkinden fazladır” anlayışından hareketle demokratik yönetimin *sınırlı bir yönetim*¹⁸⁹ kimliğini kazanmasını sağlayarak “özgürlüğün demokrasi tarafından korunan bir gereklilik” haline getirmiştir.¹⁹⁰

Söz konusu bağlantı ikinci olarak da, “yönetimin halkın iradesinin acentesi”¹⁹¹ yani aracısı olduğunu ileri süren bir eğilimi karşımıza çıkarmaktadır. Bu anlayış, demokrasi ile özgürlük arasında daha farklı bir tutumun oluşmasına yol açmıştır. Şöyle ki, yönetimim halkın iradesinin acentesi olduğu fikri, “özgürlük ve demokrasi arasında özyönetim ve self-determinasyon [–kendi geleceğini belirleme–] yoluyla bir ilişki kurulmuş olur: Kendisiyle ilgili kararları kendisi alan -özgür- birey özyönetim sahibidir”¹⁹², anlayışına dayanak oluşturmuştur. Buna göre “bireysel

¹⁸⁷ Holden, A. g. e., s. 24.

¹⁸⁸ Holden, A. g. e., s. 24.

¹⁸⁹ Siyasal alandaki sınırlandırılmamış güç tehdidine karşı sınırlı yönetim veya asgari devlet ögesi olarak ortaya çıkan bu ilke, “bireylerin yönetim karşısında korunması ihtiyacından” doğmuştur. Sözleşmeyle beraber devlete devredilen gücün ve hakların kısıtlanmasını hedef alan önemli siyasi bir tutumdur. Aynı zamanda bu öge, “mutlak yönetimlerin karşısında yer alan burjuvazinin talep ettiği bir ilkedir ve yönetimin sınırlandırılmasını hedef aldığı gibi, devleti veya hükümeti yetkilendiren sözleşmenin en önemli özelliği de daha önceki yönetimlerde olduğu gibi yönetime sınırsız ve kutsal haklar vermenin aksine onlara karşı bir duruşu” simgelemektedir. (Bkz. Taşçı, *Yüzyılı Düşünmek – Çağdaş Felsefe, Siyaset ve Sosyoloji Tartışmalarına Giriş*, s. 80.; Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 15.)

¹⁹⁰ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 24.

¹⁹¹ Holden, A. g. e., s. 25.

¹⁹² Holden, A. g. e., s. 25.

özgürlük, yönetim faaliyetinin içinde” yer almamayı değil, tam tersine bu faaliyetin içinde bulunmayı ifade etmektedir; bireyler sadece yönetim sürecinden etkilendikleri zaman değil, “bu süreçte yer aldıkları ve dolayısıyla bunda sorumluluk üstlendikleri zaman”, yani yönetim faaliyetlerinin tam anlamıyla bir parçası oldukları zaman özgür olacaklarıdır.¹⁹³

Demokrasi ile özgürlük arasındaki bağlantıyla ilişkisinde ortaya çıkan bu iki görüşü birbirinden ayıran nokta, birinin negatif diğerrinin ise pozitif özgürlük anlayışını merkeze almasıdır. Pozitif özgürlüğün olmadığı ya da sadece negatif özgürlüğün söz konusu olduğu bir durumda, “sırf halk kendi kararlarını alıyor diye bireyin de kendi kararını almış olacağı söylenemez. Çünkü bu durumda birey aslında halk tarafından”¹⁹⁴ yönetilmiş olmaktadır. Dolayısıyla bireylerin kendi iradeleriyle aldıklarını düşündükleri kararlar esasen halkın iradesi tarafından belirlenmiş olacağından, negatif özgürlüğün pozitif özgürlük olmadan gerçek anlamda özgürlüğü temsil etmesi mümkün olamayacaktır. Bu durumu bir örnekle açıklarsak, “bireylerin kişisel gelişimlerine” fayda sağlayacak olan “seyahat özgürlüğüne” gerçek anlamda sahip olabilmesi için onun, “seyahat etmek” istemesi halinde sadece engellenmemesi yetmeyip –ki bu özgürlüğün sadece negatif boyutunu oluşturur– aynı zamanda bireylerin “bilet alabilecek maddi imkanlarının” –bu ise, özgürlüğün negatif olduğu kadar pozitif boyutunun da bulunmasını zorunlu kılar– sağlanmasını da gerektirmektedir.¹⁹⁵ Bu nedenle liberal demokrasinin özgürlük anlayışının modern dönemin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, özgürlüğün hem negatif hem de pozitif yönünün bir bütünlük oluşturmasına bağlı olmuştur.

Böylelikle günümüz yönetimlerinin geldiği nokta, “refah devleti fonksiyonlarından birçoğu, halkın yönetimin hiçbir şey yapmamasından ziyade sosyal güvenliği sağlama, işsizlikle mücadele etme gibi kendilerine yardımcı olacak şeyleri yapmasını istemesinden”¹⁹⁶ oluştuğu için, onlara bu imkanları sağlayacak faaliyetlerde bulunulmasını gerekli kılmıştır. Dolayısıyla halkın isteklerini yerine getirmek adına yönetimin faaliyette bulunması, klasik anlamdaki özgürlük

¹⁹³ Holden, A. g. e., s. 25.

¹⁹⁴ Holden, A. g. e., s. 26.

¹⁹⁵ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 18.

¹⁹⁶ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 27.

anlayışının zamanla dönüşerek modern anlamda bir özgürlük anlayışının doğmasını sağlamış ve bunun sonucunda da, demokrasi ile özgürlüğün uyumlu bir birliktelik göstermesiyle liberal demokrasi anlayışının temelini oluşturmuştur.

1. 2. 2. Siyasal Eşitlik

Bireysel özgürlükle birlikte liberal demokrasi anlayışının temelini oluşturan bir diğer değer de siyasal eşitliktir. Eşitlik kavramının kelime anlamını incelediğimizde, “aynılıkla” ve onun bu yöndeki çağrışımlarının algılanmasıyla yakından ilişki içerisinde olduğunu ve bu anlam doğrultusunda meydana gelen siyasal eşitliğin de, “önemli yönleri itibariyle aynı olan şeylere” veya kişilere eşit davranılması gerektiğini ileri süren bir ilkeyi temsil ettiğini görürüz.¹⁹⁷

Siyasal eşitlik ilkesi bireysel özgürlüğün aksine liberalizmin değil, daha çok demokrasiye içkin olan bir prensiptir. Demokrasi ile liberalizmin birbirine eklemlenmesi sonucunda liberal demokrasinin temellerinden bir tanesini oluşturan bu değer, demokrasi geleneğinde önemli bir yere sahip olmasından ve hatta demokrasiyi demokrasi yapan bir değer olmasından dolayı liberal demokrasi anlayışına da sirayet etmiştir.

Tarihsel olayların tetiklediği siyasi gelişmelerle birlikte siyasal eşitlik, bütün insanların eşit yaratıldığı inancına dayanarak Amerikan Özgürlük Bildirgesinde “hikmeti kendinden menkul hakikatlerinden ilki”¹⁹⁸ olarak kabul görmeye başlamıştır. Nitekim hem Amerikan Özgürlük Bildirgesinde hem de İnsan Hakları Öğretisinde, “insanların doğuştan kazandıkları doğal bir haktan asla yoksun bırakılamayacakları [ve tüm insanların bütün yaşamları boyunca] eşit haklarla hayatlarını sürdüreceklerini ve sahip oldukları haklar arasında eşitsizliğe neden olacak her türlü yasanın ya da sözleşmenin de geçersiz sayılacağı”¹⁹⁹ görüşüyle bu ilkenin önemi birçok kez vurgulanmıştır.

¹⁹⁷ Holden, A. g. e., s. 18.

¹⁹⁸ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 18.

¹⁹⁹ Vergana, *Liberalizmin Felsefi Temelleri – Liberalizm ve Etik*, s. 135.

Siyasal eşitliğin liberal demokrasi anlayışındaki yerine ve kullanımına baktığımızda, kendisiyle liberal anlayış arasındaki ilişkiyi oluşturan şeyin kaynağında, “eşitlik, kararların halk tarafından alınması anlayışını beraberinde getirir”²⁰⁰ varsayımının bulunduğunu görürüz. Temelde liberal gelenekle örtüşmeyen, fakat demokrasi geleneğinin zorunlu kıldığı bir değer olan siyasal eşitliğin liberal demokrasi içinde kendisine yer bulması, –tıpkı bireysel özgürlükte olduğu gibi– bu ilkenin de liberal geleneğin birey anlayışına dayanmasıyla mümkün olmuştur. Bu anlayışta halk yalnızca belirli sayıdaki bireyleri ifade ettiğinden, “kararları halk –yani halkın belirli bir kısmı değil, tümü– alacaksa siyasal topluluğu oluşturan tüm bireyler bu sürece dahil edilmelidir. Bu demektir ki, her bir bireyin eşit söz söyleme hakkı olmalıdır. Aksi takdirde kararlar, tüm nüfus içindeki bir grup – tüm halktan daha küçük bir sayı–, yani aşırı söz hakkı olan kişiler tarafından alınmış” olacağından bu durum, demokrasinin “ayırt edici bir özelliği” olarak kabul edilen “bir kişiye bir oy ilkesinin” liberal demokrasi anlayışı tarafından benimsenmesini gerektirmiştir.²⁰¹ Böylece birey anlayışının siyasal eşitliğe olanak tanınmasıyla, liberal demokrasi ile siyasal eşitlik arasında güçlü bir ilişki oluşmuştur.

Söz konusu ilişkiyi güçlü kılan şey, liberal demokrasinin artık “siyasal eşitlik aracılığıyla” tanımlanmaya başlanması ve liberalizmin demokrasiye eklemlenmesiyle birlikte “ekonomik ve sosyal eşitlikten” yoksun bir siyasal eşitliğin gerçek anlamda bir eşitlik olmayacağı görüşünün hakim olmaya başlaması olmuştur.²⁰² Bunun dikkate alınmadığı bir demokrasi anlayışının, yani “siyasal eşitlikle bağlantılı olan veya onunla tanımlanan anlamda demokrasinin bir yanıltmaca olacağı kabul edilir. Siyasal eşitliğin kendi başına gerçek bir eşitlik olmadığı, ekonomik ve sosyal eşitliğin yokluğunda esasen siyasal eşitliğin de olmayacağı iddia edilmektedir.”²⁰³

Bu yüzden her ne kadar akla ilk olarak eşitliğin siyasi boyutu gelse de, aslında eşitliğin siyasal, sosyal ve ekonomik yönlerinin birarada düşünülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bunların arasındaki bağları göz önünde bulundurmak, bu değer liberal demokrasi içinde doğru algılanmasının zorunlu koşuludur. Nitekim

²⁰⁰ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 18.

²⁰¹ Holden, *A. g. e.*, s. 19-20.

²⁰² Holden, *A. g. e.*, s. 20.

²⁰³ Holden, *A. g. e.*, s. 20.

liberal demokrasi bağlamındaki eşitlikle ifade edilenin yalnızca siyasi anlamda “tüm yurttaşlara aynı hakların verilmesi”²⁰⁴ olmadığı, bununla beraber “toplumsal eşitsizlikleri ahlaksal haklar adına”²⁰⁵ dengelemeye çalışarak toplumdaki sosyal ve ekonomik eşitliği de sağlayan bir işleve sahip olduğu bazı liberaller tarafından savunulmaktadır. Liberal anlayışla eşitliğin kazandığı sosyal ve ekonomik boyut esasen, yurttaşların bu alanlarda kendilerine eşit davranılmasına ve eşit şartlarda bir hayat sürdürmelerine dayanmaktadır. Şöyle ki, “herkesin sosyal sınıfına bakılmaksızın, yaşamlarında yetenekleri ve çabaları çerçevesinde başarılı olmaları için, hakkaniyetli fırsatlara sahip olmaları gerekmektedir. Örneğin, eğitim sistemi en yoksul insanların bile, teknik eğitim ve kültürel bilgiyi edinebilecek şekilde eşit fırsatlara sahip olabilecekleri şekilde tasarlanmalıdır.”²⁰⁶ Ancak bu sayede, toplumun en alt sınıflarında yer alan yurttaşların bile iyi bir hayat yaşama fırsatını elde edebilme imkanı doğacaktır. Bunu sağlanmanın koşulu da, “en savunmasız yurttaşlarına yasanın belirleyeceği sınırlar çerçevesinde, *devletin kendisinin de içinde bulunduğu eşitsizlik içeren bir düzene karşı gelme*²⁰⁷ hakkını”²⁰⁸ tanımaktan geçmektedir.

Liberal demokrasi anlayışı içerisinde bu şekilde işleyiş gösteren siyasi eşitliği, teorik olmaktan çıkarıp toplumsal hayatta pratiğe kavuşmasına olanak tanıyan şey, Paine’in de üzerinde önemle durduğu gibi “bir kişi bir oy ve her oy eşit değer”²⁰⁹ ilkesi olmuştur. Bu anlamda siyasi eşitliğin toplumsal hayat içinde karşılık bulmaya başlaması 20. yüzyılı bulmuştur. Modern dönemle birlikte bu prensip, “her yetişkin bireyin siyasi katılıma hakkı” olduğu ve hiçbir yurttaşın “çıkarımın bir başkasındakinden daha değerli” veya daha az değerli olmadığı inancını ifade etmeye başlamıştır.²¹⁰ Ronald Dworkin’in ifade ettiği gibi burada siyasi eşitlikle, “siyasi bir topluluğun en zayıf üyelerinin, hükümetlerinden en güçlü üyelerin kendileri için

²⁰⁴ Touraine, *Demokrasi Nedir?*, s. 38.

²⁰⁵ Touraine, *A. g. e.*, s. 38.

²⁰⁶ Larry Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi*, çev. Ahmet Kemal Bayram, Ankara: Adres Yayınları, 2004, s. 402.

²⁰⁷ Burada devlet kendi gücünü kendisi kısıtlamış gibi durmaktadır. Ancak burada asıl önemli olan, devletin “siyasi, sosyal ve ekonomik alanda ortaya çıkan toplumsal eşitsizlikleri gidermek” gibi bir işlevinin olduğunu kabul etmesinden kaynaklanan “kendini sınırlama ihtiyacıdır.” (Bkz. Touraine, *Demokrasi Nedir?*, s. 38-39.)

²⁰⁸ Touraine, *A. g. e.*, s. 38.

²⁰⁹ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 11.

²¹⁰ Şahin, *A. g. e.*, s. 11.

sağladıkları ilgi ve saygıya eşit bir ilgi ve saygı görme hakkına sahip olduklarını varsayar; öyle ki, eğer kimi bireyler, ortak çıkar üzerindeki etkileri ne olursa olsun birtakım kararlar alma özgürlüğüne sahipse, tüm bireylerin aynı özgürlüğe sahip olması²¹¹ sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu anlayış doğrultusunda liberal demokrasinin siyasal eşitlik prensibi ilk olarak, siyasal yönetimin “halkı oluşturan tüm bireylerin arasında eşit olarak” paylaştırılmasını kendisine amaç edinmiş ve “bu çerçevede ırk, cinsiyet, dini aidiyet gibi farklılıkları” yok sayarak, tüm yetişkin yurttaşların kamusal alanda seçme ve “seçilebilme hakkına” olanak tanımıştır.²¹² Bunun sonucunda siyasi yönetimin veya iktidarın “tarafsız olmak ve dolayısıyla, kişilere eşit muamele etmek gibi bir görevi olduğu, onun iyi hayatın neyden oluştuğuna karar vermede yansız olması”²¹³ gerekliliği liberal demokrasinin ruhunu oluşturmuştur. Dolayısıyla liberallerce, insanların “özellikle dini ve politik inançlar açısından diğerlerine karşı hoşgörülü olmasının”²¹⁴, yani tolerans göstermesinin önemi vurgulanmaktadır. İkinci olarak siyasal eşitlik prensibi, bütün yurttaşların siyasi alana veya yönetime katılımlarını sağlayabilmesi için oy kullanma haklarının bulunmasını gerektirmiştir. Üçüncü ve son olarak da, oy kullanma hakkının sınırlarının belirlenmesi siyasal eşitliğin içerdiği bir diğer gerekliliktir. Söz konusu sınırı oluşturan şey, tüm yurttaşların yalnızca “bir oy” kullanma hakkına sahip olmaları ve bu oyların “eşit değer” taşımalarıdır.²¹⁵ Ancak bu şekilde siyasal eşitliğin pratik karşılığı olan oy kullanma ilkesi gerçek anlamda sağlanmış olacak ve böylece kendisine toplumsal hayatta karşılık bulabilecektir.

Öte yandan, oy kullanma konusunda siyasal eşitlik ilkesinin karşısında yer alan John Stuart Mill’e göre, siyasal “iktidarı kullanacak olan hükümeti belirlemede halkın tüm üyelerinin eşit etkiye sahip olması, toplumun kaderinin cehaletin dizginlenmemiş arzularına terk edilmesi anlamına gelebilirdi. Bu nedenle Mill eğitilmiş kişilerin daha fazla etkide bulunmasına imkan sağlayacak çoğul oy

²¹¹ Touraine, *Demokrasi Nedir?*, s. 39.

²¹² Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 11.

²¹³ Cevizci, *Paradigma – Felsefe Sözlüğü*, s. 1082.

²¹⁴ Cevizci, *A. g. e.*, s. 1082.

²¹⁵ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 11.

sistemini”²¹⁶ önermektedir. Bu gerekçeden hareketle çoğul oy sistemini alternatif olarak sunan Mill’in görüşleri siyasal eşitlik ilkesine büyük ölçüde zarar vermektedir. Çünkü bazı kişi ve kesimlerin nicelik olarak daha çok oy kullanma hakkına sahip olma durumu, onları ayrıcalıklı kılacağından yurttaşlar arasında gerek ahlaki gerekse de statü bakımından bir eşitsizlik yaratacaktır. Dolayısıyla bu sistem, bireysel açıdan bazı yurttaşların diğerlerine kıyasla daha değerli olmalarına yol açacağından kabul edilebilir değildir.

Nitekim Mill’in siyasal eşitliğin ruhuna aykırı olan bu görüşleri, ne demokratlarca ne de liberalce kabul görmüştür. Dolayısıyla liberal anlamda bir demokratik yönetimin gerçekleştirilebilmesi için siyasal eşitliğin her bakımdan sağlanması gerekmektedir. Aksi halde liberal demokrasi sadece belirli kesimlerin siyasal bakımdan eşitliğini sağlayan bir anlayıştan ibaret olacağından, bu yönetime demokratik nitelendirmesini yapmak mümkün olmayacaktır.

Öte yandan siyasal eşitliğe daha farklı bir yaklaşım sergileyen Montesquieu, bu değere gereğinden fazla önem verilmesinin tehlikelerine işaret ederek, “eşitlik ruhu demokrasiyi *aristokrasiye*²¹⁷ veya tek kişinin egemenliğine dönüştürür; buna karşın abartılmış eşitlik ruhu da *despotik*²¹⁸ egemenliğe yol açar”²¹⁹ tespitinde bulunarak eşitlik konusunda ciddi bir hassasiyetin gösterilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu nedenden dolayı ortaya çıkabilecek bu gibi olumsuz durumların önüne geçilebilmesi için Montesquieu tarafından şu öneri ileri sürülmektedir: “demokrasi iki aşırılıktan kaçınmak zorundadır; tek kişinin yönetimine götüren eşitsizlik duygusundan ve tek kişinin zorbalığına götüren aşırı eşitlik duygusundan.”²²⁰

²¹⁶ (Mill’den Aktaran) David Held, *Models of Democracy*, Stanford: Stanford Üni. Press, 1999, s. 108-109. Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 10.’dan alıntılandı.

²¹⁷ Soylular sınıfının yönetimi anlamında kullanılan bu yönetim şekli Platon ve Aristoteles tarafından geliştirilmiş ve yine onlar tarafından “aristokrasi, ahlaksal ve entelektüel bakımdan üstün ya da en iyi olan az sayıdaki insanın yönetimi olarak tanımlanan bir yönetim şeklidir. Yapısal olarak hem monarşiden hem de demokrasiden farklı bir özelliğindedir.” (Bkz. Cevizci, *Paradigma – Felsefe Sözlüğü*, s. 146-147.)

²¹⁸ Tüm gücün tek kişinin elinde toplandığı monarşi gibi “yönetim biçimlerinde karşılaşılan zorbaca tavırlarıyla yöneten kimse.” Tüm yetkileri elinde bulunduran kişinin “her istediğini yapabilmesine” yol açmaktadır. (Bkz. Cevizci, *A. g. e.*, s. 1189.)

²¹⁹ Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, s. 183.

²²⁰ Sartori, *A. g. e.*, s. 183.

Görüldüğü gibi liberal demokrasi anlayışında bireysel özgürlükte olduğu gibi siyasal eşitlikten de amaç herkesin her açıdan aşırı veya sınırsız eşitliğini sağlamak değildir. Çünkü daha önce de değindiğimiz gibi, nasıl ki aşırı özgürlük talebi devleti tamamen işlevsizleştirip onun ortadan kalkmasına sebebiyet verecekse; aynı şekilde aşırı veya sınırsız eşitlik talebi de, Montesquieu'nun belirttiği gibi aşırı eşitlik anlayışının aristokratik yönetime ve despotik egemenliğe yol açacak olmasından dolayı herkese gerektiği kadar eşitliğin tanınması gerekmektedir. Burada eşitliğin tüm boyutları yani siyasal, sosyal ve ekonomik eşitlik arasında bir denge kurulmaya çalışılmasındaki amaç, belirli sınırlar korunarak her bireye eşitliği adaletli bir şekilde dağıtmaya çalışmaktır. Demokrasinin liberalizme eklenmesinin beraberinde getirdiği bu gereklilik, demokrasi geleneğinin en önemli unsuru olan eşitliğin özellikle siyasal yönünün modern dönemin de beraberinde getirdiği koşullar doğrultusunda, bu değer anlamının ve kapsamının genişletilmesi –eşitliğin siyasal boyutuna sosyal ve ekonomik boyutun da eklenmesi gibi– yoluna gidilmesini zorunlu kılmıştır. Başka bir ifadeyle, bu durumu ortaya çıkaran ve eşitlik değerinin önemini ve kapsamını artıran etken büyük ölçüde, geçmiş dönemlerdeki toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin “19. yüzyıldan itibaren sanayileşmeyle birlikte toplumlarda görülen büyük ve köklü toplumsal gerilimlerin meydana gelmesinden”²²¹ kaynaklanmış olmasıdır.

Söz konusu gerilimler ve gelişmeler sonucunda ortaya çıkan gereklilikler bize göstermiştir ki, artık modern toplumlarda eşitlikle –siyasal, sosyal ve ekonomik– beraber özgürlük –bireysel– kavramının da yeniden yorumlanması ve anlamsal içeriğinin genişletilmesi kaçınılmaz olmuştur. Böylece modern dönemle birlikte önem kazanan ve liberal anlayışla yeniden şekillenen siyasal eşitliğin tüm uyum sorunlarına rağmen liberal demokrasi anlayışı içerisinde kendisine yer bulması – demokrasi geleneğindeki gibi–, onun liberal geleneğin gerek diğer temelleriyle – özgürlük ve temsil– gerekse de bazı değerleriyle –birey, doğal haklar, doğal düzen-serbest piyasa, sınırlı yönetim gibi– uyum göstermesiyle mümkün olmuştur.

²²¹ Gencay Şaylan, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1981, s. 109.

1. 2. 3. Siyasal Temsil

Yapılan liberal demokrasi tanımlamaları göz önünde bulundurulduğunda birçok düşünür genellikle şu tanım üzerinde uzlaşmaktadır: “Liberal demokrasi teorik olarak siyasal iktidarın sınırlanmasına, bireysel hak ve özgürlükleri içeren bir özel alana ve temsil ilkesine dayanan bir yönetim biçimidir.”²²² Bu tanımdan anlaşıldığı gibi, bireysel özgürlük ve siyasal eşitlik değerleriyle birlikte siyasal temsil ilkesi de liberal demokrasi açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Temsil kavramının siyasal alanda kullanımına ve uygulamasına baktığımızda, bu ilkenin “Ortaçağlarda” gelişmeye başladığını ve “18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde” ise, “demokratik teorinin olgunlaşmasında” ve gelişmesinde kendisinden yararlandığını görürüz.²²³ Fakat bilindiği üzere, temsil ilkesinin siyasal alanda yaygınlık kazanması zorlu süreçler sonucunda gerçekleşmiştir. Şöyle ki, liberal demokrasi “İngiltere’de benimsenip gelişim gösterirken, sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan burjuvazi sınıfı, feodal toplum yapısının ayrıcalıklı sınıfları olan ve yönetimde tek söz sahibi konumunda bulunan aristokrasi ve monarşinin yönetim tekellerine baş kaldırarak onlara karşı gelmesi sonucunda yönetime katılma hakkını elde etmiş ve bu üç sınıf yönetimde”²²⁴ söz sahibi olmaya başlamıştır.

Bu yönde verilen mücadeleler, halkın yönetime katılım göstermesini ve yönetimde söz sahibi olmasını sağlayarak, onlara temsil sistemi aracılığıyla kendilerine siyasal alanda yer bulmaları imkanını vermiştir. Aynı zamanda bu gelişmeler, liberal anlamdaki demokrasiye gösterilen katılım mahiyetinde zamanla bazı değişimlere gidilmesi durumunu beraberinde getirmiştir. Örneğin İngiltere’deki liberal demokrasi anlayışını ele aldığımızda, burada ilkin “kadınlara ve işçilere yönetime katılma hakkı” tanınmamıştır. Fakat daha sonraki dönemlerde yani 19. yüzyılın sonlarında “işçilerin yönetime katılma hakkı” verilmeye başlanmıştır. Kadınların oy kullanarak siyasal alanda aktif olmalarını ve bu yolla yönetimde söz sahibi olmalarını sağlayacak olan yönetime katılma hakkı ise “20. yüzyılın

²²² Cevizci, *Paradigma – Felsefe Sözlüğü*, s. 1079.

²²³ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 57-58.

²²⁴ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 8.

başlarında” tanınmıştır. Böylece söz konusu hakkın diğer gruplara tanınması sonucunda katılımın geniş bir alana yayılması gerçekleştirilmiş ve bu sayede “siyasal temsil sisteminin” daha kapsayıcı bir şekilde işlerlik göstermesi sağlanmıştır.²²⁵

Peki, temsil sisteminin ortaya çıkmasında ve popüler bir hal almaya başlamasında rol oynayan temel etken ne olmuştur veya böyle bir sistemin benimsenmesindeki ihtiyaç nereden kaynaklanmıştır? Bu türden soruların cevabı, toplumların tarihsel süreç içerisinde geçirdikleri değişimde ve gelişimde yatmaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi, özellikle Antik Yunan’da demokratik yönetimin uygulanmasını olanaklı kılan şey o “dönemdeki devlet yapısının sınırlı boyutta olması”²²⁶ olmuştur. Dolayısıyla Atina’daki toplumun yapısı nüfus bakımından sınırlı olmasından dolayı klasik anlamdaki demokrasiye gösterilen katılım, belirli sayıdaki insanların oluşturduğu bir devlet içerisinde sorunsuz bir şekilde gerçekleşmekteydi. Ancak Antik dönemden itibaren günümüze kadarki süreçte değişen ve gelişen dünya düzeni içerisinde Antik Yunan’daki gibi bir demokrasi anlayışının günümüz toplumlarına uyarlanması, gerek modern toplumsal şartlar gerekse de ekonomik ve siyasi şartlar yüzünden mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Atina’da uygulanan ve halkın doğrudan katılımına dayanan demokrasi anlayışının, “modern toplumların bünyesinde barındırdığı kalabalık nüfusun doğrudan katılımının”²²⁷ klasik demokraside olduğu gibi sağlanamayacak olmasından dolayı, halkın katılımını mümkün kılacak alternatif yöntemlerin geliştirilmesi gerekliliğini doğurmuştur.

Nitekim “sanayi toplumunun ilerleyişinin, artan toplumsal eşitliğin, seçme seçilme hakkının yavaş yavaş yaygınlaşmasının, siyasal partilerin sivrilmemesinin, bir taraftan eşitlik ile diğer taraftan özgürlükle demokrasi arasındaki gerilimli ilişkilerin yol açtığı sorunların farkındalığına varılması ve orta sınıflar ile alt toplumsal katmanların siyasal hareketliliğinin başlaması ve siyasetin büyük meydan okumalarla karşı karşıya kalmasına duyarlılığın getirdiği sorunlara yoğunlaşan”²²⁸ Mill gibi liberaller, modern dönemde demokrasinin nasıl işlerlik kazanabileceği sorunundan hareketle siyasal temsil ilkesine başvurarak demokrasiyi modern dönemin şartlarına,

²²⁵ Şahin, A. g. e., s. 8.

²²⁶ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 57.

²²⁷ Holden, A. g. e., s. 58.

²²⁸ Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, s. 91.

ihtiyaçlarına ve toplumsal yapısına uyarlamaya çalışmışlardır. Bu uğraşlar sonucunda gelinen nokta itibariyle demokrasi liberal anlamda her şeyden önce “yöneticilerin temsilciliğini”, başka bir deyişle siyasilerin aracılığını ve temsilciliğini yapacağı “toplumsal eyleyenlerin varlığını” gerektiren bir yapıya bürünmüştür; bu yapının veya sistemin devamlılığının sağlanması ve varlığının sürdürülebilmesi de liberal demokrasinin “oğulcu olduğu ölçüde temsile” olanak sağlayacak olması koşuluna bağlı kılınmıştır.²²⁹

Bu doğrultuda, birçok demokratik yönetim anlayışının yaşadığı söz konusu soruna veya krize zm olarak geliştirilen siyasal temsil sistemi, “demokrasinin yeniden canlandırılmasının önündeki en büyük engellerden biri olarak görülen kalabalık nüfusun doğrudan siyasal karar alma sürecine katılmasının pratik imkansızlığına bir are olarak”²³⁰ ileri sürülmüştür. Bu siyasal mekanizma özellikle de liberal demokrasi anlayışı içinde kendisine önemli bir yer edinmiş ve bu sistemde halk siyasal karar alma yetkisini temsilcileri aracılığıyla kullanması sebebiyle de, bu demokratik yönetim biçimine *temsili demokrasi*²³¹ adı verilmiştir. Bu anlamda liberal demokrasi Alain Touraine’nin ifade ettiği gibi bir yapıya bürünmek durumundadır: “Devletin eşsiz gücüyle yurttaşlarının haklarını koruduğu siyasal bir alan oluştuğunda var olur. Halkla iktidar arasında doğrudan bir uyum düşüncesine karşıdır bu anlayış, nkn halk yönetmez, yalnızca onun adına konuşanlar yönetir ve buna koşut olarak devlet yalnızca halkın duygularının [siyasal düzlemde] anlatımı olamaz, nkn aynı zamanda siyasal bütünün birliğini sağlamalı, onu temsil etmeli ve dış dünyaya karşı savunmalıdır.”²³²

Siyasal temsil ilkesi halkın dolaylı olarak yönetime katılma hakkını tanıdığı için bu demokratik yönetim anlayışına “dolaylı demokrasi”²³³ de denmiştir. Öncelikle demokrasi geleneğine ardından da liberal demokrasi anlayışına sonradan eklenen bu siyasal sistem sayesinde, “tüm halkın belirli amaçlarla kendileri adına

²²⁹ Touraine, *Demokrasi Nedir?*, s. 45.

²³⁰ şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 9.

²³¹ Liberal demokrasi temsil sistemine dayalı bir anlayış olduğu için çoğu zaman temsili demokrasi olarak da anılmaktadır.

²³² Touraine, *Demokrasi Nedir?*, s. 45.

²³³ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 57.

faaliyetlerde bulunmalarını”²³⁴ ve bu yolla kendilerinin siyasal katılımlarını dolaylı olarak sağlayan temsilcilerini seçerek, yönetimde siyasal karar almalarını gerçekleştirir. Her ne kadar bu sistem halkın pasif katılımını ifade etse de, yine de halkın karar alma sürecinde yer almalarına imkan verdiği için önemli bir yere sahiptir. Çünkü daha önce değinildiği gibi, halkı bu süreçte aktif kılan ve bu bakımdan en çok önem oluşturan şeylerden bir tanesi de, yurttaşların her birinin siyasal eşitliğinin sağlanması sonucunda oy kullanma hakkını elde etmiş olmasıdır.

Liberal demokrasi anlayışı başta olmak üzere diğer birçok modern demokrasi anlayışında da olduğu gibi siyasal temsilden elde edilmek istenen şey, “devleti yönetmek adına siyasi iktidarı ele geçirme rekabetinde bulunan her türlü düşüncede yer alan, insanların katılım gösterebilmelerine ve tüm sınıfların her türlü görüşünü parlamentoda ve demokratik ortamda temsil edebilmelerine, görüşlerini sunabilmelerine, hak ve çıkarlarını”²³⁵ savunabilmelerine olanak vermektir. Bu nedenle liberal demokrasi siyasal temsille, bireysel “çıklarların hizmetinde bir araç olarak görülen araçsal bir siyasal erk anlayışına bağlı başka çıkarların”²³⁶ devreye girmesini sağlamaya çalışmaktadır.

Fakat çıkarların çok ve çeşitli olduğu, hatta bu çıkarların uç noktalara ulaştığı durumlarda, yani “her seçmen meslek etkinliklerine ya da aile yaşantısına, çocuklarının eğitimine, güvenliğine bir dizi özel istemlerde bulunuyorsa, çoğunluğun ya da belli bir sayıda önemli ve etkin bir azınlığın çıkarlarını”²³⁷ temsil edecek bir prensipten söz etmek mümkün olmayacağından, siyasal bakımdan “temsiliğin olabilmesi için bireylerden ve toplumsal yaşamın çeşitli kesimlerinden gelen istemlerin kabul edilmesi sıkı kurallara bağlı olmalıdır. Demokrasinin çok sağlam toplumsal temellere dayanabilmesi için bu ilkeyi uç noktalara taşımak, toplumsal istemlerle siyasal sunular arasında, yani kısacası toplumsal [gruplarla] siyasal partiler arasında bir uyumu”²³⁸ elde etmek gerekmektedir. Söz konusu uyumdan uzaklaşıyorsa veya “siyasal partiler çıkar öbekleri ortaklığıysa, içlerinden bir kısmı,

²³⁴ Holden, A. g. e., s. 57.

²³⁵ Touraine, *Demokrasi Nedir?*, s. 80-81.

²³⁶ Touraine, A. g. e., s. 47.

²³⁷ Touraine, A. g. e., s. 80.

²³⁸ Touraine, A. g. e., s. 80.

küçük azınlıkların partileri olsa bile, terazinin bir yanının ağır gelmesine yol açacaklar ve dolayısıyla nesnel önemleriyle ilgisi olmayan bir etkide bulunacaklar. İşte bu nedenle en güçlü demokrasi siyasal özgürlüğü tanımış, genel kapsamlı bir toplumsal karşıtlığa dayanan²³⁹ yapıda olmalıdır.

Bunun sağlanabilmesinin koşulu, anlaşılacağı gibi, liberal demokrasi anlayışının temellerinden siyasal eşitlik ve bireysel özgürlük değerlerinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesine ve bunlar arasında sorunsuz, tam bir uyumun sağlanmasına bağlıdır. Düşünce ve ifade özgürlüğünün olmadığı bir durumda, insanlar kendi fikirlerini ve görüşlerini siyasal alana taşıyacak temsilcilere – milletvekillerine– de doğal olarak ihtiyaç duymayacaklardır. Dolayısıyla “iktidarda tüm halkı temsil edebilecek nitelikteki temsilcilerin bulunmaması veya belirli siyasi görüşlerin ve belirli kesimlerin yönetimde seslerini duyurması, tüm halkı kapsamayacağından²⁴⁰ liberal bir demokratik yönetimden de söz edilemeyecektir. Bu yüzden siyasal temsile işlerlik kazandırılarak demokratik yönetimin gerçekleştirilmesi için, bu prensibin tüm halkı kapsayacak bir yapıda olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde tüm yurttaşların yönetime katılımı sağlanabilecektir. Aksi halde, yani geniş kitledeki halkı kapsamayacak olan bir yönetim, demokratik olmamakla beraber belli bir grubun veya kesimin iktidarına dönüşecektir.

Öte yandan, bu ilke hem liberal demokrasi hem de diğer demokrasi anlayışları açısından, modern dönem toplumlarının yapısı itibariyle demokratik katılımı mümkün kıldığı için önemli olmasının yanı sıra, bazı ciddi sorunlara da yol açmaktadır. Bu sorunlar genel olarak temsil sisteminin bunalımı veya temsil krizi olarak değerlendirilmektedir. Temsilcilerin temsil ettiği kişileri ne kadar temsil ettiği veya onları hangi boyutlarda temsil ettiği sorunu, bu sistemi gerek teorik gerekse de pratik bakımlardan ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bu nedenle siyasal temsile bazı alternatifler geliştirilmiştir. Halkın yönetime katılımını mümkün olan en

²³⁹ Touraine, A. g. e., s. 80-81.

²⁴⁰ Touraine, A. g. e., s. 81.

geniş alana yaymak amacıyla başvurulan yöntemlerin başında *Referandum*²⁴¹ gelmektedir. Referandumla birlikte, siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak “teknolojik gelişmelerin” beraberinde getirdiği olanaklar sayesinde “bilgisayar” üzerinden dolaylı katılımı artıracak ve daha fazla insanın temsil edilebilmesine olanak sağlayacak bir yöntem de geliştirilmiştir.²⁴² Ne var ki, hem referandum hem de teknolojik gelişmelerin sunduğu söz konusu uygulama, ulus-devlet yapılanması içerisindeki sayıca kalabalık olan halkı doğrudan yönetime dahil etme konusunda yetersiz ve eksik kaldıklarından siyasal temsil mekanizmasının yerini alabilmeleri mümkün olmamıştır.

²⁴¹ Referandum, yani halk oylaması “siyasi karar alma süreçlerinde halkın büyük çaptaki katılımına imkan sağlayarak onları karar alma sürecine dahil etme adına kullanılan başka bir seçim mekanizmasıdır. Halkın ve yurttaşların daha geniş çapta katılımını ön gören bir seçme yöntemi” sunmaktadır. (Bkz. Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 55.)

²⁴² Holden, *A. g. e.*, s. 55.

1. 3. Liberal Demokrasinin Krizi

Bireysel özgürlük, siyasi eşitlik ve siyasi temsil değerleri üzerinde yükselen liberal demokrasi anlayışı liberallerce, modern toplumlar için ideal olan yönetim biçimi olarak sunulmuştur. Ancak liberal demokrasinin günümüzde, “ulus-devletin siyasi, ekonomik ve kültürel krizinin yanında, meşruiyet krizi, yurttaşlık krizi”²⁴³ gibi krizlerle karşı karşıya kalması, liberal demokrasi anlayışının sorgulanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla hem liberalizm ile demokrasinin eklemelenmesinden meydana gelen uyumsuzluklar –aşırı özgürlük talebinin meydana getirdiği devleti sınırlama istemi gibi– hem de liberal demokrasi anlayışının içinde barındığı tartışmalı konular –özgürlük konusundaki negatif ve pozitif özgürlük tartışmaları gibi–, liberal demokrasinin teorik ve pratik bakımlardan eleştirilerin hedefi haline gelmesine neden olmuştur.

Bu bağlamda öncelikle liberal anlayışın içerdiği krizleri ele aldığımızda, sınırlı yönetim veya asgari devlet, kuvvetler ayrılığı, doğal düzen ve serbest piyasa öğelerinde ve de özgürlüğün negatif-pozitif boyutunun yarattığı gerilimlerde önemli problemler mevcuttur. Sınırlı yönetim veya asgari devlet ilkesi ile yönetime getirilen kısıtlayıcı yaklaşımın “demokrasi üzerinde yaratılabileceği güvensizlik ve devletin geleceğini”²⁴⁴ tehlikeye sokması, karşılaşılan problemlerin başında gelmektedir. Kuvvetler ayrılığında ortaya çıkan sorun Hayek’in, “yasa yapma yetkisi ile hükümeti yönetme yetkisinin aynı temsili mecliste birleştirilmesi sonucunda hiçbir modern demokratik ülkede devletin nihai yetkisi hiçbir zaman hukukla sınırlandırılmamıştır, bu yetki dilediği yasayı yapmakta serbest olan bir organın eline geçmiştir”²⁴⁵ tespitindeki gibi, bu anlayışa duyulan güvensizlikte ve bunun ortaya çıkaracağı tehlikede yatmaktadır. Diğer bir problemle de, doğal düzen ve serbest piyasa öğesinin “tam rekabet anlayışına” dayanmasının yol açtığı ekonomik ve siyasi yönden “tekelleşmede” karşılaşılmaktadır.²⁴⁶ Bunlarla beraber, liberaller tarafından özgürlüğün negatif boyutu ile pozitif boyutu üzerinde yapılan tartışmalar, bu konu

²⁴³ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 23.

²⁴⁴ Yayla, *Liberalizm*, s. 49.

²⁴⁵ F. A. Hayek, *Liberal Bir Devletin Anayasası*, çev. Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999, s. 189.

²⁴⁶ Şahin, *Liberal Demokrasinin Temelleri*, s. 23.

üzerinde yükselen fikir ayrılıkları ve uzlaşımın sağlanamaması, liberal demokrasinin kriz yaşamasına sebebiyet veren bir başka etkidir. Nitekim negatif özgürlüğün artık modern dönemle birlikte “bir yere kadar işlev gördüğünü ve gerçek özgürlükten bahsedilebilmesi için pozitif özgürlüğün”²⁴⁷ de benimsenmesi gerektiği yönündeki görüşler, bu konudaki sorunun devam ettiğine işaret etmektedir.

Öte yandan liberal demokrasinin yaşadığı diğer krizleri ele aldığımızda bunların, söz konusu demokrasi anlayışının belirlediği hedeflere ulaşamamasından veya amacından sapmasından kaynaklandığını görürüz. C. B. Macpherson’un liberal demokrasi eleştirisi bağlamında söz konusu problem incelediğinde, ona göre liberal demokrasi anlayışı ahlaksal açıdan, “iki maksimize iddia üzerine kuruludur: Birincisi, faydanın maksimize edilmesi; ikincisi ise, güçlerin maksimize edilmesi.”²⁴⁸ Burada liberal demokrasinin ahlaki bakımdan sorun yaratarak eleştiriye konu olması, birinci iddiada yer alan liberal anlayışın Jeremy Bentham’ın “faydacı kuramına dayanması ve insanı bir tüketici”²⁴⁹ olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. İkinci iddiada ise “Mill’in, Bentham’ın kuramında yaptığı değişikliğe dayanması ve insanın, bir tüketici olmaktan çok fail ve bir yaratıcı”²⁵⁰ olarak konumlanmasına dayanmaktadır. Böylece Macpherson, gerçek anlamda demokratik bir yönetim anlayışının, bir toplumun tüm ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanmasını sağlamaktan çok, “yaratıcılık ve sosyal işbirliği güçlerini teşvik etmesi gerektiğini ifade ederek, kapitalist pazar toplumu içinde gerçekleşen mübadele süreci ahlaki anlamda güçlerin transferiyle sonuçlandığından, liberal demokrasinin faydayı maksimize edişinin ahlaki olarak kusurlu”²⁵¹ olduğunu ifade ederek, liberal demokrasi anlayışını eleştirmektedir.

Macpherson gibi birçok teorisyen ve düşünür liberal demokrasinin yaşadığı krizlerin nedenlerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunlardan Benjamin Barber’e göre liberal anlayışta karşılaşılan sorunların nedeni, “liberal demokrasinin bilgi ve

²⁴⁷ Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık - Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, s. 137.

²⁴⁸ Naci İspir, *C. B. Macpherson’un Liberal Demokrasi Eleştirisi*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2008, s. 17.

²⁴⁹ İspir, A. g. e., s. 17.

²⁵⁰ İspir, A. g. e., s. 17.

²⁵¹ İspir, A. g. e., s. 17.

siyaset hakkında gerçekten de liberal, fakat özünde demokratik olmayan öncüllere dayandığı ve liberal demokrasinin birey ve bireysel çıkarlar kavrayışının, bireylerin ve çıkarlarının dayandığı demokratik pratikleri zayıflatmasıdır.”²⁵²

Burada ifade edilen “liberal fakat demokratik olmayan öncüller” tespiti, liberalizm ile demokrasi arasındaki uyumdan kaynaklanan ciddi problemlerin olduğuna işaret etmektedir. Yani liberal demokrasinin içinde barındırdığı ve merkezine yerleştirdiği birey kavrayışı, tüm yurttaşlar ve ortak çıkar üzerine kurulu olan demokratik pratikleri zayıflatıp, liberal demokrasi anlayışının uygulamalarının bireysel çıkarlar etrafında şekillenmesine yol açarak onun demokratik bir anlayış olmanın uzağında kalmasına neden olmaktadır. Bu uyuşmazlığın başka bir yansımaya da özgürlük ve eşitlik arasındaki gerilimde rastlanmaktadır. Şöyle ki, liberal anlayışın istemi olan aşırı bireysel özgürlük talebi ile demokratik anlayışın istemi olan siyasal eşitlik talebi arasında kurulmaya çalışılan denge çoğu zaman bireysel çıkarlar söz konusu olduğunda özgürlükten eşitliğin ihlaline yol açmaktadır.

Böylece, liberal demokrasinin yaşadığı bu krizlerden hareketle bu anlayışın kendisine “radikal” adı altında eleştiriler yöneltilmiş ve bu krizlere yönelik “müzakereci demokrasi, agonistik demokrasi, örgütsel demokrasi” gibi yaklaşımlarla hem çözümler aranmış hem de alternatif demokrasi anlayışları geliştirilmiştir.²⁵³ Bunlarla elde edilmek istenen, gerek liberal demokrasinin gerekse de sadece demokrasinin karşılaştığı krizlerin farklı yöntemlerle veya anlayışlarla giderilmeye çalışılmasıdır.

1. 3. 1. Liberal Demokrasinin Meşruiyet Krizi

Liberal demokrasi anlayışının yaşadığı krizlere karşı “radikal eleştiri” tutumunu gösteren birçok düşünür ve teorisyen gibi Jürgen Habermas ve Seyla Benhabib de liberal demokrasinin yaşadığı bu sorunları “liberal demokrasinin meşruiyet krizi” başlığı altında iki temele dayandırmaktadırlar: “1) Temsil sistemi

²⁵² Benjamin Barber, *Güçlü Demokrasi*, çev. Mehmet Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 32.

²⁵³ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 24.

krizi 2) Bireylerin siyasal sürece katılımından uzaklaşmaları.”²⁵⁴ Her ne kadar bu iki temel birbirinden farklı şeylermiş gibi dursa da esasen bunlar, yönetsel alanda yarattıkları etkiden dolayı birbiriyle ilişki içerisinde dirler. Yine de, burada saptanan bu iki meşruiyet krizi aynı şeyi ifade etmemektedir. Çünkü siyasal temsil sistemi krizi, bu sistemin uygulama aşamasında karşılaştığı sorunlardan ve uygulama aşamasındaki problemlerden meydana gelirken; bireylerin veya halkın siyasal sürece katılımından uzaklaşmaları krizi de, siyasal temsil sistemi içinde yer alan temsilcilere ve bu sistemin kendilerini ifade etmediği yönündeki bir düşünceden veya inançtan oluşmaktadır.

Liberal demokrasinin meşruiyet krizine sebep olan bu iki temel, genel olarak bu krizin kaynağında yatan ana etkenleri ortaya koymaktadır. Bu yüzden söz konusu krizin daha iyi anlaşılabilmesi Levent Köker’in belirttiği gibi, “basit anlamda bir yönetilemezlik krizi olmasının ötesinde daha derinlemesine bir kavrayışı”²⁵⁵ gerektirmektedir. Nitekim Köker’in bu görüşü bize, liberal demokrasinin meşruiyet krizine sebebiyet veren temsil sistemi ve bireylerin siyasal sürece katılımından uzaklaşma krizlerinin, sadece halkı yönetmek anlamında yaşanan krizler olmadığını, bunların aynı zamanda yönetilemezlik sorunuyla beraber “temsili demokrasinin dışlayıcı bir mekanizma” halini almasından kaynaklanan problemler olduğunu, dolayısıyla da liberal demokrasi anlayışının teorisine ve pratiğine “derinlemesine bir kavrayışın” sergilenmesi gerektiğini göstermektedir.²⁵⁶ Buradan hareketle Köker liberal demokrasinin yaşadığı meşruiyet krizinin boyutlarını şöyle ifade etmiştir:

“1- Devlete karşı bireyin korunması, bireyin sadece güvenliğini sağlar, [bireyin siyasal karar alma sürecine] katılımını sağlamaz.

2- *Hiyerarşik eşitsizlikci*²⁵⁷ yapılar, bireyin siyasal sürece katılmalarının önüne engeldir.

²⁵⁴ Coşkun, A. g. e., s. 30.

²⁵⁵ Levent Köker, *Demokrasi Eleştirileri ve Türkiye - Radikal Demokrasi*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2008, s. 360.

²⁵⁶ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 109.

²⁵⁷ Toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin ortaya çıkardığı yapılar, burjuva sınıfı, işçi sınıfı buna örnektir.

3- Soyut birey yerine, kolektif kimlikleri tanımaya ihtiyaç vardır.²⁵⁸

4- Yerleşik liberal demokrasilerde siyasi tartışma konusu yapılacak sorunların alanı sınırlandırılmıştır.²⁵⁹

5- Modern anayasal devlette siyaset, devletin varlığı ve bekası ile ilgili kayguların belirlediği bir *teknik faaliyetler*²⁶⁰ kümesi biçiminde anlaşılmaktadır.²⁶¹

Köker'in belirttiği krizlere neden olan temel etken, katılımın zamanla sadece "sürekli olarak tekrar tekrar yinelenen seçimlere indirgenmiş olması"²⁶² ve halkın sadece seçimlerle karar alma sürecine katılarak siyasal meşrulaştırmanın sağlanmaya çalışılması olmuştur. Oysaki bu sistem, araçsal bir görev üstlenerek kalabalık nüfuslu toplumların tüm yurttaşlarını yönetime dahil etmek amacındayken zamanla, sadece halka sunulan ve önceden belirlenen "yönetici olacak kişileri seçecek bir onaylama metoduna"²⁶³ dönüşmüştür. Aynı zamanda, siyasi temsilin kendi içinde oluşturduğu ve daha fazla yurttaşın yönetime katılımını sağlamak amacıyla geliştirilen parti sistemi de giderek bu amacından sapmış ve bu uygulamanın parti aygıtını belirleyenlerin eline geçmesiyle, Habermas'ın ifade ettiği gibi, "parlamento talimata tabi olan parti görevlilerinin daha önce verilmiş kararları tescil etmek üzere buldukları bir mekana"²⁶⁴ dönüşmesine yol açmıştır.

Bununla beraber siyasi temsil krizi, modern dönemle başlayan küreselleşmeyle birlikte büyük bir ivme kazanan, ulus devlete ait yönetsel yetkilerin uluslararası örgütlere devredilmesi durumunu da meydana getirmiştir.

²⁵⁸ Kolektif kimlikleri tanıma, günümüzde farklı etnik gruba üye olan insanların önemli bir ihtiyacı halini almıştır.

²⁵⁹ Halkın sadece oy kullanmayla sınırlandırılması, onların diğer yönetsel konular dışında tutulması anlamına gelmektedir.

²⁶⁰ Bireyi koruma ve kendisinin varlığını devam ettirme adına faaliyet gösteren bir anlayış yerine, bunu değiştirecek ve devleti aktif hale getirecek bir anlayışın oluşturulması gerekmektedir, sosyal devlet modeli gibi.

²⁶¹ Köker, *Demokrasi Eleştirileri ve Türkiye - Radikal Demokrasi*, s. 360.

²⁶² Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 30.

²⁶³ Coşkun, *A. g. e.*, s. 30.

²⁶⁴ Jürgen Habermas, *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora - Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 342.' Coşkun, *A. g. e.*, s. 31.'den alıntılandı.

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği “küresel politikaların uluslararası piyasalardaki bağımlılık ilişkileri nedeniyle, kararların, IMF programı, DTÖ’nün ticari sözleşmeleri ve Dünya Bankası’nın talepleri doğrultusunda alınması”²⁶⁵ liberal demokraside temsil sistemi kaynaklı bir meşruiyet krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Bilindiği gibi, neredeyse bütün demokratik yönetim anlayışlarında olduğu gibi liberal demokraside de yönetim “belirli bir ulus-devlet içerisinde gerçekleşebilir ve bu yüzden de sınırlı bir alana sahiptir.”²⁶⁶ Fakat küreselleşmeyle “üretim, dağıtım ve bölüşüme ilişkin ekonomik kararlar ulus-devletin sınırlarını aşmakta, tersine, yeni küresel ağlar tarafından belirlenmekte”²⁶⁷ olması, bu güçlerin hakim hale gelmesine ve bağlayıcılığı olan evrensel kararların almasına, böylelikle de liberal demokrasiyi benimseyen devletlerin kendi içlerinde sınırlı olan yönetimlerinin daha da daralmasına yol açmaktadır. Artık dış güçlerin belirleyiciliğiyle işleyen küresel sistem içerisinde, günümüz demokratik devletlerin ellerinde bulundurdukları yetkiler zamanla kısıtlanmış ve bu yönetimler yetkilerini uluslararası güçlere devretmişlerdir. Bunun sonucunda da yerel politikalar etkisini gitgide yitirerek küresel politikaların denetiminin altında yer almaya başlaması, devletlerin gücünü ve etki alanını yeniden sorgulatmış ve hatta mevcut koşullar altındaki liberal anlamdaki demokratik yönetimlerin gelinen nokta itibarıyla “olanaksız olacağı” yönündeki bir inancın oluşmasına etki etmiştir.²⁶⁸

Liberal demokrasinin ekonomik alandaki bu uygulamaları, “egemenliğinin siyaset etkisinden arındırılması sonucunda siyaset alanı, giderek daha fazla, yönetme stratejileri ve hegemonya kurma öğeleriyle belirlenir hale gelmekte”²⁶⁹ olduğundan yönetim siyasetten bir hayli uzaklaşmıştır. Liberal geleneğin değerlerinden biri olan “sermaye birikim unsurunun küreselleşme ile birlikte geldiği aşamada; yürütme organının ekonomiye müdahalede araçlarının etkisizleştirilerek ve ekonomi yönetiminin özellikle kilit sektörlerde –temsili demokrasinin temsil mekanizmalarını dışarıda bırakarak– devletin sadece kendi sahip olduğu yetkiyi bağımsız kurullara

²⁶⁵ America Vera Zavala, *Katılımcı Demokrasi – Dünyadaki Katılımcı Demokrasi Deneyimleri*, çev. Naile Aras, Ankara: Dipnot Yayınları, 2006, s. 31.

²⁶⁶ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 32.

²⁶⁷ Coşkun, A. g. e., s. 32.

²⁶⁸ Coşkun, A. g. e., s. 32.

²⁶⁹ Nazım Güvenoğlu, *Demokrasinin Neoliberal Dönemde Geçirdiği Dönüşümün Siyasal Partiler Üzerindeki Etkileri*, Praksis 12, 2004, s. 18.

devrediyor olması”²⁷⁰, devletin temel yönetsel görevleri dışındaki konulara eğilim gösterdiğinin göstergesi olarak söz konusu meşruyet krizini daha da derinleştirmektedir. Kısacası, sermaye birikim unsuru ile kuvvetler ayrılığı ilkesi arasındaki ilişkide görüldüğü gibi buradaki krize neden olan şey esasen, liberal demokrasinin ekonomik uygulamalarının politik uygulamalar üzerinde yarattığı ciddi olumsuzluklar veya sınırlılıklar olmuştur.

Liberal demokrasinin meşruyet krizi yaşamasına neden olan diğer bir etken de, yurttaşların siyasete olan ilgilerinde zamanla azalmanın görülmesidir. Bu ise, temsil sisteminin beraberinde getirdiği olumsuz sonuçlar doğrultusunda özsel değerini yitiren ve amaçsallıktan çıkıp araçsal demokrasi halini alan, aynı zamanda da ekonomik alandaki uygulamaları nedeniyle yönetsel gücünü dış güçlere –IMF örneğinde olduğu gibi başka siyasi güçlere- devreden liberal demokrasinin, “parlamentoyu işlevsizleştirdiği gibi bireylerin siyasete katılımını da anlamsızlaştırarak”²⁷¹ yurttaşların yönetim sürecinin dışında kalmalarına yol açmasından kaynaklanmaktadır. Halktaki *politik soğumayı*²⁷², liberal demokrasiyle yönetilen toplumlarda giderek düşen seçime katılma oranlarının düşüklüğünden ve siyasi temsilin “kurumdan biri olan parti üyeliğine” gösterilen ilginin azalmasından anlamak mümkündür.²⁷³

Söz konusu siyasi katılımı anlamsızlaştıran etkenler, temelde aynı nedene dayanan bazı ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Mesela, seçimlerin anlamsızlaştırılması durumu ele alındığında bunun gelinen nokta itibarıyla, yönetimi yeniden onaylama faaliyetinin ötesine geçemediği görülmektedir. Bu da doğal olarak, “sistemden memnun olmamayı, güvensizliği ve motivasyon krizini peşinden getirmekte, dolayısıyla da seçmenlerin oy kullanmaya daha az eğilim”²⁷⁴ göstermelerine neden olmaktadır.

²⁷⁰ Güvenoğlu, A. g. e., s. 18.

²⁷¹ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 35.

²⁷² Yurttaşların yönetimden uzaklaşmaları durumu bazı düşünürler tarafından “politik soğuma” olarak da adlandırılmaktadır. (Bkz. Okutan, *Radikal Demokrasi Ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 89.)

²⁷³ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 34.

²⁷⁴ Coşkun, A. g. e., s. 35.

Her ne kadar liberal demokrasinin meşruiyet krizine sebebiyet verenin temsil sistemi krizi ile bireylerin siyasal sürece katılımından uzaklaşmaları olduğu ileri sürülse de aslında asıl sorunu, liberal demokrasi anlayışının ekonomik ve siyasi yönü itibariyle kendisinden beklenen toplum düzenini sağlayamaması ve beklentileri karşılayamaması oluşturmaktadır. Zygmunt Bauman'ın ifade ettiği gibi liberal demokrasi, “hem piyasanın görünmez gücünün hedeflediği tüm yurttaşlar için mutlu ve huzurlu bir hayat sağlamayı amaçlayan refah devleti misyonunu başaramamış, hem de demokrasinin görünmez gücünün de hedeflediği adil bir toplum içinde güvenli bireyler yaratma projesi amacına ulaşamamıştır.”²⁷⁵ Liberal demokrasinin ekonomik ve siyasi bakımdan hedefine ulaşmamasının kaynağında liberalizm ile demokrasi arasında uyumun tam olarak sağlanamaması bulunmaktadır. Bu ise, iki geleneğin birleştirilmesinde oluşturulmak istenilen biraradalık bir yana, liberalizm ile demokrasi arasındaki eklemlenme “kavramsal bir uyumun ötesine geçemeyerek aralarındaki mesafenin artmasına”²⁷⁶ ve böylece ciddi yönetsel ve toplumsal krizlerin yaşanmasına yol açmıştır.

Özellikle liberal demokrasinin ekonomik zeminde neden olduğu uygulamalar, ekonomik kararlar ve bunun beraberinde getirdiği yasalar siyasi yasaların önüne geçerek “yurttaşları tüketiciye, yoksulları da kusurlu tüketiciye”²⁷⁷ dönüştürmüştür. Bunun sonucunda da Touraine'nın belirttiği gibi, “yurttaşlar temsil edildiğini görmez, artık seçmen; bunu da kendi iktidarından ve hatta kimi zaman üyelerinin kişisel zenginliğinden başka amacı olmayacak siyasal bir sınıfı karalayarak belirtir. Böylece yurttaşlık bilinci zayıflar, ya birçok birey kendini yurttaştan çok tüketici, ulusaldan çok kozmopolit duyumsar, ya tersine yurttaşlardan bir kısmı ekonomik, siyasal, [etniksel] ya da kültürel nedenlerle kendini ikinci derecede ya da içinde olduğunu düşünmediği bir toplumun dışında duyumsar.”²⁷⁸ Gerek gittikçe düşen siyasete katılım oranının azalmasıyla, gerekse de “siyasetçilere duyulan genel güvensizlikle yada yönetsel ve siyasal olaylara karşı yaygın duyarsızlıkla ölçülsün, siyasete yabancılaşma”²⁷⁹ günümüz siyasal krizinin en temel göstergesi olmuştur.

²⁷⁵ Zygmunt Bauman, *Siyaset Arayışı*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s. 116.

²⁷⁶ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 17-18.

²⁷⁷ Bauman, *Siyaset Arayışı*, s. 116.

²⁷⁸ Touraine, *Demokrasi Nedir?*, s. 18.

²⁷⁹ Barber, *Güçlü Demokrasi*, s. 22.

İKİNCİ BÖLÜM: ALTERNATİF BİR MODEL: MÜZAKERECİ DEMOKRASİ

2. 1. Müzakereci Demokrasi Anlayışı

Liberal demokrasinin meşruiyet krizine neden olan temsil sistemi ile halkın siyasal süreçten uzaklaşma sorunu, bu anlayışın yönetsel alanda ciddi problemler yaşadığını göstermektedir. Nitekim liberal demokrasi anlayışı artık, ne siyasal alanda karşılaştığı sorunları –liberal anlayışın taşıdığı fikir ve pratiklerin gerçek demokrasiyi yansıtamaması ve liberal geleneğin etkilerinin demokratik gelenekten daha baskın olması gibi durumların oluşturduğu sorunları– aşabilmekte, ne de toplumsal ihtiyaçları –seyahat etme özgürlüğünde gördüğümüz gibi, bireysel özgürlüğü sağlanamaması ve siyasal temsilde karşılaşılan, halkın yönetimde yeterince kendisine yer bulamaması gibi durumların oluşturduğu ihtiyaçları– karşılayabilmekte yeterli olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, zamanla etkinliğini ve gücünü yitiren liberal demokrasi anlayışının hem teorisine hem de pratiğine “radikal eleştiriler”²⁸⁰ başlığı altında çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Radikal eleştirilerin bir kısmı bu yönetim anlayışının “kökten değişmesi” gerektiğinden yanayken, genel kanaat ve tercih edilen yol ise daha “yapıcı bir tutumla”, bu yönetim anlayışının eksiklerinin giderilmesinden ve problem oluşturan yönlerinin düzenlenerek bu anlayışa alternatif bir demokrasi anlayışı geliştirilmesinden yana olmuştur.²⁸¹

Genel kanaat doğrultusunda liberal demokrasinin krizlerini giderme uğraşını veren radikal demokratlar eleştirilerini ortaya koyarken, liberal geleneğin olumlu yönlerini dikkate alarak, onun “bütünüyle reddedilmemesi gerektiği”²⁸² fikrini savunmuşlardır. Çünkü liberalizmin siyasal, sosyal ve ekonomik alandaki katkıları düşünüldüğünde –hem liberal anlayışın öğelerinin (birey, kuvvetler ayrılığı vs.) hem de bu anlayışın temellerinin (bireysel özgürlük, siyasal eşitlik ve siyasal temsil) toplumsal hayata kazandırdıkları–, liberal demokrasi anlayışının tamamen terk edilmesi söz konusu olmamaktadır. Bu noktada görüş birliğine varan radikal

²⁸⁰ Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 133.

²⁸¹ Holden, *A. g. e.*, s. 133.

²⁸² Okutan, *Radikal Demokrasi Ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 91.

demokratlar, demokrasinin “demokratik ideallere” ulaşması amacıyla liberal demokrasinin derinleştirilmesi gereği üzerine yoğunlaşmışlardır.²⁸³

Bu yapıcı yaklaşımla, liberal demokrasinin meşruiyet krizine çare bulunmaya çalışılmış ve yeniden demokrasiyi günümüz dünyası şartları içinde canlandırma çabaları sarf edilmiştir. Böylece liberal demokrasi anlayışının yaşadığı bu krizlere ilişkin olarak ileri sürülen radikal demokrasi kuramları, bir yandan liberal anlamdaki “demokrasi sisteminin meşruluğunu” yeniden oluşturup onu sağlam temellere oturtmaya çalışırken, diğer yandan da “halkın karar alma sürecine katılımını” daha geniş bir şekilde sağlayacak olan “yeni yöntemler” geliştirmektedir.²⁸⁴ Kaynağını liberal demokrasi anlayışının meşruiyet krizinden alan radikal demokrasi kuramlarının önemli bir kısmı, görüldüğü gibi, demokratik sistemi tamamen değiştirme veya onu dışlama amacıyla olmamış, sadece varolan demokrasi sisteminin çarpıklıklarını ve eksikliklerini gidermeyi hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda, radikal demokrasi kuramları başlığı altında birden fazla kuram ortaya çıkmış ve liberal demokrasinin yaşadığı meşruiyet sorunları bu kuramların getirdiği birbirinden farklı çözümlerle giderilmeye çalışılmıştır.

Liberal demokrasinin krizlerine neden olan sorunlara çözüm olarak geliştirilen ve diğer radikal demokrasi kuramları arasında en önemli yere sahip olanı müzakereci demokrasi anlayışdır. Fakat belirtmek gerekir ki, yalnızca “bir tek müzakereci demokrasi anlayışı veya yorumu” bulunmamaktadır, aksine müzakereci demokrasi başlığı altında farklı yorumlar ve görüşler sonucunda “kuramlaşan” birbirinden farklı müzakereci demokrasi anlayışları bulunmaktadır.²⁸⁵ Burada daha spesifik bir yaklaşımla Habermas ve Benhabib’in kuramsallaştırdığı müzakereci demokrasi anlayışı ele alınacaktır.

Müzakereci demokrasi temelde, bireysel özgürlük, siyasal eşitlik ve siyasal temsil değerlerine dayalı olan ve “hukukun üstünlüğü ilkesini” benimseyen liberal demokrasiye alternatif olup, onu “aşmaya çalışan bir demokrasi kavrayışı”

²⁸³ Okutan, A. g. e., s. 91.

²⁸⁴ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 35-36.

²⁸⁵ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 57.

geliştirmeye çalışmaktadır.²⁸⁶ Bununla birlikte bu yeni demokrasi anlayışı, liberal demokrasinin yaşadığı meşruiyet krizine neden olan sorunlara çözümler üreterek, kendi içinde yeni bir “devlet, sivil toplum ve ekonomi”²⁸⁷ anlayışı da geliştirmektedir. Bunun için öncelikli olarak müzakereci anlayış tarafından yapılması gereken, “devlet erkleri arasında değil, toplumsal entegrasyonun değişik kaynakları arasında yeni bir denge[nin] kurulmasıdır. Hedef artık kapitalist doğrultuda özerkleşmiş egemenlik sisteminin ilgası değil, sistemin emredici kiplerinin yaşam dünyası alanlarına dönük sömürgeleştirici tecavüzlerine set çekilmesidir.”²⁸⁸ Bu da – müzakereci demokrasinin temelleri bölümünde ayrıntılı olarak göreceğimiz üzere– müzakereci demokrasinin sunduğu politik katılım ve iletişimsel eylem önerileri aracılığıyla mümkün kılınmaya çalışılmaktadır.

Öte yandan, müzakereci demokrasi önerisinin ortaya çıkışı liberal demokrasinin yaşadığı krizlere getirilen çözüm önerilerine dayandığından, müzakereci demokrasi anlayışı liberal demokrasiyle yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu nedenle aşağıda ilk olarak, müzakereci demokrasinin liberal demokrasiyle ilişkisini göstermeye çalışacağım. İkinci olarak, bu demokrasi anlayışının temellerinin neler olduğunu ve bu temeller doğrultusunda müzakereci demokrasinin hangi hedefleri amaçladığını ve nasıl bir demokratik sistem oluşturmaya çalıştığını belirtmeye çalışacağım. Daha sonra ise, müzakereci demokrasi anlayışının günümüz toplumları üzerindeki etkisi –yani bu demokrasi anlayışının siyasal alana getirdikleri– üzerinden bir tartışma yürütmeye çalışacağım.

2. 1. 1. Liberal Demokrasi ile Müzakereci Demokrasi İlişkisi

Yukarıda belirtildiği gibi, müzakereci demokrasi anlayışının dayanağını liberal demokrasinin krizlerinden kaynaklanan sorunlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla her iki demokrasi anlayışı arasındaki ilişkinin zeminini de, söz konusu krizlere getirilen cevaplar oluşturmaktadır. Bunun sonucunda da müzakereci demokrasi

²⁸⁶ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 36.

²⁸⁷ Coşkun, *A. g. e.*, s. 36.

²⁸⁸ Coşkun, *A. g. e.*, s. 36.

anlayışı liberal demokrasinin yaşadığı sorunlara çözümler getirme iddiasıyla günümüz toplumlarına “ideal bir yönetim”²⁸⁹ sunma uğraşı içerisine girmiştir.

Liberal demokrasinin dayandığı temsil ilkesi, siyasal alana katılım ve çoğunluğun neden olduğu sorunların aşılammaması, özellikle “20. yüzyılın sonlarına” doğru geldiğinde artık bize, liberal demokrasi kuramında önemli değişikliklere gidilmesi gerekliliğini göstermiştir.²⁹⁰ Bu noktada müzakereci demokrasi kuramcıları, liberal demokrasinin en önemli krizlerden biri olan halkın siyasal alana katılımı sorununu aşmaya çalışarak, halkın yönetime katılımının yeniden sağlanabilmesi ve yurttaşlar ile yöneticiler arasında “sekteye uğrayan iletişimin” yeniden kurulabilmesi için, “iletişim ve etkileşim” unsurlarıyla liberal demokrasinin sorun yaratan yönlerinin düzenlenerek demokratik yönetim biçimine yeniden meşruluk kazandırılabilceğini ve bunun da “siyasal alana katılımın yaygınlaştırılmasının” gerçekleştirilebileceğini öne sürmüşlerdir.²⁹¹

Bu iki demokrasi anlayışı arasındaki ilişkiyi oluşturan bir diğer etken, günümüz toplumlarının siyasi yapılanmasının içerisinde çeşitlilik gösteren görüşlerin ve farklılıkların birlikteliğinin sağlanmasının mevcut durumda sadece liberal anlayışla mümkün olmasıdır. Liberal demokrasinin beraberinde getirdiği bu olanaklar sayesinde bireyler, “yurttaşlık ve politik haklarını koruyarak farklılıklarını toplumsal ve siyasi hayatta”²⁹² sürdürebilme imkanını elde etmişlerdir. Aynı zamanda Will Kymlicka’nın belirttiği gibi, “[b]irlik oluşturma, din, konuşma, seyahat ve siyasal örgütlenme özgürlüğü bireylere sivil toplumu oluşturan çeşitli grup ve birlikleri oluşturup sürdürme, bu grupları değişen koşullara uyarlama ve kendi görüşleri ilgi alanlarını daha geniş nüfusa yayma imkanını vermektedir. Bu ortak yurttaşlık haklarının getirdiği koruma, toplumdaki meşru çeşitlilik biçimlerinden birçoğu açısından yeterlidir.”²⁹³ Fakat her ne kadar liberal

²⁸⁹ Okutan, *Radikal Demokrasi Ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 97.

²⁹⁰ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 115.

²⁹¹ Şimşir, *A. g. e.*, s. 114-115.

²⁹² Will Kymlicka, “Kanada’da Grup Ayrışmalı Üç Yurttaşlık Biçimi”, çev. Zeynep Gürata- Cem Gürsel, der. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999, s. 220.

²⁹³ Kymlicka, *A. g. e.*, s. 220.

demokrasinin sunduğu bu olanaklar onu siyasi ve toplumsal açıdan vazgeçilmez kılsa da, liberal sistemin bir bütün olarak olduğu gibi veya hiç değiştirilmeden kabul edilmesi neden olduğu krizlerden dolayı mümkün olmamaktadır. Bu nedenle liberal anlayış üzerinde bazı düzenlemelerin yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Böylelikle de liberal demokrasinin yeniden yapılandırılması işlevini üstlenen müzakereci demokrasi anlayışının bu uğraşı, her iki demokrasi anlayışı arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmektedir.²⁹⁴

Bu bağlamda, temelde günümüz toplumlarının “farklılıkları içinde barındıran çoğul yapısına” odaklanan müzakereci demokrasi, liberal demokrasinin bireysel özgürlük ve siyasi eşitlik ilkelerinin yeniden önem kazanacağı “yeni alanlar ve kullanım biçimleri” yaratarak, liberal demokrasinin aksayan yönlerinin giderilip dönüştürülmesini hedeflemektedir.²⁹⁵ Yani bu demokrasi anlayışı “yurttaşlar arasındaki ilişkilerin farklılığını” merkeze alarak, halkın tümünün “siyasal alanda temsil edilmesini” amaçlamaktadır.²⁹⁶ Bu noktada müzakereci demokrasi kuramcılarını öncelikli olarak “siyasal alanda temsil edilecek” düşünce veya görüşün, gelenek, “görenek ve alışkanlıklar”, yozlaşan liberal demokrasinin doğurduğu “serbest piyasa düzeninin” bir sonucu olarak değil; müzakereci demokrasi anlayışının iletişim unsurunun beraberinde getirdiği “tartışma, uzlaşma, ikna etme ve etkilenme” gibi çeşitli demokratik süreçler sonucunda, modern dönem toplumlarının yaşadığı siyasal krizlerin ortadan kaldırılması ve siyasi düzenin yeniden sağlanması için çaba sarf etmektedirler.²⁹⁷

Nitekim liberal demokrasinin meşruiyet krizine neden olan bir diğer etkene dikkat çeken Habermas da, “piyasa mantığının siyasal düzeyde alınan kararlara meşruluk sağlamada yetersiz” kaldığını belirtmekle birlikte, liberal anlayışın “anayasal yapısını” benimseyip buna müzakereci anlayışın “iletişim faktörünü” dahil ederek, “bireysel hakları güvence altına alınmış yurttaşların iletişiminin ürünü” ile liberal demokratik sistemin meşruluk sorununun giderilmesi yönünde bir çözüm

²⁹⁴ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 117.

²⁹⁵ Şimşir, A. g. e., s. 115.

²⁹⁶ Şimşir, A. g. e., s. 115.

²⁹⁷ Şimşir, A. g. e., s. 115-116.

sunmaktadır.²⁹⁸ Bunu da Habermas, “piyasa mantığına iletişimin mantığını ekleyerek kamusal alanı, yurttaşların müzakereye tam ve açık bir şekilde katılım göstereceği politik özerk bir alan olarak tasarla[r]”²⁹⁹

Öte yandan Habermas, liberal demokrasiden farklı olarak, onun içine düşmüş olduğu “evrenselcilik yanılgısına” müzakereci demokrasinin de düşmemesi için bu anlayışın “birbirinden farklı yapılara ve özelliklere sahip” olan toplumlarda nasıl uygulanması gerektiği sorunu üzerinde yoğunlaşmıştır.³⁰⁰ Böylelikle Habermas, “sivil toplum içerisinde belirlenen müzakere şartlarının” liberal sistemin işleyişine de uygulanması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.³⁰¹ Başka bir ifadeyle, söz konusu sorunun aşılması ona göre, müzakereci sistemin işleyişinin –yani bu anlayışın sahip olduğu iletişim ve etkileşim unsurlarıyla kurulan yapının– liberal demokrasiye uygulanmasıyla mümkün olacaktır. Buradan hareketle evrenselcilik yanılgısına düşmeden birbirinden “*farklı kültürel değerlere ve öğelere sahip*”³⁰² toplumların tümünü kapsayacak demokrasi anlayışının uygulanabilir olabilmesinin öncelikli koşulu Habermas tarafından, bir toplumun tüm bireylerinin “yasalar aracılığıyla haklarının güvence” altına alınması olarak sunulmuştur.³⁰³ İkinci olarak da, “müzakere sonrasında sivil toplum” tarafından üzerinde görüş birliği oluşturulan kararların, “yasama organları” tarafından yine benzer “müzakereci yöntemlerle” ele alınmalısına ve bu yönde pratiğe dökülmesine bağlı kılınmıştır.³⁰⁴

Bununla birlikte liberal demokrasi ile müzakereci demokrasi arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir diğer nokta ise, müzakereci demokrasi savunucularının

²⁹⁸ Habermas, *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak*, s. 155.

²⁹⁹ Habermas, *A. g. e.*, s. 155.

³⁰⁰ Jürgen Habermas, “Demokrasinin Üç Normatif Modeli”, çev. Zeynep Gürata- Cem Gürsel, der. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999, s. 42-43.

³⁰¹ Habermas, *A. g. e.*, s. 43.

³⁰² Bilindiği üzere liberal demokrasinin temelleri ve öğeleri toplumdan topluma değişmeyen niteliktedir. Dolayısıyla bu demokrasi anlayışının uygulandığı yerlerde farklı kültürlere göre uygulamalar düzenlenmemektedir. Bu da yerel bazda önemli sorunlara neden olmaktadır. Bu durumun örneklerden bir tanesini liberal demokrasinin krizlerini ele alırken karşılaştığımız, küreselleşmeyle birlikte yerel yönetimlere ait yetkilerin “IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlere devretmesi” oluşturmaktadır. Çünkü burada “yetki küresel güçlere geçtiğinden alınan kararlar ve uygulamalar evrensel kurallara göre şekillendiğinden”, bu durum meşruiyet krizine neden olmuştur. (Bkz. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 32.)

³⁰³ Habermas, *Demokrasinin Üç Normatif Modeli*, s. 43.

³⁰⁴ Habermas, *A. g. e.*, s. 43.

modern demokrasi anlayışında yer alan liberal öğelerin ve “değerlerin merkezi rolüne yaptıkları vurgulardır.”³⁰⁵ Nitekim Habermas ve Benhabib gibi müzakereci demokrasi kuramcılarının genel amaçları liberal anlayıştan vazgeçmek yerine, liberal anlayışın –bireysel çıkara dayalı olan– ahlaki boyutunu yeniden gözden geçirerek liberal değerler –bireysel özgürlük, insan hakları vs.– ile demokrasi arasında gerekli düzenlemelerin getirilmesiyle yakın bir bağın kurulmasıdır.³⁰⁶ Bu doğrultuda müzakereci demokrasi kuramının temel iddiası da, “*uygun müzakere prosedürleri*”³⁰⁷ sayesinde, hem –liberal hakların savunulması olarak anlaşılan– *rasyonaliteyi*³⁰⁸ hem de –halk egemenliği tarafından temsil edildiği şekilde– demokratik meşruluğu sağlayacak olan anlaşma biçimlerinin bulunmasının mümkün olabileceğine”³⁰⁹ dair olmuştur. Müzakerecilerin burada verdikleri uğraşlar genel anlamda, demokrasinin temelini oluşturan “*halk egemenliği ilkesinin*”³¹⁰, liberal değerler karşısında oluşturacağı tehlikeleri ortadan kaldıracak biçimde yeniden formüle edilmesidir.”³¹¹ Dolayısıyla “liberalleri, halk katılımı konusunda dikkatli davranmaya, engellemeye ya da sınırlama yollarını bulma konusunda yüreklendiren bu tehlikelerin bilincidir. Müzakereci demokratlar, bu tehlikelerden liberallerin şimdiye kadarkinden çok daha fazla coşkuyla demokratik ideallere sarılmalarına izin vererek kaçınabileceğine inanırlar. Önerilen bir çözümde, halk egemenliğini özneler arasında yeniden yorumlamak ve halk egemenliğini ‘iletişimsel olarak üretilen iktidar’ halinde yeniden

³⁰⁵ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 92.

³⁰⁶ Mouffe, *A. g. e.*, s. 92.

³⁰⁷ Liberal geleneğin yapısına aykırı olmayan, gerek yönetim kurumları gerekse de yurttaşlar arasındaki “iletişime ve etkileşime dayalı tartışma, uzlaşma, ikna etme ve etkilenme” gibi çeşitli demokratik süreçler. (Bkz. Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 115-116.)

³⁰⁸ Demokrasi anlayışları açısından rasyonalite, “bu yönetim biçimlerinin meşruluklarının dayandığı zemin” anlamında kullanılmaktadır. Her sistemin de rasyonalitesi de diğerlerinden farklılık göstermektedir. Burada liberal demokrasinin rasyonalitesi yaşanan krizler nedeniyle, müzakereci anlayışın “iletişimsel rasyonalitesine” dayandırılmaya çalışılmaktadır. (Bkz. Levent Köker, *İki Farklı Siyaset: Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori*, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 1990, s. 74.)

³⁰⁹ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 92.

³¹⁰ Birinci bölümde Lincoln’un demokrasi tanımlamasında gördüğümüz gibi, demokrasi geleneğinin olmazsa olmazlarından en önemlisi “halkın halk tarafından yönetilmesi” ilkesidir. Özellikle modern dönemle birlikte bu ilke, “halkın kendisi doğrudan yönetmesi” anlamında engellerle karşılaşarak yerini dolaylı yönetime bırakmışsa da, müzakereci anlayışla yeniden -her ne kadar kısmi olsa da- “doğrudan katılımına imkan oluşturma” uğraşı verilmektedir. (Bkz. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, s. 15-16.)

³¹¹ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 92-93.

tanımlamak³¹², karşılaşılan sorunların aşılmasının yollarından biri olarak sunulmuştur.

Görüldüğü gibi, liberal demokrasinin yaşadığı meşruiyet krizine neden olan siyasal temsil, katılımdan uzaklaşma, dış güçlerin artan etkisi ve bazı azınlık gruplarının ayrıcalık kazanması gibi karşı karşıya kalınan tüm krizler, bu yeni anlayışın çıkış noktasını ve gelişim seyrini belirlemektedir. Buradan hareketle bir sonraki bölümde, öncelikle liberal demokrasinin yaşadığı meşruiyet krizine çözüm üretmek amacıyla ortaya çıkan müzakereci demokrasinin, nasıl bir sisteme sahip olduğunu iletişimsel eylem ve politik katılım temelleri üzerinden ele alamaya çalışacağım. Daha sonra, liberal demokrasiye alternatif olarak geliştirilen müzakereci demokrasinin liberal anlayışa hangi bakımlardan değişiklikler getirdiğinden yola çıkarak, müzakereci anlayışın kabul görmesinde hangi faktörlerin etkili olduğunu inceleyeceğim.

³¹² Mouffe, A. g. e., s. 93.

2. 2. Müzakereci Demokrasinin Temelleri

Modern dönemde liberal demokrasinin karşı karşıya kaldığı krizlerden dolayı demokrasinin, “kamusal alanda, kurumsal düzeyde gerekli ‘tartışma’ koşullarının sağlanmamış”³¹³ olmasından kaynaklanan meşruiyet sorununa yanıt olarak Habermas ve takipçilerinin geliştirdiği müzakereci demokrasi anlayışının temelini –bireysel özgürlük, siyasal eşitlik, siyasal temsil gibi liberal değerlerle birlikte– politik katılım ve iletişimsel eylem oluşturmaktadır.

Habermas tarafından oluşturulan, iletişimsel eylem veya söylem teorisi gibi kavramlar aracılığıyla ifade edilen müzakereci kuram, “bir yandan Kantçı *biçimselci/yöntemci*³¹⁴ –prosedürel– özellikleri korurken, diğer yandan Hegelci anlamda normatif, belirli bir zaman aralığında varlığı süren *bir topluma özgü etik*³¹⁵ kuralları da dikkate alan”³¹⁶ bir içeriğe sahiptir. “İletişimsel eylem kuramının temelini oluşturan söylem teorisi, Hegel ve Kant’ın [kendilerinden önceki ve liberal anlayışın dayandığı] soyut evrensel ahlak anlayışına yönelttiği –yani bu evrensel ahlak anlayışının salt biçimselci, soyut bir şekilde evrenselci, yapılması gerekeni gösterirken onu zorunlu kılmayan bir anlayış olduğu yönündeki– eleştirilere, Hegel’in de vurgu yaptığı toplumlara özgü etik anlayışları, Kantçı bir biçimselcilik –formalism– içerisinde kapsayarak güncel bir yanıt oluşturur.”³¹⁷ Müzakereci demokrasinin bunu gerçekleştirebilmesi ise, “Kant’ın *kategorik imperatif*’in³¹⁸ yerine bir tartışma yöntemi koyarak, bir yandan etik normların soyut ve evrensel bir alandan kişiler arası bir alana taşınması ile [–çünkü bir karar ya da kuraldan etkilenen

³¹³ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 117.

³¹⁴ Buradaki prosedürelilik, bir yandan “ahlak ilkelerine ilişkin tözsel bir içeriğin varolmayacağını” anlatırken, dolayısıyla “tözselcilik karşısında bir biçimselliğe” işaret ederken, diğer yandan da, bu ilkelerin “özneler arası iletişim süreçleri sonucu” ortaya çıktığını, dolayısıyla yöntemsel yanını vurgular. (Bkz. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 37.)

³¹⁵ Habermas’a göre, ahlak anlayışı, “evrensel ahlak kurallarına ilişkin iken, etik, belirli bir zaman ve uzamda yer alan belirli bir topluluğun pratik yaşamına ilişkin kurallara ve kabullere gönderme yapar.” (Bkz. Coşkun, *A. g. e.*, s. 37.)

³¹⁶ Coşkun, *A. g. e.*, s. 37.

³¹⁷ Coşkun, *A. g. e.*, s. 37.

³¹⁸ Kategorik imperatif, hiçbir doğal nedene dayanmayan, “salt formel ve eylemi yönlendiren bir yasaya tabi genel bir buyruğu” ifade eder. Bu buyruk, “eylemin içeriğiyle ve ondan çıkacak sonuçla ilgili değil, biçimiyle ve onu ortaya çıkaran ilkeyle ilgilidir.” Kısaca kategorik imperatif şudur: “Eylemin maksimi sanki senin istemenle genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun.” (Bkz. Coşkun, *A. g. e.*, s. 37.)

herkesin bu karar veya ilkelerin/kuralların oluşturulmasında söz sahibi olduğu düşünülür-], diğer yandan karşılıklı iletişime giren bireylerin, önceden varsaydığı koşulların, sözü geçen ilkelere bir de normatif içerik³¹⁹ kazandırılmasıyla mümkün olacaktır.

Anlaşılabileceği gibi müzakereci demokrasi anlayışı, temelde politik katılım ve iletişimsel eylemle, halkın yeniden siyasi süreçlere katılım gösterme imkanını oluşturulmayı hedefler. Başka bir ifadeyle, politik katılım ve iletişimsel eylemle elde edilmek istenen şey, demokrasi “sisteminin meşruluğunu yeni temellere” oturtarak tüm yurttaşların aktif bir şekilde siyasi karar alma süreçlerine katılımının gerçekleştirilmesidir.³²⁰ Aynı zamanda liberal demokrasinin meşruiyet krizine çözüm olarak geliştirilen bu iki önemli unsur aracılığıyla, hem liberalizmin şekillendirdiği demokrasi anlayışını dışlamadan bu sistem üzerinde bazı önemli değişikliklerle sorunun giderilmesi sağlanacak, hem de liberal demokrasi anlayışının düzenlenmiş ve eksikleri giderilmiş bir sistem ortaya konularak günümüz toplumlarının *siyasi bunalımı*³²¹ muhtemelen aşılabilecektir.

Müzakereci anlayış bu iki unsurla meşruiyet krizini aşmaya çalışırken öncelikli olarak, meşruiyeti yeniden sağlayacak olan *rasyonaliteyi*³²² oluşturmak zorundadır. Çünkü bu, müzakereci anlayışın üzerinde yükseleceği zemini oluşturacaktır –tıpkı liberal demokrasinin de kendi rasyonalitesini meydana getirmesinde olduğu gibi–. Bu nedenle müzakereci anlayışının ana öğelerine geçmeden önce, ilk olarak rasyonalitenin ne olduğuna, müzakereci anlayışın rasyonalitesinin nasıl oluşturulduğuna ve bu terimden müzakereci bağlamda ne anlaşılması gerektiğine yakından bakmak gerekmektedir.

³¹⁹ Coşkun, A. g. e., s. 37-38.

³²⁰ Coşkun, A. g. e., s. 35-36.

³²¹ Liberal demokrasinin özellikle siyasi temsil mekanizmasının yol açtığı temsil krizi ile yönetimin güçlerinin uluslar arası örgütlere devretmesi modern dönemde bir siyasi bunalımın yaşanmasına neden olmuştur. Temelde bireysel çıkarların diğer tüm değerlerin önünde yer alması aslında söz konusu bunalımın dayanağını oluşturmaktadır. Çünkü modern dönemle birlikte daha çok ekonomik kaygılar besleyen liberal demokrasi gitgide halkın diğer ihtiyaçlarını karşılayarak, yönetsel alanda birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla da bu durum siyasi bunalıma sebebiyet vermiştir.

³²² “Normatif ve aklın insanı diğer canlı varlıklardan ayıran yeti olduğunu dile getirdiği için, betimlemeyici bir kategori olarak, insanın sağlam ve geçerli akıl yürütme ya da kanıtlamaları, iyi temellendirilmiş, apaçık inançları kabul etmesi ya da benimsemeye hazır, gönüllü olması durumu için kullanılan terim.” (Bkz. Cevizci, *Paradigma – Felsefe Sözlüğü*, s. 1403)

Liberal demokrasi anlayışındaki rasyonalite, “araçlar ile amaçlar arasındaki optimum dengenin hesaplanması ve somut bir durumda insanın kendi yararını azamileştirmesi ilkesine dayanmaktadır.”³²³ Bu bağlamda Locke’un ve 19. yüzyıl liberalizminin şekillendirdiği rasyonalite anlayışını ele aldığımızda, “mülk sahipliği ölçütü etrafında belirlenmiş bir biçimde seçme ve seçilme haklarını vergi ödeme koşulu[yla]”³²⁴ ilişkisinde liberal demokrasinin meşruiyeti sağlanmaya çalışılmıştır. Siyasi hakların bu şekilde ekonomik koşullara bağlanarak tanınması, liberal demokrasinin modern toplumların siyasi bunalım yaşamasına sebebiyet verdiğinden, müzakereci anlayışın rasyonalitesinin gerek kavramsal gerekse de içeriksel olarak liberal demokrasininkinden farklı bir yapıda olmasını gerekli kılmıştır. Müzakereci demokrasi anlayışındaki rasyonalitenin nasıl bir anlama ve kullanıma sahip olduğunu şu şekilde ifade edebiliriz:

“Bir kimsenin rasyonel olarak davrandığını veya bir önermenin rasyonel olduğunu söylemek, o eylem veya önermenin ilgili kişi veya kişiler tarafından eleştirilebileceğini veya savunulabileceğini söylemek demektir ki, dolayısıyla ilgili kişi veya kişiler bu eylem veya önermeyi ‘temellendirme’ yetkisine sahip bulunmaktadır. Rasyonel eylemlerin temellerini ampirizmin yaptığı gibi, nesne-dünyaya ilişkin bilgi ifadeleriyle sınırlandıramayız. Bilişsel-araçsal rasyonaliteyi ‘iletişimsel rasyonalite’ ile tamamlamalıyız(...) Rasyonalite iletişimi gerektirir, çünkü bir şey ancak en azından bir diğer kişinin anlaması için gerekli koşulları sağladığında rasyoneldir(...) [Habermas] sık sık, insan dilinin, alelade durumlarda konuşanlar tarafından zımnen ortaya atılan, ama açık hale de getirilebilir olan ‘geçerlilik iddiaları’ içerdiğini ileri sürmektedir. Bir başka kimseye bir şey söylediğim zaman, zımnen şu iddiada bulunurum: Söylediğim şeyler anlaşılabilir; önerme içeriği doğrudur, bunu söylemeye hakkım vardır ve bunu kandırma niyeti olmaksızın, içtenlikle söylüyordum(...) Geçerlilik iddialarına açıklık kazandırıldığında ve temelleri, bu iddialar için ne denli iyi

³²³ Köker, *İki Farklı Siyaset: Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori*, s. 74.

³²⁴ Köker, *A. g. e.*, s. 74.

nedenler ortaya konulabileceğini belirleyecek ölçüde açıklandığında, burada Habermas'ın 'muhakeme süreci' dediği şey vardır."³²⁵

Müzakereci rasyonalitenin, "demokrasinin temelinde" bulunan insanların düşünce özgürlüğü ve ifade özgürlüğü sonucunda meydana gelen iletişimde bulunma ve "eyleme geçme süreçleri" tarafından belirlenmiş olması, onun demokrasinin temelleriyle –yani bireysel özgürlük ve siyasal eşitlikle– uyumlu özellikler barındırdığını bize açık bir şekilde göstermektedir.³²⁶ Fakat rasyonalitenin sadece kavramsal ve içeriksel bakımlardan belirlenmesiyle liberal demokrasinin karşı karşıya kaldığı krizlerin aşılması ve böylelikle de demokrasinin meşruiyetinin yeniden sağlanması mümkün olmayacaktır. Bu yüzden söz konusu problemin aşılması için, Benhabib'in belirttiği gibi, "rasyonalitenin meşrulukla nasıl uzlaştırılacağı"³²⁷ gösterilmelidir. Bu bağlamda Benhabib, şunları söylemektedir:

"Bir yönetim şeklindeki kolektif karar alma sürecine ilişkin meşruluk ve rasyonellik, sadece ve sadece bu yönetim şeklinin kurumlarının ve bu kurumları birbirine bağlayan ilişkilerin herkesin ortak çıkarı olarak düşünülen şeylere, eşit ve özgür bireyler arasında rasyonel ve adil bir biçimde yürütülen kolektif müzakere süreçleriyle ulaşılmasını sağlayacak biçimde düzenlenmesi halinde elde edilebilir."³²⁸

Benhabib tarafından ileri sürülen bu önerinin –müzakereci kuramın rasyonalitesi ile demokrasi arasındaki uyumun– gerçekleştirilebilmesi, "bireylerin kendi öz iradelerine dayalı olarak karar vermelerinde, çatışmanın hakim olduğu bir ortam yerine, ortak faydayı oluşturup ve onu elde etmek için iletişim ve etkileşim faaliyetlerinin özgürleştirildiği"³²⁹ bir ortamın veya alanın oluşturulmasına bağlıdır. Dolayısıyla müzakereci demokrasi, yurttaşlar arası "iletişim ve etkileşimde bulunma faaliyetlerinin akışkanlığını" sağlayacak bir süreç olarak, liberal demokrasi

³²⁵ Köker, A. g. e., s. 74.

³²⁶ Köker, A. g. e., s. 75.

³²⁷ Seyla Benhabib, 'Deliberative Rationality and Models of Democratic Legitimacy' Constellations, 1, 1 Nisan 1994, s. 36. Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 57.'den alıntılandı.

³²⁸ Benhabib, A. g. e., s. 36. Mouffe, A. g. e., s. 57-58'den alıntılandı.

³²⁹ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 116.

anlayışının yeniden yapılandırılması gereği üzerine odaklanmıştır.³³⁰ Tabii iletişim ve etkileşimdeki akışkanlığın sağlanması için böyle bir yapılandırmanın eşitlik ilkesinden hareket etmesi gerekmektedir. Aksi halde, yani “yaşamsal alanlar üzerinde denetim yetkisine sahip olan siyasal kararların belirlenme sürecinde, bireylere eşit olarak söz hakkı tanınmaması”³³¹ durumunda yurttaşlar arasındaki eşitliğin siyasal bakımdan sağlanmamış olacağından ötürü, iletişim ve etkileşim faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde işlemesi mümkün olmayacak ve böylelikle de demokrasinin meşruiyet krizi devam edecektir. Bu yüzden bireylere eşit söz hakkının tanınması meşruiyet krizinin aşılmasının öncelikli ve zorunlu koşuludur. Bu bağlamda Habermas’ın, böyle bir yapılandırma içerisinde iletişim ve etkileşim akışkanlığının sorunsuz bir biçimde işlemesi amacıyla ortaya koyduğu “ideal konuşma durumu kavramını” temele alan müzakereci demokrasi açısından, yurttaşların siyasal isteklerini veya beklentilerini aktif olarak ifade edebilmeleri için, “aralarındaki iletişimsel bağın” kurulması ve bu bağın kuvvetlendirilmesi merkezi öneme sahip olmuştur.³³² Nitekim müzakereci demokrasi, siyasi alana katılımı sağlamaya yönelik uğraşlarını, “demokrasinin meşruluk temellerini, iletişim ve etkileşimi ön plana çıkaran kamusal eylem”³³³ üzerine inşa etmiştir.

Benhabib tarafından “demokrasiyi anlamamanın en iyi yolu”³³⁴ olarak sunulan müzakereci demokrasinin, “bir toplumun önde gelen kurumlarındaki kolektif ve kamusal erk kullanımı, örgütlenmeyi sağlayan bir anlayış olarak”³³⁵ düşünülmesi gerekmektedir. Bu anlayışın “temeli ise, bir kolektivitenin refahını etkileyen kararların, ahlaksal ve siyasal bakımdan eşit bireyler arasındaki özgür ve akla dayalı bir müzakere usulünün sonucu olarak görülebileceği ilkesidir.”³³⁶ Ancak bu ilkeyle “kolektif karar alma süreçlerinde meşruiyet ve rasyonellik sağlanmış”³³⁷ olacaktır.

³³⁰ Şimşir, A. g. e., s. 116.

³³¹ Şimşir, A. g. e., s. 116.

³³² Şimşir, A. g. e., s. 117.

³³³ Şimşir, A. g. e., s. 117.

³³⁴ Seyla Benhabib, “Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru”, çev. Zeynep Gürata-Cem Gürsel, der. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999, s. 102-104. Okutan, *Radikal Demokrasi Ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 96.’dan alıntılandı.

³³⁵ Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, s. 102.

³³⁶ Benhabib, A. g. e., s. 103.

³³⁷ Benhabib, A. g. e., s. 102-104.

Şimdi müzakereci demokrasinin temelleri olan politik katılım ve iletişimsel eylem unsurlarının ne olduğuna, bunların nasıl bir demokrasi sistemi veya anlayışı inşa ettiğine ve liberal demokrasinin yaşadığı krizleri aşip aşmadığına veya bu krizleri ne kadar aştığına bakabiliriz.

2. 2. 1. Politik Katılım

Liberal demokrasinin kurumlarının yurttaşlarla ilişkilerinde yetersiz kalması müzakereci anlayışı halkın aktif katılımını sağlayacak olan bir “kamusal tartışma” zeminini oluşturmaya yöneltmiştir.³³⁸ Buradan hareketle müzakereci demokratlar, demokrasinin meşruluğunu yeniden kazanması doğrultusunda “demokratikleşme sürecinde”, yurttaşlar arasında eşit ve “adil konuşma biçimlerinin” uygulandığı alanların yaratılması gerekliliğinin üzerinde durarak, bu “tartışma ortamının” belirginlik kazanması için “belirli standartları” geliştirmeye çalışmışlardır.³³⁹ Bu noktada Habermas, genel olarak demokratik sürecin işleyişi açısından, yurttaşların farklı istek ve “talepleri arasında uzlaşmanın sağlanacağı bir demokrasi” anlayışını öngörerek, –diyalog anlamında– “söz ve uzlaşmanın hakim olduğu kamusal alanın varlığını, demokrasinin birincil şartı” olarak ileri sürmüştür.³⁴⁰ Bu da bize, müzakereci anlayış içerisinde politik katılım olarak adlandırılan siyasi alana dahil olma anlamında bir kamusal alana ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Habermas’ın oluşturduğu kamusal alan genel yapısı itibariyle “tarih içindeki somut görünüm biçimleri ile kamuoyunun tüm yurttaşların aktif ve sınırlandırılmamış katılımıyla oluşmasını sağlayan, eleştiri ve denetim işlevini gören idealleştirilmiş”³⁴¹ bir anlama ve etkiye sahiptir. Habermas’ın “kamusal alan üzerinden yürüttüğü tartışmalar”³⁴² ve bu tartışmaların demokratik işleyişin

³³⁸ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 117.

³³⁹ Şimşir, A. g. e., s. 117.

³⁴⁰ Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms, Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, (ing. çev. W. Rehg), MA: MIT, Cambridge, 1996. Şimşir, A. g. e., s. 117.’den alıntılandı.

³⁴¹ Jürgen Habermas, “The Public Sphere”, der. Armand Mattelart ve Seth Siegelaub, *Communication and Class Struggle, 1. Capitalism, Imperialism*, London: IG. IMMRC, 1983, s. 198-201. Köker, *İki Farklı Siyaset: Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori*, s. 77.’den alıntılandı.

³⁴² Okutan, *Radikal Demokrasi Ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 95.

sağlanmasındaki üstlendiği rolün önemi, müzakereci anlayışın esin kaynağı olmuştur. Bu çerçevede gelişim gösteren müzakereci demokrasi, “mümkün olduğunca geniş bir katılımın öngörüldüğü kamusal alanla, devlet kurumlarının dışında ve kamu normlarının tartışıldığı”³⁴³ bir ortamın oluşturulmasını ve bu anlamda bir algının yaratılmasını hedeflemektedir. Böylelikle, konuşmacı durumuna geçen yurttaşların “özgür ve eşit kabul edilmesi, evrenselliğe açıklık ve tarafsızlık ölçütlerini” barındırması, başkalarının yaşam standartlarına ilgi gösterilmesi ve yurttaşlar arasındaki dayanışmanın önemini vurgulaması bakımından bir “kamusal alan tartışması” başlatan Habermas’ın bu yöndeki çabaları, müzakere temelli bir demokratik karar verme sürecinin dayanaklarını oluşturmuştur.³⁴⁴

Kamusal alan üzerinde yürütülen bu tartışmayla esasen politik katılımın sağlanmasının zemini aranmaktadır. Dolayısıyla bu zeminin kamusal alan şeklinde tasarlanması, müzakereci demokrasi anlayışının temelini oluşturan iletişimsel eylem ögesinin sağlanabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Fakat bunun için, kamusal alana konu olacak –toplumsal– eylemlerin veya eylem tiplerinin diğer tür eylemlerden ayrıştırılması gerekmektedir. Söz konusu eylemler içerisinde bir yanda “araçsal eylem ve stratejik eylem” şekilleri bulunurken diğer yanda da “iletişimsel eylem” bulunmaktadır.³⁴⁵ Habermas’a göre “araçsal ve stratejik eylemler olarak etkisözel, yani karşısındakini etkilemeye yönelmiş eylemlerdir. Anlaşma yönelimli eylemler ise edimsözel eylemler olarak, eylem planlarının anlaşma edimleri üzerinden koordine edildiği eylemler, yani iletişimsel eylemdir. Bu ayrım, bireysel sosyal eylemlerin nasıl etkileşim içine girdikleri temel alınarak yapılır. Burada, özgül bir sorunu meram eden tek bir failin amaç yönelimli ya da stratejik eylem modelinden, ötekilerle paylaşacak söz ve eylem olan iletişimsel eylem modeline geçiş”³⁴⁶ söz konusudur. Bu anlamda, “Marx’ın araçsal eylem”³⁴⁷ tanımı üretici güçler alanında geçerliiyken, [Habermas’ın] iletişimsel eylem tanımı *üretim*

³⁴³ Okutan, A. g. e., s. 95.

³⁴⁴ Carol C. Gould, “Çeşitlilik ve Demokrasi: Farklılıkların Temsili”, çev. Zeynep Gürata- Cem Gürsel, der. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999, s. 245.

³⁴⁵ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 40.

³⁴⁶ Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı 1-2*, çev. M. Tüzel, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001, s. 305-313 Coşkun, A. g. e., s. 40.’tan alıntılandı.

³⁴⁷ Burada Marx, toplumsal ilişkileri ve toplumsal eylemleri açıklamada araçsal eyleme başvurmuştur.

*ilişkileri*³⁴⁸ alanında geçerlidir. İletişimsel eylem, birlikte yürütülen bir yorumlama sonucu varılan bir anlamayı hedeflerken, stratejik ya da amaç yönelimli eylem, bencil fayda hesaplarını temsil eder. Söz konusu yorumlama süreci, tabii ki dilin kullanımını içerir; ancak dilin kullanıldığı her etkileşim³⁴⁹ iletişimsel değildir. Bu nedenle müzakereci anlamda iletişimin sağlanabilmesi kamusal alan içerisinde “hangi konuşma biçimlerinin iletişimsel eylemin kurucu öğeleri olduğuna”³⁵⁰ karar verilmesi gerekmektedir.

Buradan hareketle Habermas kamusal alanı oluştururken iletişimsel eylemin konusunu oluşturacak konuşma biçimlerini belirlemek için, “sistem dünyası ile yaşam dünyası”³⁵¹ arasındaki ayrıma vurgu yapar. Bu iki dünya anlayışı en genel anlamda Habermas’a göre, “*sistem dünyası*³⁵², toplumun ekonomi devlet ile olan ilişki süreçlerini içeren bir alana denk gelirken; *yaşam dünyası*³⁵³, birbirinden farklı kimliklerce konumlanan bireylerin, devlete bağımlı olmayan siyasal örgütlenmeler gerçekleştirdikleri, birbirleriyle iletişim ve etkileşimde buldukları alan olarak tahayyül edilir. Sistem dünyasındaki eylemler, planlanabilir, projelendirilebilir ve sonucunda başarıya ulaşacağı varsayımıyla yönlendirilen edimleri içermektedir. Buna karşılık yaşam alanında, bireyler karşılıklı olarak birbirleriyle uzlaşma ve anlayış çerçevesinde iletişim kurmaktadır.”³⁵⁴ Habermas tarafından bu şekilde kategorize

³⁴⁸ “Toplum, konuşan, eylem yapan ve birbirleriyle etkileşim içinde olan insanlardan oluşur. Bireyin toplumsallaşma içerisinde kendisini yeniden üretimi kültürel ve toplumsal yapı içinde meydana gelir. İletişim ise konuşma eyleminin yapısal bileşenleriyle -aktarılan bilgi, ifade biçimi ve duyguyla- gerçekleşir. Dolayısıyla iletişimsel eylem bir üretim ilişkileriyle- ister kültürel yeniden üretim isterse de toplumsal bütünleşme veya toplumsallaşma olsun- varolmaktadır.” (Bkz. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 17-26.)

³⁴⁹ Coşkun, A. g. e., s. 40.

³⁵⁰ Coşkun, A. g. e., s. 40-41.

³⁵¹ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 118.

³⁵² Sistem alanı veya sistem dünyası, “bireylerin araçlar olarak kurulduğu, para ve iktidar mekanizmalarıyla yönetilen” bir zorunluluklar alanıdır. (Bkz. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 41.)

³⁵³ Yaşam veya hayat dünyası, “katılımcıların iletişimsel iş birliğini yorumlama süreçlerini içinden devşirdikleri sarsılmaz kesinlikler ve inançlar hazinesi olarak, durumlarla başa çıkma çabasıyla bulunan insanın iletişimsel eylemde bulunduğu alandır. İletişimsel eylemde bulunanlar her zaman, yaşama evrenlerinin ufku içinde devinirler; bu ufuktan dışarı çıkamazlar(...) Yaşama evreni, yaşama evreni olarak anlaşma için kurucudur. Bununla birlikte yaşam dünyası, özerklik, anlam ve ahlaki seçim alanıdır. Sistem alanından farklı olarak yaşam dünyası, bireylerin niyetleriyle ilgili olarak onların ortak bir dünya kavrayışına ulaşmak için kullandıkları mekanizmaları içerir. Yaşama evreninin toplumsal bileşenleri ise kültür, toplum ve kişiliktir.” (Bkz. Coşkun, A. g. e., s. 41-42.)

³⁵⁴ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 118.

edilen yaşam dünyası ile sistem dünyası aracılığıyla hedeflenen şey aslında, “iletişimsel eylemin gerçekleştirilebilme imkanının”³⁵⁵ hangi alanda sağlanabileceğinin ortaya konulmasıdır. Böylelikle onun bu ayrımı bize açık bir şekilde göstermektedir ki, iletişimsel eylemin gerçekleşebilmesinin imkanı yalnızca yaşam dünyasında mümkün olmaktadır.

Habermas’ın bu şekilde sistemleştirdiği anlayış sonucunda müzakereci bağlamdaki demokrasi artık, “insanların sürekli yayılım gösteren denetim güçlerinin nesnel koşulları altında, nasıl yaşamak isteyebilecekleri ve istediklerine ilişkin pratik soruyla ilgili genel ve kamusal iletişimin kurumsal olarak güvence altına alınmış biçimleri”³⁵⁶ olarak tanımlanmaya ve bu şekilde algılanmaya başlamıştır. Bu biçimlerin evrensel bir standardı olmadığından dolayı, bunlar Habermas tarafından hem değişken koşulların yaratacağı olumsuzluklara hem de evrensel yanılığa düşülmemesi için yerel toplumsal isteklere dayandırılmıştır. Başka bir deyişle, “bu biçimlerin her somut durumda, kamuoyunun genel ilgi konularını sınırlandırılmamış bir biçimde tartışılmasıyla oluşmasını sağlayan bir kamusal alan içinde yer alması gerektiğini ve eleştirici, denetleyici bir göreve sahip bulunmak durumunda olduğu”³⁵⁷ ifade edilmektedir.

Böylelikle müzakereci demokrasi kamusal alanla bir taraftan, liberal demokrasinin krizine neden olan probleme, yani kamusal alanda kuramsal düzeyde yapılması gereken tartışmaların yapılamaması sorununa çözüm getirerek, halkın siyasi alandan uzaklaşmasını engellemek ve onların yeniden siyasi alana katılım gösterebilmelerini sağlamak –diğer bir ifadeyle politik katılımı gerçekleştirmek– adına bunun zeminini veya altyapısını oluşturmuştur. Diğer taraftan da, yurttaşlar arasında gerekli iletişimin kurulması imkanını elde ederek, iletişimsel eylemin gerçekleşmesini olanaklı hale getirmiştir. Buradan hareketle müzakereci demokrasinin diğer ayağını oluşturan ve politik katılımı kamusal alanda sağlayacak olan temele, yani iletişimsel eylem ögesine geçebiliriz.

³⁵⁵ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 41.

³⁵⁶ Köker, *İki Farklı Siyaset: Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori*, s. 77.

³⁵⁷ Köker, A. g. e., s. 77.

2. 2. 2. İletişimsel Eylem

Günümüzle birlikte demokrasi, “ahlaki ve siyasi eşitlik olarak kabul edilen bireysel ve kolektif kimliklerin kendi yaşam tarzlarını etkileyen kararlar üzerinde özgür ve makul sorgulama/tartışma olanağı buldukları ve bu anlamda karar alma süreçlerine katıldıkları bir kamusal iktidar pratiği”³⁵⁸ olarak karşılık bulmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu, yurttaşların siyasi alana katılım sorununun aşılması için veya halkın politik katılımının sağlanması için zorunlu bir demokrasi tanımlamasıdır. Habermas, liberal demokraside özellikle iletişimin sağlanamamasından kaynaklanan soruna, “*iletişimsel eylem*”³⁵⁹ *kuramı* veya *söylem teorisi*”³⁶⁰ gibi siyasal kuramlar geliştirerek müzakereci demokrasi içerisinde iletişimsel eylemin gerçekleştirilmesini önermektedir.

Buradan hareketle liberal demokrasinin yaşadığı krizlere Habermas tarafından “iletişimin neden bir çözüm olarak” sunulduğunu ele aldığımızda, bu krizlerin temel nedeni olarak, “yurttaş ile devlet arasındaki ilişkide iletişimsel alışkanlığı sağlayan toplumsal güçlerin, tasarladıkları siyasal projeleri hayata geçirebilme olanaklarının”³⁶¹ ortadan kalkmasının yol açtığı, liberal demokraside siyasal iktidarı elinde bulunduran kişiler ile yurttaşlar arasındaki bağın zayıflaması ve hatta bu bağın bazı bakımlardan kopması görülmektedir. Bu durum yani iktidarı elinde bulunduran kişilerle yurttaşlar arasındaki iletişimsel bağın zayıflaması, “devlet ile yurttaş arasındaki iletişimi ve etkileşimi pekiştirecek siyasal süreci sağlamakla yükümlü olan demokrasi kurumlarının işlevlerini”³⁶² yerine getirememesine ve dolayısıyla da demokrasi kurumlarının işlevsiz hale gelmelerine neden olmuştur. Bu da, yurttaşların

³⁵⁸ Seyla Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, s. 111.

³⁵⁹ Habermas iletişimsel eylemi diğer eylem türlerinden ayırarak en genel anlamda şu şekilde ifade etmektedir: “Çalışma veya amaç-rasyonel eylemden ya aletli eylemi ya rasyonel seçimi ya da ikisinin bir kombinasyonunu anlıyorum. Aletli eylem ampirik bilgiye dayalı teknik kurallara uyar. Rasyonel seçim tavrı analitik bilgiye dayalı stratejilere uyar. Öte yandan iletişimsel eylemden, sembollerle sağlanan bir etkileşim anlıyorum. Bu eylem, karşılıklı davranış beklentilerini tanımlayan ve en azından iki eyleyici özne tarafından anlaşılabilir ve kabul edilmiş olmaları gereken, sorunlu geçerli normlara uyar.” (Bkz. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 25-26.)

³⁶⁰ Daha önce müzakereci anlayışı tanımlarken bu demokrasi anlayışının “söylem teorisi ve söylem kuramı” gibi adlarla anılması veya bu şekilde tanımlanması, bu sistemin “iletişimsel eylem temeli” üzerine kurulmasından kaynaklanmaktadır. (Bkz. Coşkun, *A. g. e.*, s. 37.)

³⁶¹ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 114.

³⁶² Şimşir, *A. g. e.*, s. 114.

“siyasal, sosyal ve ekonomik” yöndeki isteklerinin kamusal alanda “yeterli ölçüde temsil edilememesi”, onların doğal olarak giderek siyasal alandan uzaklaşmalarına ve “yaşamlarını etkileyen politik kararlara” karşı sessiz kalmalarına neden olmuştur.³⁶³ Halkın “siyasete olan ilgisinin azalması, bu sürecin devamı olarak, toplumsal alan [kamusal alan] içerisinde yurttaşların birbirileriyle iletişimini”³⁶⁴ kesintiye uğratarak ciddi iletişimsel sorunlar doğurmuştur.

Bunun sonucunda Held’in belirttiği gibi, “yurttaşların yaşamsal tercihlerini diğer yurttaşlarla etkileşime girmedikleri tecrit edilmiş alanlarda belirlemesi, demokrasinin toplumsal yaşam açısından taşıdığı anlam ve önemin kaybına yol açmıştır.”³⁶⁵ Böylelikle yurttaşların siyasal alandan ve bu alana paralel işleyen “siyasal süreçlerden dışlanmış olmaları”, onların birbirleri arasındaki iletişimi ve etkileşimi zayıflatarak, bir yandan “kendilerini ilgilendiren siyasal kararlara karşı memnuniyetsizliklerini ifade etmek için birlikte harekete geçmelerini olanaksız hale getirmekte, öte yandan da mevcut [liberal] demokrasi kavrayışından ötürü, direnme alanlarından yoksun bırakılan yurttaşların birbirleri arasındaki bilgi akışını sağlayan zeminin de kayganlaşmasına da neden olmaktadır. Bu da bireylerin kamusal bilgidен yoksun kalmasına, böylelikle karar alma süreçlerinde, bilgi edinme, görüşlerini dile getirme, fikirlerini savunma” gibi eylemlerden yoksun kalmalarına neden olmaktadır.³⁶⁶ İşte bu noktada Habermas’ın geliştirdiği müzakereci anlayış, liberal demokrasinin yaşadığı sorunların kaynağına, yani söz konusu iletişimsizlik durumuna çözüm getirerek kamusal alanda yitirilen iletişimi yeniden kurmaya çalışmaktadır.

Habermas, ahlak anlayışlarının tümünde yer alan “saygı, dayanışma ve ortak değerler gibi temel ilkelerin” iletişimsel eylem içinde yer alması ve “karşılıklı ilişkilerine indirgenebilir” bir yapıda olmasını amaçlamaktadır.³⁶⁷ Çünkü saygı, dayanışma ve ortak değerler gibi ilkelerin iletişime söylem aracılığıyla kazandırılması, “toplumsal bağlamlara özgü olan iletişimsel eylemleri genelleştirir ve

³⁶³ Şimşir, A. g. e., s. 114.

³⁶⁴ Şimşir, A. g. e., s. 114.

³⁶⁵ Şimşir, A. g. e., s. 114.

³⁶⁶ Şimşir, A. g. e., s. 115.

³⁶⁷ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 39.

soyutlar.”³⁶⁸ Aynı zamanda “söylemde toplumsal aidiyet bağlarına” dokunulmazken, bireylerin özel çıkarları doğrultusunda gelişen “bencil bakış açılarının” da ön planda tutulmasına da engel olunmaya çalışılmaktadır.³⁶⁹ Böylelikle iletişim bir eylem olarak, “söylemin olanak verdiği anlaşma, bireylerin özerkliği ve karşılıklı paylaşılan bir ilişkiler ağının” içinde varolmasının dayanağı oluşturularak, “*ortak çıkarların ve faydaların*”, yurttaşlar arasında kurulan kamusal alandaki söylemin sonucunda belirlenip, “*dilin evrenselliğiyle*”³⁷⁰ formüle edilecektir.³⁷¹

Habermas, kamusal alan içerisinde meydana gelen iletişimsel eylemi, ‘*iletişim etiği*’³⁷² ve ‘*ideal konuşma durumu*’³⁷³ kavramları aracılığıyla oluşturmaktadır. Politik katılımı gördüğümüz gibi yaşam dünyasında gerçekleşecek olan, yurttaşların birbirleriyle uzlaşma ve anlayış çerçevesi içerisinde kuracağı iletişimin en önemli ögesi “bu noktada, diyalog olarak belirginleşmektedir. Bu bağlamda demokratik meşruluğun temeli olarak görülen müzakereci kurulumun sağlanan iletişimsel edimler, bireyler arasında kurulan diyalogun niteliğine göre şekillenmektedir. Bu yüzden müzakere alanında merkezi öneme sahip olan diyalogun belirli üslup ve kurallara bağlanması gerekmektedir.”³⁷⁴ Getirilecek üslup ve kurallarla diyalogun belirli bir çerçeveye oturtulmak istenmesindeki temel amaç,

³⁶⁸ Coşkun, A. g. e., s. 39.

³⁶⁹ Coşkun, A. g. e., s. 39.

³⁷⁰ Ortak çıkarlar ve faydalar, “özneler arasında kurulan kamusal söylemin sonucudur ve dilin evrenselliğine dayanır. Ancak siyaset, ortak bir yaşam biçiminin ya da ortak bir kimliğin yorumsamacı bir kendini açıklama sürecine indirgenemeyeceği gibi, siyasal sorular da, bir topluluğun üyeleri olarak kim olduğumuza ve kim olmak istediğimize ilişkin sorduğumuz sorulara indirgenemez. Dolayısıyla iletişimsel eylemle dil, evrensel bir hal alarak kimlik siyasetini ve kültürel bağlamı aşmaktadır.” (Bkz. Coşkun, A. g. e., s. 39.)

³⁷¹ Coşkun, A. g. e., s. 39.

³⁷² Müzakereci demokrasi, “hak taleplerinin dayandırılabilmesi için en genel ahlak ilkelerini sağlayacak bir etik söylem kuramını öngörür. Katılımcılara eşit ve özgür, kendi yaşamlarını etkileyecek normları belirleyen konuşmalara eşit olarak katılma hakkına sahip varlıklar olarak gördüğünden, kişilerin belirli ahlaksal haklara sahip varlıklar olduğu şeklindeki görüşten yola çıkar. Böylelikle de iletişim etiği veya söylem etiği, ahlaksal-siyasal diyaloga katılma talepleri konusunda insanların karşılıklı ahlaksal tanımını öngörür.” (Bkz. Seyla Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, s. 117-119.)

³⁷³ Benhabib’e göre, Habermas’ın dediği şey, şu türden güçlü etik varsayımları içermektedir: “(a) Evrensel ahlaki saygı ilkesi: Ahlakî söylemin katılımcısı olma hakkı. (b) Eşitlikçi karşılıklık: Söyleşimin katılımcısı olan her kişinin çeşitli söz edimlerini icra etme hakkı.” Bu durumda müzakere için önemli olan, “neyin tartışıldığı ve ne karara varıldığından çok, nasıl tartışıldığıdır ki, böylesi bir prosedür meşruluğun temel kaynağıdır.” (Bkz. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 47-48.)

³⁷⁴ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 118.

“farklılıkları” ve “çok kimlikli” bir yapıyı barındıran kamusal alan içinde iletişimsel eylemi ve etkileşimi sağlayacak “konuşmanın, eşitlik temellerine oturtulmasını” gerçekleştirmek ve yurttaşlar arasındaki “uzlaşmayı kolaylaştıracak koşulları” belirlemektir.³⁷⁵ Bu bağlamda Habermas her iletişimsel eylemin içerisinde içkin bir şekilde varolduğunu ileri sürdüğü veya her iletişimsel eylemde bulunmasını gerekli gördüğü bazı normlardan söz eder. Buna göre iletişimsel eylemde bulunan her konuşmacının, “a. Söylediği şeylerin anlamlı ve akıl yoluyla kavranabilir olması, b. Söylediklerinin, ifadelerin savladıkları anlamında doğru olması, c. Hakiki niyetini ortaya koyarak konuşması, d. Söylediklerinin akıl yoluyla gerekçelendirilebilir olmasıdır.”³⁷⁶

Ancak iletişimsel eylemi ve etkileşimi sağlayacak olan yurttaşların bunu gerçekleştirmesi, yani bu noktada “konuşma usullerinin belirginleştirilmesi” tek başına yeterli olmayacağından, bireylerin oluşturulacak “tartışma platformunda söze katılma” açısından “söz oluşturma yetisine” sahip olmaları gerekmektedir.³⁷⁷ Başka bir deyişle, “müzakere sürecine katılacak bireylerin tartışma konusu oluşturma, ikna edebilme, soru oluşturma ve sorgulama yeteneğine sahip olmaları diyalogun niteliğini”³⁷⁸ güçlendirecek unsurlar olup, aynı zamanda iletişimin istenilen yeterliliğe ulaşması için “tamamlayıcı unsurlar”³⁷⁹ olarak görülmektedir. Burada görüldüğü üzere yurttaşlara önemli derecede iş düşmektedir. Yani oluşturulacak iletişimin istenilen seviyede güçlü olması için, yurttaşların kendilerinde bulunan yetenekleri geliştirerek bu iletişimsel müzakere sürecine katkı sunmaları gerekmektedir. Aksi halde meydana gelecek sıradan bir diyalog –iletimsel eyleme konu olmayan ve uzlaşmayı sağlamayan– hem sıradan bir yönetimsel ve toplumsal bağlar oluşturacağından, hem de kurulacak olan iletişimsel bağın kopma noktasına gelmesine yol açacağından, konuşmacıların oluşturacağı diyalogun niteliğinin artırılması bu bakımdan büyük önem taşımaktadır.

³⁷⁵ Şimşir, A. g. e., s. 118.

³⁷⁶ Jürgen Habermas, *Theory and Practice*, Boston: Beacon Press, 1973, s.16-18. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 38.’den alıntılandı.

³⁷⁷ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 118.

³⁷⁸ Şimşir, A. g. e., s. 118-119.

³⁷⁹ Şimşir, A. g. e., s. 119.

2. 3. Müzakereci Demokrasinin Politik Önemi

Habermas'ın liberal demokrasiye alternatif olarak geliştirdiği müzakereci demokrasi anlayışı yapısal bakımdan incelediğinde, bu siyasal kuramın, “en genel anlamda bir yandan Kantçı biçimselci/yöntemci özellikleri korurken, diğer yandan Hegelci anlamda normatif, belirli bir zaman aralığında varlığını sürdüren topluma özgü etik kuralları da dikkate alan”³⁸⁰ bir mahiyette olduğu görülür. Nitekim Habermas söylem teorisini oluştururken, “Hegel ve Kant’ın soyut evrensel ahlak anlayışına yönelttiği eleştirileri, Hegel’in de vurgu yaptığı toplumlara özgü etik anlayışları, Kantçı bir biçimselcilik anlayışı içerisinde kapsayıcı özellikte güncel bir cevap” getirecek şekilde bunları bir araya getirmekte ve bu kuramın “gerçekleştirilebilmesi için de, Kant’ın kategorik imperatifinin yerine bir tartışma yöntemi” koymaktadır.³⁸¹

Burada anlaşılabilceği gibi Habermas'ın siyasal kuramı ahlaki yönü itibariyle, hem diğer demokrasi –sosyal, liberal, kalkınmacı, klasik vs.– anlayışlardan hem de özellikle de öteki radikal demokrasilerden ayrılır. Söyleme dayalı müzakereci anlayışın bu demokrasi anlayışlarından ayrılarak önem kazanması, bir taraftan –başta bireysel çıkarı dayalı liberal olmak üzere diğer demokrasi anlayışlarından farklı olarak– demokrasinin unsurlarından “bireylerin temel hakların ve özgürlüklerini bir ahlaki sistem tarafından denetlenip korunmamasını” sağlayarak “görüş ayrılığını susturma ve azınlık görüşlerinin” bastırılması durumlarının yaşanmasına engel olurken;³⁸² diğer taraftan da “Hannah Arendt, Benjamin Barber, Mouffe ve Laclau” gibi radikal demokrasi kuramcılarının ileri sürdükleri radikal demokrasi anlayışlarının karşı karşıya kaldıkları, “tüm yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini koruyacak, çoğunluğun zorbalığına karşı azınlık haklarını savunacak tutarlı bir haklar kuramına olanak verip vermedikleri” sorusunu, sahip olduğu ahlak anlayışıyla aşması sonucunda gerçekleşmiştir.³⁸³

³⁸⁰ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 37.

³⁸¹ Coşkun, *A. g. e.*, s. 37-38.

³⁸² Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, s. 117.

³⁸³ Benhabib, *A. g. e.*, s. 117.

Nitekim radikal demokrasi anlayışlarına yöneltilen bu gibi soruların müzakereci demokrasiye yöneltilmesi söz konusu değildir. Çünkü Habermas'ın ileri sürdüğü müzakereci anlayış, “hak taleplerinin dayandırılabilceği en genel ahlak ilkelerini sağlayacak bir etik söylem kuramını öngörür. Bir etik söylem kuramı katılımcıları eşit ve özgür, kendi yaşamlarını etkileyecek normları belirleyen konuşmalara eşit olarak katılma hakkına sahip varlıklar gördüğünden, kişilerin belirli ahlaksal haklara sahip varlıklar olduğu”³⁸⁴ kabulüne dayanır.

Bununla birlikte müzakereci demokrasinin dayanağını oluşturan söz konusu ahlak sisteminin liberal anlayışın temellerini de düzenleyecek nitelikte olması, ona önem kazandıran bir diğer etkidir. Müzakereci anlayışın, “bir yandan eşit bireysel özgürlükler fikri eşitlikçi evrenselliğin moral standardını temin etmektedir. Diğer yandan, her insan kendi kanıları ve tercihlerine göre yaşam sürdürme hakkına sahip olacağından bireyselliğin de bir *etik standardını*³⁸⁵ oluşturmaktadır.”³⁸⁶ Bu sayede liberal demokrasinin bireysel özgürlük ve siyasal eşitlik değerlerinde karşılaşılan krizlerin, bu ahlaki yöntem aracılığıyla giderilebilme imkanı elde edilmiştir. Aynı zamanda müzakereci demokrasi yine bu yönüyle –yani bireysel özgürlük ve siyasal eşitliği ahlaki olarak garanti altına almasıyla–, günümüz toplumlarının “anayasalarına” ahlaki dayanak oluşturması bakımından “temel hakların” modern anlamda yeniden yorumlamasını sağlamıştır.³⁸⁷

2. 3. 1. Neden Müzakereci Demokrasi

Müzakereci demokrasiyi önemli kılan özelliklerin başında, görüldüğü gibi, onun sahip olduğu ahlaki boyutu gelmektedir. Bununla birlikte müzakereci anlayışın sahip olduğu diğer özellikler de yine onu önemli kılan unsurlar olup, günümüz

³⁸⁴ Benhabib, A. g. e., s. 117.

³⁸⁵ İletişimsel eylem bölümde de değinildiği gibi, müzakereci bir demokrasinin geçerliliğini sağlaması için, “sonuçlardan etkilenen herkesin üzerinde anlaşacağı normların -yani genel davranış kurallarının kurumsal düzenlemelerin) geçerli (yani ahlaksal açıdan bağlayıcı-” olması gereklidir. Bu bağlamda müzakereci demokrasi anlayışı, “müzakereye katılımda eşitliği sağlayarak, konuşma edimlerini başlatma, soru sorma, sorgulama, tartışmada aynı fırsatlara sahip olma, konuşma konularını sorgulama, söylem usulün kuralları ve bunların uygulama ve yürütme tarzı hakkında fikirlerini ortaya atma ve savunma haklarını yurttaşlara tanıyarak bir etik standart” oluşturmaktadır. (Bkz. Benhabib, A. g. e., s. 105.)

³⁸⁶ Okutan, *Radikal Demokrasi Ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 91.

³⁸⁷ Okutan, A. g. e., s. 91.

toplumlarına büyük olanaklar sunmaktadır. Dolayısıyla burada “neden müzakereci demokrasi?” sorusuyla, müzakereci demokrasiyi diğer demokrasi anlayışlardan ayıran özellikleri ortaya koyularak, bu siyasal kuramın önemine daha derin bir vurgu yapıp, diğerlerine kıyasla neden daha fazla tercih edilebilir olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Müzakereci demokrasi diğer demokrasi anlayışlarıyla birlikte ele alınıp değerlendirildiğinde, gerek radikal demokrasi kuramları içerisindeki alternatif anlayışlar olsun –Mouffe gibi– gerekse de diğer kamusal uzam anlayışları olsun –Arendt’in ‘cumhuriyetçi erdem’, Kant’tan beslenen liberaller tarafından geliştirilen ‘yasalcı kamusal uzam’– bunlar, Habermas’ın geliştirdiği müzakereci demokrasiyle kıyaslandığında, bu anlayışta oluşturulan kamusal alanın, herkes nerede ve ne zaman “bir pratik söyleme girişirse” orada ve o zaman varolduğu ve liberal gelenekte olduğu gibi “yansızlık kısıtına” düşmemesinden ötürü diğerlerine göre çok daha demokratik olduğu görülmektedir.³⁸⁸

Müzakereci anlayışın bunu sağlamasının temelinde, onun ayırt edici yönlerinden biri olan ve Habermas’ın sistemini oluştururken başvurduğu iki önemli geleneğe, yani *liberal gelenek ile cumhuriyetçi geleneğe*³⁸⁹ yararlanılması bulunmaktadır. Habermas bunu şöyle açıklar: “Liberal görüşe göre, demokratik süreç, çekişen çıkarlar arasındaki uzlaşmalar biçiminde ortaya çıkar. Hakkaniyetin; genel ve eşit oy hakkı, parlamenter kuralların temsili bileşimi, karar mekanizmaları vb ile sağlandığı varsayılır. Bu tür kurallar nihai olarak liberal temel haklarla gerekçelendirilir. Cumhuriyetçi görüşe göre, demokratik irade oluşumu bir etik-siyasal söylem biçiminde ortaya çıkar; burada müzakere bütün yurttaşlarca paylaşılan ve kültürel düzeyde oluşturulmuş bir zemin konsensüsüne dayanır.”³⁹⁰ Her iki geleneğin temel öğelerini bir araya getiren Habermas söylem kuramıyla, “bunları

³⁸⁸ Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, s. 106-107.

³⁸⁹ Liberal gelenekte siyasetin temel “paradigması piyasa, güç ilişkileri ve kişisel çıkarlar üzerine kurulmuşken”; cumhuriyetçi geleneğe siyasetin paradigması piyasa değil “diyalog” üzerine kurulmuştur. Modern dönemle birlikte, “bireyler ve kolektif kimlikler kendi tercihlerini etkileşim sürecinde oluşturdukları için, meşruiyet, katılımcıların bilgi alıp verdikleri, ihtiyaçlarını ve fikirlerini açıkladıkları yüz yüze bir tartışmada sadece üretilebilir olmuştur.” Buradan hareketle Habermas söylem kuramıyla, hem liberal hem de cumhuriyetçi geleneklerin temel özelliklerini bir araya getirmektedir. (Bkz. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 46.)

³⁹⁰ Habermas, *Demokrasinin Üç Normatif Modeli*, s. 44.

müzakere ve karar verme süreçleri için ideal bir *usul*³⁹¹ kavramında bütünleştirir. Pragmatik kaygıları, uzlaşmaları, benlik kavrayışı söylemlerini ve adaleti birbiriyle kaynaştıran bu demokratik usul, makul ya da adil sonuçların alınabileceği³⁹² bir zemin oluşturur. Anlaşılabilirliği gibi Habermas bu yöntemle, “liberal demokrasinin meşruluk bunalımını aşması açısından, liberal ve cumhuriyetçi yaklaşımlar arasında bir sentez”³⁹³ oluşturmayı amaçlamıştır. Söylem kuramının böylesi bir sentezi hedeflemesi onu, –diğer demokrasi anlayışlarının aksine– liberal demokrasinin tümünden dışlanmadan alternatif bir demokratik yönetim anlayışının oluşturulabileceğini göstermesi bakımından değerli kılmaktadır.

Bu bağlamda, “demokratik sürece ilişkin kısır anlayışı içeren hakim bir araya getirme”³⁹⁴ çabalarına alternatif sunmak isteyen müzakereci demokratların oluşturdukları müzakereci demokrasinin “bir normatif rasyonalite biçimini teşvik”³⁹⁵ etmesi, bu anlayışa önemli bir değer kazandırmaktadır. Çünkü söz konusu normatif rasyonalite, hem demokrasinin anlam kaybını önleyecek hem de demokratik sürecin üzerinde yükseleceği sağlam temelleri oluşturacaktır.³⁹⁶ Böylelikle müzakereci demokrasinin, “demokratik egemenlik fikrini liberal kuramların savunulmasıyla uzlaştırarak liberal demokrasiyle sağlam bir sadakat temeli sağlama”³⁹⁷ girişimleri, başarıya ulaşacaktır. Liberal anlayıştan veya “liberalizmden vazgeçmek yerine” buradaki gibi bir yaklaşımla demokrasiyi “yeniden tesis etmek”, günümüz dünyası – siyasal ve ekonomik– şartlarına daha uygun bir yöntem olması bakımından, müzakereci anlayışa önem kazandırmaktadır.³⁹⁸ Nitekim gerek kapitalist sistemin

³⁹¹ Müzakereci demokrasi, “herkesi bağlayıcı meselelerde karar almak için belli kurumsal usulleri ve uygulamaları vurguladığı için usulcüdür.” Buradaki usul, “siyasetin iletişimsel biçimlerinin ve koşullarının kurumsallaştırılması”, yani, “toplu eylem aracılığıyla değil fakat, müzakere ve diyalog yoluyla siyasete katılma” anlamına gelmektedir. (Bkz. Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, s. 110. - Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 47.)

³⁹² Habermas, *Demokrasinin Üç Normatif Modeli*, s. 44.

³⁹³ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 117.

³⁹⁴ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 92.

³⁹⁵ Mouffe, *A. g. e.*, s. 92.

³⁹⁶ Müzakereci demokrasi “pratik bir rasyonellik koşulu” öngörür; çünkü “herhangi bir usul gibi bu da yanlış yorumlanabilir, yanlış uygulanabilir ve kötüye kullanılabilir. Dolayısıyla bu anlayıştan kaynaklanacak bir karar alma usulünün normatif bakımdan gerekçelendirilmesi gerekmektedir.” Nitekim bu, onun meşruluğunu doğrudan etkilemektedir. (Bkz. Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, s. 108-109.)

³⁹⁷ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 92.

³⁹⁸ Mouffe, *A. g. e.*, s. 92.

liberalizmi ekonomik anlamda vazgeçilmez kılması, gerekse de liberal değerlerin – bireysel özgürlük, birey anlayışı, kuvvetler ayrılığı vs.– ve parlamento gibi kurumların birçok alanda etkisini devam ettirmesi olsun, bunlar liberal geleneğin tamamen dışlanmasını mümkün kılmamaktadır.

Müzakereci demokrasinin ayırt edici bir diğer özelliği şudur: “Her ne kadar katılımcıların birbirilerinin ahlaksal saygı ve karşılıklık hakkını bir anlamda tanımaları gerekse de, bu ilkelerin kesin içeriğinin ve kapsamının belirlenmesi doğrudan konuşmaların bir sonucu olacaktır. Evrensel ahlaksal saygı ve eşitlikçi karşılıklılık normlarının kesin anlamı ve gerekliliği söylemsel onaya tabi olacağından, burada bir “yinelemeli onay” yönteminden söz edilebilir.”³⁹⁹ Bu yinelemeli onayın metodolojik yöntemi sayesinde, liberallerin müzakereci demokrasi konusunda en çok korktukları iki sonucu devre dışı bırakır: “Kabul koşullarına ilişkin çok katı belirleme ve çoğunluğun zorbalığı. Evrensel ahlaksal saygı ile eşitlikçi karşılıklılık normları, azınlıklara ve aykırı görüş sahiplerine hem kendi değerlendirmelerini koruma hakkı verir, hem de kamusal tartışmanın kurallarına ve gündemine karşı çıkma hakkı verir; çünkü konuşmaları uzlaşmalardan ve zorlama koşulları altında varılmış öteki anlaşmalardan ayıran şey, yalnızca ilgili herkesin özgürce verdiği onayın konuşma durumunda anlaşmaya varmış olmanın bir koşulu olarak kabul edilebileceğidir.”⁴⁰⁰

Habermas’ın söylem kuramı bu yönüyle, bir yandan değişkenlik gösteren koşullara ve durumlara göre meydana getirilecek kuralların esneklik gösteren bir yapıda olması, müzakereci anlayışın güncelliğinin sağlanmasına büyük ölçüde fayda sağlarken,⁴⁰¹ diğer yandan da söz konusu koşulların kabul edilmesiyle karar alma sürecinin doğru bir biçimde uygulanacağı ve normların ancak buna uyulduktan sonra gerçekleşebileceği olması, çoğunluk durumunda olan grupların azınlık guruplarına baskı oluşturup, alınan kararlarda zorlama yoluyla kararlara varmayı önlediği gibi, aynı zamanda kişilerin başka kişiler üzerinde de bu türden baskı oluşturma

³⁹⁹ Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, s. 119.

⁴⁰⁰ Benhabib, *A. g. e.*, s. 119.

⁴⁰¹ Ancak bu unsur ilk etapta müzakereciler açısından her ne kadar çok önemli bir avantaj olarak gözükse de, özellikle çoğunluktan kaçışın bazı bakımlardan sorun oluşturacağı için bu yöntem, “içinde barındırdığı bazı olumsuzluklardan ötürü dezavantaj” olarak karşımıza çıkacaktır. (Bkz. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 48-49.)

durumlarının yaşanmasına izin vermemektedir. Başka bir ifadeyle, karar alma ve norm oluşturma sürecinde böyle bir yöntemin benimsenmesi sayesinde, hem güncelliğin korunması sağlanacak hem de duruma göre değişkenlik göstermeyen katı kuralların oluşması önlenecektir.

Bu bağlamda müzakereci demokrasinin farklılık ve kimlikler ilkesi ele alındığında, müzakereci anlayışın bu ilke aracılığıyla “toplumsal ve siyasi alandaki olumlu yansımalarını”⁴⁰² artırarak önem kazanmaya devam ettiği görülmektedir. Nitekim bunun kaynağında, müzakereci demokrasi çerçevesinde gelişen farklılık ve kimlikler ilkesinin oluşturduğu “eğilimin, yeni sosyal hareketler olarak tanımlanan ve 1980’lerden bu yana etkinliğini artıran duyarlılık alanlarının yer alması”⁴⁰³ bulunmaktadır. Müzakereci anlayışın merkezinde bulunan bu ilkenin oluşturduğu duyarlılık sayesinde, “artık siyasi partilerden daha çok, eylemci kadınların, beyaz ırktan olmayanların, eşcinsellerin; kültürel ve dinsel toplulukların, çevrecilerin, insan hakları savunucularının çabaları ön plana çıkmaktadır.”⁴⁰⁴ Benhabib’e göre, bu türden bir normatif anlayış, hem günümüz dünyasının “genel toplumsal eğilimleriyle, hem de kadın hareketi gibi yeni toplumsal hareketlerin özgürleşimci istekleriyle uyumlu olan”⁴⁰⁵ *tek demokrasi anlayışıdır*.⁴⁰⁶ Bu nedenle yeni toplumsal hareketler, “Habermas ve takipçileri tarafından gerek iletişimsel eylemin gerekse müzakereci demokrasinin uygulanabileceği en uygun”⁴⁰⁷ alanlar veya oluşumlar olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla müzakereci demokrasi bu özelliğiyle, demokrasiye veya demokratik yönetime gerçek anlamda bir işlevsellik kazandırmıştır. Çünkü müzakereci anlayış burada, neredeyse tüm farklılıkların kendilerine siyasi alanda yer bulmalarını mümkün kılmış ve anlam kaybına uğrayan bireysel özgürlük, siyasi eşitlik gibi değerlerin yeniden önem kazanmalarını sağlamıştır.

⁴⁰² Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 116.

⁴⁰³ Okutan, *Radikal Demokrasi Ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 99.

⁴⁰⁴ Okutan, *A. g. e.*, s. 99.

⁴⁰⁵ Seyla Benhabib, *Modernizm, Evrensellik ve Birey*, çev. M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 161. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 38.’den alıntılanı.

⁴⁰⁶ Habermas söylem kuramıyla, “çeşitli müzakere biçimlerinde daha iyi tezlerin ortaya çıkmasını ve katılımcıların adil bir biçimde içerilmesini sağlayan iletişimsel önvarsayımların önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, bu varsayımlara dayanan evrensel ahlak anlayışı, kimlik siyasetlerini ve kültürel bağlamları aşar. Bu yönü itibarıyla müzakereci demokrasi anlayışı farklılıklar ve bunların temsili alanında tek konumundadır.” (Bkz. Coşkun, *A. g. e.*, s. 38.)

⁴⁰⁷ Coşkun, *A. g. e.*, s. 38.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: LIBERAL DEMOKRASİ VE MÜZAKERECİ DEMOKRASİ MODELİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Temellerini liberal anlayıştan alan ve ona alternatif olarak geliştirilen müzakereci demokrasi, her ne kadar oluşturduğu sistem itibarıyla siyaset alanında güçlü bir anlayış konumunda bulunsa da, özellikle liberal yöndeki kaygılara maruz kalarak *birtakım eleştirilerin*⁴⁰⁸ odağı olmuştur. Nitekim bu bölümde, öncelikle müzakereci demokrasi anlayışının, liberal demokrasinin yaşadığı krizleri ve siyasi bunalımları aşmada ne kadar yeterli olduğunu, yani liberal anlayışın sorunlarını çözmede ne ölçüde başarıya ulaştığı ele alınacaktır. Ardından buna paralel olarak, müzakereci demokrasiye getirilen eleştiriler üzerinden, bu anlayışın sınırlılıklarına ve değinerek liberal demokrasiye alternatif olup olmadığı, onun toplumsal ve siyasal hayattaki uygulanabilirliği çerçevesinden değerlendirilecektir. Son olarak da, yine liberallerin ve diğer modern demokrasi kuramcılarının perspektiflerinden müzakereci anlayışa yöneltilen eleştiriler bağlamında, müzakereci demokrasinin sorun oluşturan pratiklerinin hangi bakımlardan ve nasıl düzenlenmesi gerektiği üzerinden bir tartışma yürütülecektir.

Habermas'ın müzakereci demokrasisi liberal anlayışın sorunlarına getirdiği çözümlerle, hem yurttaşların birbirleriyle hem de demokrasi kurumlarıyla kopan iletişimi –veya iletişimsel süreci– kurması, kamusal alanda oluşturulan tartışma ortamı sayesinde bireylerin etkileşime girmesini, böylelikle de politik katılımı yeniden sağlaması gibi birçok bakımdan günümüz toplumlarına yönetsel anlamda katkıları olmuştur. Fakat Habermas ve takipçilerinin liberal demokrasinin krizlerine çözümler geliştirirken “değer çoğulculuğunun içerimlerine”⁴⁰⁹ girmemek için bu durumdan kaçışı sağlayacak bir yol izlemiş olmaları, müzakereci anlayışta önemli bir

⁴⁰⁸ Bu eleştiriler iki yönde seyir izlemektedir: Bunlardan birincisi “Habermas'ın iletişimsel eylem kuramına” yönelikken; ikincisi ise “Habermas ve takipçilerinin müzakereci demokrasi teorisine yönelik” eleştirilerdir. Burada iletişimsel eylem kuramına yöneltilen eleştirilere ziyade daha çok müzakereci demokrasiye yapılan eleştiriler üzerinde durulacaktır. (Bkz. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 55.)

⁴⁰⁹ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 101.

sorunun oluşmasına yol açmıştır.⁴¹⁰ Müzakereci demokrasinin kendi içinde geliştirdiği ahlak anlayışı, bu problemi bazı normlarla gidermeye çalışmışsa da yinede değer çoğulculuğunun kaçınılmaz içerimlerine girmekten kurtulamamıştır.⁴¹¹ Bu durum, Habermas tarafından meydana getirilen “politik alanın –adalet gibi temel konular ya da temel ilkeler söz konusu olduğunda bile- değerler çoğulculuğundan yalıtılabilecek rasyonel ve evrensel çözümlerin formüle edilebileceği tarafsız bir zemine uygun”⁴¹² olmayan yapısından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden müzakereci anlayışın liberal demokrasinin problemlerine getirdiği çözümlerin diğer konular söz konusu olduğunda gösterdiği başarıyı değer çoğulculuğu meselesinde gösteremeyerek, bu konuda bir başarısızlık durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

Bununla birlikte müzakereci demokrasinin hedefine –yani liberal demokrasinin krizlerini aşma- ulaşmada başarısız olduğu bir diğer nokta, “*özel özerklik ile politik özerklik*”⁴¹³ arasındaki ilişki sorunudur.⁴¹⁴ Daha önce demokrasi ile liberalizmin bir araya getirilmesi konusunda gördüğümüz üzere, “eskilerin özgürlüklerini günümüz modern dünyasının özgürlükleriyle uzlaştırmayı hedefleyen Habermas özerkliğin iki tipinin zorunlu olarak birlikte yürüyeceğini”⁴¹⁵ ileri sürmektedir. Bununla beraber “Habermas, yaklaşımının sadece bireysel hakların ve demokratik katılımın eşkökenliğini saptamayı başardığını”⁴¹⁶ ifade ederek, aslında

⁴¹⁰ Değer çoğulcuğu, liberal demokrasi başta olmak üzere birçok modern demokrasi anlayışında olduğu gibi müzakereci anlayışta da karşılaşılan ciddi sorunların başında gelir. En genel anlamda şu gerçeklerden doğar: “Seçime ve kendi geleceğini belirlemeye, mutluluk ve refaha, kendini gerçekleştirilmeye ilişkin değerler konusunda sürekli görüş ayrılığı; düşünmeye ve pratiğe dönük yaşamların görece erdemleri ile kişisel ve siyasal bağlılığın önemi konusundaki uyumsuzluk; bu değerlendirmelerin dayandığı dinsel ve felsefi artalanlar üzerindeki görüş ayrılığı.” (Bkz. Joshua Cohen, “Müzakereci Demokraside Usul ve Esas”, çev. Zeynep Gürata- Cem Gürsel, der. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999, s. 141.)

⁴¹¹ Habermas değer çoğulculuğu içerimlerine kaçışı, “etik –iyi yaşama dair rekabet eden kavramları dikkate alan bir alan – ile ahlak – tam prosedürcülüğün uygulandığı evrensel ilkelerin formülasyonuna yol açan tarafsızlığın elde edildiği bir alan-” arasındaki ayrımla gerçekleştirir. Fakat bu ayrım suni olduğundan ve yeterince Habermas tarafından savunulmadığından değer çoğulculuğundan kaçış başarıya ulaşamamıştır. (Bkz. Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 101.)

⁴¹² Mouffe, A. g. e., s. 101.

⁴¹³ “Demokrasi ve modern özgürlükler arasında – dinsel özgürlük, daha genel olarak vicdan özgürlüğü, düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğü, kişi ve kişisel mülkiyet hakları –” ikilemlerin yol açtığı tartışmalarda, liberalizmin bireyi ekonomik odaklı, demokrasinin de yurttaşı siyasi odaklı ele alması söz konusudur. Dolayısıyla bu durum “özel özerklik ile politik özerklik” konusunda demokrasilerde gerileme neden olmaktadır. (Bkz. Cohen, *Müzakereci Demokraside Usul ve Esas*, s. 143-144.)

⁴¹⁴ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 101.

⁴¹⁵ Mouffe, A. g. e., s. 101.

⁴¹⁶ Mouffe, A. g. e., s. 101.

tıpkı değer çoğulculuğunda olduğu gibi burada da söz konusu sorundan kaçışı sağlayacak bir yol izlemektedir. Nitekim Charles Larmore'nin belirttiği gibi, "Habermas özgürlüklerin demokratik yönünü imtiyazlı kılıyor, zira bireysel hakların öneminin demokratik özyönetime imkan yaratmasında yattığını ileri sürüyor."⁴¹⁷ Görüldüğü gibi özgürlük konusunda, liberal anlayışın bireyselleşmeye verdiği aşırı önem bu kez müzakereci anlayış tarafından farklı bir şekilde formüle edilerek politik olana kaydırılmıştır. Bu da müzakereci anlayışın, liberal anlamdaki "bireyselleşmenin yarattığı olumsuzlukları" gidermek adına verdiği uğraşın "politik olanın daha fazla önemsenmesine" yol açarak onu ayrıcalıklı kılmasından ötürü, bu noktada özel ile politik arasındaki ikilemin devam etmesine neden olmuştur.⁴¹⁸ Dolayısıyla özgürlüklerin sentezlemesi amacı doğrultusunda yola çıkan Habermas ve takipçileri, politik katılımın sağlanması üzerinde yoğunlaşırken, buna verdikleri aşırı önem sonucunda liberallerin de içerisine düşmüş olduğu hatayla karşılaşmışlardır. Bu bağlamda, müzakereci demokrasinin liberal demokrasiye alternatif olup olmadığı kaygısından hareketle bu anlayışa, şu eleştiriler yöneltilmiştir:

"Birincisi, liberal kuramcılar böyle güçlü bir modelin bireysel özgürlüklerin aşınmasına yol açacağı ve aslında hukukun üstünlüğü kuralının dengesini bozabileceği kaygılarını dile getireceklerdir... İkincisi, feminist kuramcılar bu modele kuşkuyla bakmakta, çünkü bu modeli başkalarını susturma pahasına belirli bir konuşma tarzına öncelik tanıyan bir model olarak görmektedir: Kamunun sesinin dile getirilmesinde duyguları, çok sesliliği, çoğulluğu ve farklılıkları önemseyen şeffaf bir yönetim biçiminin rasyonalist, eril, teksesli ve hegemonyacı söylemidir bu. Üçüncüsü, kurumsalcılar ve gerçekçiler bu söylem modelini görünürdeki halk oylaması ağırlıklı ve kurum karşıtı imaları nedeniyle son derece naif, hatta belki de tehlikeli görmektedir."⁴¹⁹

Benhabib müzakereci demokrasiye getirilen bu eleştirileri kısaca şöyle yanıtlamaktadır: "İlk olarak, liberallerin eleştirisi Benhabib'e göre haksız nedenlere dayanmaktadır. Çünkü müzakereci model en genel ahlak ilkelerini sağlayacak bir

⁴¹⁷ Mouffe, A. g. e., s. 102.

⁴¹⁸ Mouffe, A. g. e., s. 101-102.

⁴¹⁹ Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruyet Modeline Doğru*, s. 111-112.

etik söylem kuramı geliştirerek, kişilerin sahip olduğu belirli hakları korur –örneğin, evrensel ahlaksal saygı ilkesi–. Ayrıca her birey aynı haklara sahiptir –eşitlikçi karşılıklık–. İkincisi, feministlerin eleştirilerine karşılık olarak Benhabib, kamusal alanın çoğulcu ve çok boyutlu bir iletişim ve sorgulama sürecini içerdiği sürece farklılıkları baskı altına alan bir nitelik göstermeyeceğini ileri sürer. Son olarak, kurumsalcıların müzakereci demokrasinin uygulanabilirliğiyle ilgili olmadığını, asıl sorunun karmaşık toplumların böylesi bir demokrasiye elverişli vermediği olduğunu ileri sürer.⁴²⁰

Buna paralel olarak, Habermas’a ve söylem teorisi üzerinden yükselen müzakereci demokrasi anlayışına yönelik eleştirilere daha yakından baktığımızda, ortaya konulan eleştiriler “(a) müzakereci demokrasinin uygulanabileceği mekan; (b) uygulama yöntemi; (c) katılımcılar ile onların niteliği; (d) kimlik ve fark”⁴²¹ başlıkları altında toplanmaktadır. Bu eleştiriler “bir taraftan müzakereci anlayışın uygulanabilirliğine yoğunlaşırken, diğer taraftan belirli normlarca/koşullarla belirlenen müzakereci demokrasi sürecinin dışlayıcı potansiyeline vurgu yapmaktadır.”⁴²² Bu bağlamda müzakereci demokrasiye yöneltilen eleştirilerin ilk ayağını, müzakereci anlayışın “uygulama aşamasında karşılaşılabilecek güçlükler” – bireylerin katılacağı müzakere platformunun nerede ve nasıl yapılacağına dair belirginleştirilmemiş olmasına dair zorluklar, a ve b– oluştururken; ikinci ayağını da, müzakere sonrasında bireylerin “en iyi karar üzerinde uzlaşacaklarına dair öngörü” – bireyler tarafından ortak bir karara varılamaması durumunda sürecin nasıl işleyeceğine dair herhangi bir ipucunun verilmemesinin doğuracağı sıkıntılar, c ve d– oluşturmaktadır.⁴²³

(a). Müzakereci demokrasinin ‘uygulanabileceği mekan’ çerçevesinde yöneltilen eleştiriler, bu anlayışın şu yönünü hedef almaktadır: “Müzakereci bir demokrasinin uygulama mekanını devlet kurumlarının dışına yerleştirilmiştir. Böylece, merkezsiz demokrasi anlayışına uygun olarak demokrasi, devlet merkezli olarak

⁴²⁰ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 62.

⁴²¹ Coşkun, A. g. e., s. 64.

⁴²² Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 120.

⁴²³ Şimşir, A. g. e., s. 120.

değil fakat resmi olmayan derneklerdeki konuşma/tartışma/müzakereye dayalı olacaktır. Nitekim bu dernekler, siyasal kamusal alanın çevresel ağlarını oluştururlar. Diğer taraftan, resmi olmayan merkezler/dernekler/birlikler dışındaki alanlarda müzakereci demokrasinin uygulanabilirliği meselesi yanıtlanmamaktadır.”⁴²⁴ Bunu bir örnekle açıklarsak, “birtakım hiyerarşik yapıları içeren herhangi bir devlet kurumuna ait işyerinde adil bir müzakere nasıl söz konusu olabilir sorusuna, müzakereci demokrasi sınırları içinde yanıt vermek zordur. Bu anlamda, Habermas ve takipçileri normatif teorilerini demokrasinin güncel işleyişine yaymakta, demokrasiyi katılımcılar tarafından deneyimlenmiş olma anlamında genişletmemektedirler.”⁴²⁵ Bundan dolayı, –“müzakerenin kamusal alandaki işleyişine paralel düzenlemelerle”, söz konusu sürecin “liberal kurumlar” içerisinde de uygulanması gerektiğini ileri süren- Habermasçı yaklaşım, müzakere sürecinin demokrasi kurumları içerisindeki yerinin ve şeklinin belirsiz kalmasının meydana getirdiği –veya getireceği– belirsizliği çözümsüz bırakması nedeniyle eleştirilmektedir.⁴²⁶ Bu da bize, müzakereci demokrasinin bu konuda uygulanabilirlik bakımından gerekli yeterliliğe sahip olmadığını göstermektedir.

(b). Müzakereci demokrasi “yöntemsel açıdan usulcü” bir yapıya sahip olduğundan, bir takım kurumsal usulleri vurgulayarak “ortak karar alma” sürecini içerir. Dolayısıyla böyle bir anlayışta, herhangi bir müzakere, belirlenmiş bir takım kurallarla –özgür ve eşit katılım vb. gibi– işlemelidir ve kararlar böyle alınmalıdır. Çünkü “alınan kararların meşruluğu” buna bağlıdır. Öte yandan, “alınan kararın demokratikliği” de buna bağlanmaktadır.⁴²⁷ Bu noktada müzakereci demokrasiyi ‘uygulama yöntemi’ açısından hedef alan eleştiriler şu yöndedir: (1). “Usule ilişkin kuralların önceden belirlenmesi, aslında esasa ilişkin belirlemedir ve müzakereye katılanların katkılarını/fikirlerini engeller. Örneğin, müzakerede eşitlik olmalıdır dediğimizde, müzakerenin usulüne ilişkin bir şey söylemiş olmamıza rağmen, bu, esasa ilişkin bir sonuçtur. Çünkü önceden bu konuda bir konsensüs varmış gibi düşünülür, dolayısıyla, başkalarının bu görüşe karşı çıkma haklarını baştan reddetmiş

⁴²⁴ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 64.

⁴²⁵ Coşkun, *A. g. e.*, s. 64.

⁴²⁶ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 120.

⁴²⁷ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 65.

oluruz ve bu büyük bir ikileme yol açar.”⁴²⁸ (2). “Diğer taraftan müzakere sırasında oluşacak gurupsal kutuplaşmalar, insanları anlamadan çok, daha fazla aşırı davranışlar sergilemeye ya da çatışmaya yönlendirebilir. Bu durumda, usul ne kadar demokratik olursa olsun, herhangi bir sonuca ulaşmak olanaksızlaşabilir.”⁴²⁹ (3). “Son olarak, sadece usule dayalı bir demokrasi anlayışı, genel demokrasi ilkeleriyle uyuşmayan bir takım fikir ve görüşlerin meşrulaşmasına yarar. Bazı kolektif kararların, onları ortaya çıkaran usuller ne kadar çekici ya da demokratik olursa olsun, meşru olmayacak derecede demokrasi karşıtı fikirler ya da kararlar içerebileceği düşünülebilir. Bu nedenle Cohen’in de belirttiği gibi sadece sonuçlara giden süreçlere değil, aynı zamanda sonuçların içeriğine bakmak da gerekmektedir.”⁴³⁰

Bununla birlikte, yine yöntemsel açıdan müzakereci demokrasiyi hedef alan eleştiriler, müzakere sürecinde “katılımı bütün boyutlarıyla” sağlayarak herkesin görüş ve isteklerinin ifade edilmesini kapsayacak bir kararın oluşturulmasını amaçlayan müzakereci anlayışın, “bütün konuların tartışılmasının nasıl mümkün olacağı ve karar alma sürecine katılma hakkına kimlerin sahip olacağı” gibi soruları yanıtsız bırakmasına yöneliktir.⁴³¹ Müzakereci demokrasinin karşı karşıya kaldığı ve çözüm getiremediği bu türden sorular, alternatif olduğu liberal demokrasi için söz konusu olmamaktadır. Yani, daha önce görüldüğü üzere, liberal demokrasinin temellerinden olan temsil sistemi kendi içinde her ne kadar ciddi sorunlar yaşasa da, bu uygulama sayesinde halkın siyasi alana katılım göstermesi, fikir ve isteklerini ifade etmesi gibi temel siyasi gereksinimler temsilciler aracılığıyla sağlandığından, müzakereci anlayışın yöntemsel bakımdan karşılaştığı engeller liberal anlayışta görülmemektedir. Bu problemden dolayı müzakereci demokrasinin, “kararlardan etkilenen herkesin hem müzakereye hem de karar alma süreçlerine katılacağı ifade ediliyorsa, bunun günümüz [kalabalık nüfuslu] dünyasında işlerlik kazanma”⁴³² şansının pek bulunduğu söylenemez. Çünkü günümüz toplumlarındaki, katılımcıların çokluğu ve bu çokluğun meydana getireceği konuların fazlalığı nedenlerinden dolayı,

⁴²⁸ Coşkun, A. g. e., s. 65-66.

⁴²⁹ Coşkun, A. g. e., s. 66.

⁴³⁰ Coşkun, A. g. e., s. 66.

⁴³¹ Okutan, *Radikal Demokrasi ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 101.

⁴³² Gould, *Çeşitlilik ve Demokrasi: Farklılıkların Temsili*, s. 253.

müzakere sürecinde herhangi bir kararın alınmasında ciddi problemler meydana gelmektedir –uzlaşamama sorunu gibi–. Dolayısıyla bu durum, yöntemsel olarak usulcü olan müzakere sürecinin ciddi bir engelle karşılaşacağına işaret eder ki, bu da bize müzakereci demokrasinin yöntemsel anlamda da gerekli yeterliliğe sahip olmamasından ötürü, uygulanabilirlik bakımından sorun oluşturduğunu göstermektedir.

(c). Müzakereci demokrasiye ‘katılımcılar ve onların niteliği’ başlığı altında getirilen eleştiriler, Habermas’ın müzakereci anlayış kapsamında belirlediği müzakere sürecindeki “konuşma ve üslup kurallarının bireyler arasında eşitlik sağlayabilirliği”⁴³³ üzerine yoğunlaşmaktadır. Iris M. Young’ın ifade ettiği gibi, “müzakereci demokrasi kuramcıları, siyasal ve ekonomik gücü bir tutmanın, konuşmacıları eşit kıldığını varsayma eğilimi göstermektedirler ve bu durum ise ekonomik ve siyasal farklılıklar dışında, başka birtakım bireysel farklılıkların göz ardı edilmesine neden olacaktır.”⁴³⁴ Bu yüzden yalnızca ekonomik ve siyasal açıdan farklıların ortadan kaldırması yeterli olmadığından, “insanların kültürel ve farklı toplumsal statülerinin” beraberinde getirdiği farklılıklarının da ortadan kaldırılması gerekmektedir.⁴³⁵ Ancak, Young’a göre tüm ayırt edici faktörler ortadan kaldırılrsa bile yine de “müzakere süreci dışlayıcıdır, yani, herkesin katıldığı/içine alındığı bir süreç dünyada olanaklı değildir.”⁴³⁶ Young bunu şöyle açıklamaktadır: “Müzakere sürecinin, siyasal güç sahibi olanlar –seçilmiş bir yönetici, milletvekili gibi– ve müzakere edilen konu hakkında bilgi sahibi olanlar –uzmanlar, bilim adamları gibi– ile müzakereye katılan sıradan yurttaşlar arasındaki eşitsizlikleri gideremediğini, örneğin, çevresel sorunlar gibi teknik konularda yurttaş bilgisizse, bu onun müzakere sürecinin dışında kalmasına neden olduğunu ortaya koymuştur. Hatta bazen konuya göre tartışma ve diyalog kendiliğinden sınırlanmaktadır.”⁴³⁷

⁴³³ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 122.

⁴³⁴ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 68.

⁴³⁵ Coşkun, *A. g. e.*, s. 68.

⁴³⁶ Coşkun, *A. g. e.*, s. 68.

⁴³⁷ Coşkun, *A. g. e.*, s. 68-69.

Bu bağlamda müzakereci demokrasiye yöneltilen eleştiriler, “Habermas’ın müzakereyi, en ikna edici savın, en iyi sav olarak değerlendirileceği bir süreç olarak kurgulaması, diğer bir deyişle karar alma sürecini böyle bir rasyonellik temeline oturtması, toplumsal alandaki mevcut güç ilişkilerini yeniden üretecek bir formülasyon”⁴³⁸ olarak değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Şöyle ifade edersek, “Habermas’ın ideal müzakere sürecinde en iyi sav, bir yandan tüm yurttaşları kapsayacak en iyi karar olmayabilir ve dolayısıyla üzerinde uzlaşma sağlanamayabilir. Diğer taraftan da müzakere yalnızca tek iyi savın sivrileceği beklentisi, Habermas’ın kuramının zayıf kalan yönlerinden bir diğerini oluşturmaktadır. Zira birden fazla sayıdaki iyi savın oluşması durumunda, uzlaşmanın nasıl sağlanacağı sorusu,”⁴³⁹ müzakereci demokrasi tarafından cevapsız bırakılmaktadır. Bu doğrultuda getirilen eleştiriler özellikle karar alma konusunda eşitlik sorunu üzerinde yoğunlaşarak, “müzakere sonucunun mutlak bir ortak karara bağlanacağı ve bu kararın toplum için en iyi karar olacağı varsayımı[nı]”⁴⁴⁰ hedef almaktadır. Çünkü bu anlayış müzakere platformunda, “çoğu durumda toplum içerisindeki farklı kesimlerin taleplerinin çeşitliliğini kabul etmesine rağmen, bu çeşitlilikten tek bir iyi karar çıkmasını”⁴⁴¹ öngörmesinden ötürü tezat bir durum oluşturacaktır. Dolayısıyla böyle bir öngörü, “yurttaşlar arası eşitlik idealinden uzaklaşılmasına ve toplumsal alandaki geleneksel güç ilişkilerinin yeniden üretilmesine yol açacaktır.”⁴⁴² Halbuki temel amaçlarının başında, yurttaşlar arasında siyasal “eşitliği oluşturup kapsayıcı bir uzlaşmanın gerçekleşmesini”⁴⁴³ sağlamak olan müzakereci demokrasi, “bu haliyle dışlayıcı bir mekanizma olarak işleyeceğinin”⁴⁴⁴ açık bir göstergesini oluşturmaktadır.

(d). Son olarak ‘kimlik ve fark’ başlığı altında müzakereci demokrasi eleştirisine baktığımızda, buradaki eleştiriler, “post-modernist ve post-marksistlerin

⁴³⁸ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 122.

⁴³⁹ Şimşir, A. g. e., s. 123.

⁴⁴⁰ Şimşir, A. g. e., s. 123.

⁴⁴¹ Şimşir, A. g. e., s. 123.

⁴⁴² Şimşir, A. g. e., s. 123.

⁴⁴³ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 60.

⁴⁴⁴ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 123.

farklılıkların tanınması ve çatışmanın engellenemez olması temeline”⁴⁴⁵ dayanarak müzakereci anlayışı hedef almaktadır. Buradaki eleştiriler ilk olarak “iletişimsel akılçılığın kimlik sorununu anlamada başarısız olduğuna vurgu yaparak, kamusal alanın kimlik/fark temelinde anlaşılması gerektiğini ileri sürer. İkinci eleştiri noktaları, uzlaşmaya dayalı demokrasi anlayışının çoğulculuk anlayışını öne çıkaracağı, bunun ise karşıtların yok sayılması anlamına geleceği konusunda ortaya çıkar.”⁴⁴⁶

Bir önceki eleştirilerle paralellik gösteren ve onlarla ilintili olan bu eleştiriler, müzakereci demokrasi usullerinin uygulama aşamasında, toplum içerisindeki “iktidar ilişkilerini yeniden üretimini” harekete geçirecek olması, müzakereci anlayışın işleyişi açısından özellikle “konuşma kurallarının dışlayıcı niteliğine” dikkat çekmektedir.⁴⁴⁷ Şöyle ki, müzakereci demokrasinin “ideal konuşma” ögesini merkezine yerleştirerek, “müzakere sürecinde farklı kimliklerin birlikteliklerinin altını çizmekte, ancak farklı kimliklerle kendilerini ifade eden yurttaşların bu alana nasıl dahil olacakları sorusuna yanıt oluşturmamaktadır.”⁴⁴⁸ Bu noktada müzakereci demokrasi, kamusal alan içerisindeki “sosyal ve ekonomik güç dengesizliğine” bağlı olarak oluşan hiyerarşik yapılanmaların meydana getirdiği kimlik ve fark problemini meydana getirmektedir. Bu durumun göz ardı edilmesi, yurttaşların “siyasal katılımına yönelik taleplerini” olumsuz yönde etkileyerek onların siyasal sürecin dışında kalması sonucunu doğurmaktadır.⁴⁴⁹

Bu doğrultuda müzakereci demokrasiye yöneltilen eleştiriler, müzakere sonrasında bireylerin ‘en iyi karar üzerinde uzlaşacakları’ konusu üzerinden, müzakere sürecine katılım gösterecek olan “bireylerin söylemlerini oluştururken dil kapasitelerindeki muhtemel yetersizlik düşüncesinin savunulması açısından

⁴⁴⁵ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 69.

⁴⁴⁶ Örneğin Mouffe bu konuda, “demokrasinin karşısındaki gerçek tehdit, karşıtlığın silinmesi olanaksız niteliğini yadsımak ve evrensel rasyonel bir uzlaşmayı hedeflemektir.” (Bkz. Coşkun, *A. g. e.*, s. 69.)

⁴⁴⁷ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 123.

⁴⁴⁸ Şimşir, *A. g. e.*, s. 123.

⁴⁴⁹ Şimşir, *A. g. e.*, s. 124.

dezavantaj yaratacak⁴⁵⁰ olmasını hedef almaktadır. Çünkü burada öne sürülecek düşüncenin savunulması kimlik ve fark temelinde yurttaşlar arasında bir eşitsizlik durumu meydana getireceğidir. Yani, “dili kullanma ya da kendini ifade etme yetisi müzakere eşitliğinin sağlanmasında” ciddi bir engel oluşturacağından, bu şekilde belirlenmiş konuşma biçimleri, bireylerin “rasyonel karar” almalarını sağlamanın aksine, “demokratikleşme sürecine zarar veren normlar” olarak değerlendirilmesine yol açan durumlara neden olacaktır.⁴⁵¹ Çünkü Ülkü Doğanay’ın da belirttiği gibi, müzakereci usuller tarafından “duygulardan soyutlanmış bir konuşma üslubu” üzerine yapılan vurgu, “mevcut güç ilişkilerinin yarattığı eşitsizlikleri iletişim sürecine yerleştirmektedir.”⁴⁵² Bu nedenle müzakereci demokrasi eleştirilenleri tarafından –J. Bohman, S. Bickford, Young–, “müzakerenin hakim olduğu kamusal alanda yurttaşlar arasındaki iletişimin geliştirilmesi gereğinin altı çizilmekte, buna ek olarak karşılıklı etkileşimi kuvvetlendirecek usullere ihtiyaç olduğu da vurgulanmaktadır.”⁴⁵³ Aksi halde, müzakere sürecinin dışlayıcı potansiyelinden kurtulması mümkün olmayacaktır.

Tüm bu eleştiriler bize göstermiştir ki, müzakereci demokrasi her ne kadar güçlü bir anlayış olarak liberal demokrasiye önemli bir alternatif oluşturmuşsa da, özellikle uygulama aşamasındaki pratiksel meselelerden dolayı bir takım ciddi sorunlarla –geniş katılımın sağlanması, çok sayıdaki konuların tartışılması gibi– karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunların çözümüne yönelik ileri sürülen önerileri ele aldığımızda, ilk olarak, “müzakereci demokrasinin temel sorununu, uygulanabilirlik/gerçekleştirilebilirlik olarak saptayan James Bohman, Habermas’ın müzakere süreçlerinde ideal konuşma biçimini ön plana çıkarmasına karşılık olarak, liberal demokrasinin meşruluğunun müzakere platformlarının çoğullaşması yoluyla

⁴⁵⁰ Şimşir, A. g. e., s. 124.

⁴⁵¹ Müzakereci demokrasi, “müzakere sürecinde belirlen konuşma kuralları, konuşma durumunun, resmi bir üslupla yazılıp, söyleme dönüştürülmesini, konuşma içerisindeki ifadelerin duygulardan arındırılmış, salt savın gerçekliğinin nesnel ifadelerle ön plana çıkarıldığı” ve böylelikle belirli bir disiplin çerçevesinde hazırlanmış konuşma tarzı olmasını öngörmektedir. (Bkz. Şimşir, A. g. e., s. 124.)

⁴⁵² Ülkü Doğanay, *Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s. 69. Şimşir, A. g. e., s. 124.’ten alıntılandı.

⁴⁵³ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 125.

sağlanabileceğini ileri sürer.⁴⁵⁴ Çünkü daha önce gördüğümüz gibi, müzakerenin “devlet merkezli olarak değil fakat resmi olmayan derneklerdeki konuşma/ tartışma/ müzakereye dayalı olması, resmi olmayan merkezler/ dernekler/ birlikler dışındaki alanlarda”⁴⁵⁵ müzakereci demokrasinin uygulanabilirliği konusunda ciddi sorunlar meydana getirmektedir. Bu nedenle Bohman burada “yasama, yürütme ve yargı organlarının karar alma süreçlerinin, kamusal alanda öngörülen müzakereci süreç benzer işleyişe sahip olması gereği üzerinde durur. Böylelikle toplumu ilgilendiren kararların tümü, hem yasama, yürütme ve yargı organları kapsamında, hem de kamusal alanda uygulanan ortak bir müzakerenin sonucu olarak belirlenmiş”⁴⁵⁶ olacağından söz konusu sorun aşılmış olacaktır.

İkinci olarak, müzakereci demokrasiye ortak yarar ve katılım sorunu çerçevesinde yaklaşım gösteren Joshua Cohen, “Habermas’ın idealize ettiği konuşma biçimine belirginlik kazandırmak için müzakereci demokrasinin temelini, kabul edilebilir çoğulculuk”⁴⁵⁷ anlayışına dayandırmaktadır. Cohen’in tarafından bu konuda çözüm olarak geliştirilen “kabul edilebilir çoğulculuk, müzakere sürecinde birbirinden farklılık gösteren ancak her biri diğer bireyler için akla yatkın/rasyonel olan söylemlerin birbirine eklenerek, süreç sonunda ortak yararı sağlayacak kararda uzlaşılacağını öngörür.”⁴⁵⁸ Ancak bu noktada “ortak yararın hayata geçirilmesi, devlet, sivil toplum ve piyasa arasındaki iletişimi sağlayacak örgütlere bağlıdır. Bu örgütler sivil toplum içerisindeki her kesimin taleplerinin siyasal alana aktarılmasını sağlayacak gruplar olmaktadır.”⁴⁵⁹ Böylelikle, “bu grupların işlevini yerine getirmesiyle, farklı siyasal tercihlerin birarada değerlendirildiği bir demokrasi”⁴⁶⁰ anlayışı sağlanmış olacaktır.

⁴⁵⁴ J. Bohman, “The Coming of the Age of Deliberative Democracy”, *The Journal of Political Philosophy*, 6(4): 1988, s. 400-425. Şimşir, A. g. e., s. 120.’den alıntlandı.

⁴⁵⁵ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 64.

⁴⁵⁶ Bohman, “The Coming of the Age of Deliberative Democracy”, *The Journal of Political Philosophy*, s. 400-425. Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 120-121.’den alıntlandı.

⁴⁵⁷ Şimşir, A. g. e., s. 121.

⁴⁵⁸ Cohen, *Müzakereci Demokraside Usul ve Esas*, s. 146.

⁴⁵⁹ Cohen, A. g. e., s. 146-147.

⁴⁶⁰ Cohen, A. g. e., s. 147.

Üçüncü olarak, müzakereci demokrasinin uygulanabilirlik sorunu üzerine yoğunlaşan J. Gastil, müzakereci anlayışın “uygulama alanının yaygınlaştırılması önündeki engellere dikkat çekerek, devlet ve sivil toplum arasındaki iletişimi sağlayacak ara kurumların varlığına öncelik tanır.”⁴⁶¹ Bu bağlamda çözüm geliştiren Gastil için, “müzakereci işleyişin merkezi bir sistem içerisinde uygulanabilirliğindense, âdem-i merkezîyetçi bir düzende işlerliliği daha makul görünmektedir. Çeşitli müzakere alanlarının oluşumuna olanak sağlayacak olan âdem-i merkezîyetçi yapı, daha fazla sayıda yurttaşın siyasal alana katılımını sağlayabilecek bir model olarak Gastil’in çalışmalarında yerini bulmaktadır.”⁴⁶²

Dördüncü olarak, yine müzakereci demokrasinin uygulanabilirliği sorununa odaklanan ve bu konuda daha farklı bir öneri sunan James Fishkin, “müzakere süreçlerinin yaygınlaştırılması açısından teknolojik araçlardan yararlanması”⁴⁶³ gerektiğini belirterek, söz konusu uygulanabilirlik problemini aşmaya çalışmaktadır. Fishkin’in geliştirdiği bu çözüm önerisinin dayanağı şudur: “Günümüzün ciddi siyasal sorunları arasına girmiş bulunan *teknolojik ilerlemenin*⁴⁶⁴ etkileri konusunda Habermas’ın değerlendirmesine göre bugünkü sorun; teknolojik ilerlemeyi, pozitivist-liberal gelenekte olduğu gibi yeniden bir etik değer olarak kurumsallaştırmak değil, teknoloji ile demokrasi ilişkisidir: Teknolojik denetimin gücünün eylemde bulunan ve ilişki kurabilen insanların oydaşma alanına nasıl getirileceğidir.”⁴⁶⁵ Bu bağlamda, eleştirel siyaset teorisinin demokrasiye yüklediği anlam, “topluluk kavramının tercihine bağlı olarak açıklandığı üzere, her türlü örgütsel ilkeyi aşmaya yönelik bir bakış açısını taşımak”⁴⁶⁶ olmuştur. Buradan

⁴⁶¹ J. Gastil, *Democracy in Small Groups, Participation Decision Making and Communication*, Philadelphia: New Society Publishers, 1993. Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 121.’den alıntılandı.

⁴⁶² Gastil, A. g. e. Şimşir, A. g. e., s. 121.’den alıntılandı.

⁴⁶³ Şimşir, A. g. e., s. 121-122.

⁴⁶⁴ Siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerle birlikte teknolojik gelişmelerin de beraberinde getirdiği olanaklar sayesinde “bilgisayar üzerinden dolaylı katılımı sağlayacak olan yöntemler” üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Her ne kadar şuan için bunun imkanı yok gibi görünse de “teknolojik gelişmelerin hızı” düşünüldüğünde ve gerekli şartlar sağlandığında, bu yolla “büyük toplumlardaki tüm halkı doğrudan” bir şekilde yönetime dahil etmek mümkün hale gelebilecektir ve böylelikle müzakereci demokrasinin “müzakere süreci konusu” başta olmak üzere bir çok konudaki sorunlar aşılacaktır. (Bkz. Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 55.)

⁴⁶⁵ Köker, *İki Farklı Siyaset: Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori*, s. 76.

⁴⁶⁶ Köker, A. g. e., s. 76-77.

hareketle önerisini oluşturan Fishkin'e göre, "toplum içerisindeki farklı yurttaş tiplerinin mikro ölçekte bir araya getirilerek oluşturulacak grupların belirli bir mekanda toplanması ile başlayacak müzakereci süreç, grupların kendi aralarında temayı irdeledikten sonra, tartışma, uzman ve siyasetçilere yöneltilecek sorularla devam edecektir. Müzakere, yayın organları aracılığıyla yurttaşlar tarafından izlenecektir. Bu süreç sonrasında kamuoyu yoklamasına gidilecektir. Böylelikle toplumun prototipi olarak seçilen bir grup tarafından başlatılan müzakere sürecine, diğer yurttaşların katılımı sağlanmış olacaktır."⁴⁶⁷ Bunun sonucunda söz konusu teknolojik imkanlarla, hem farklı görüş ve isteklerin ifade edilmesi hem de mümkün olduğunca geniş bir katılım sağlanarak, müzakereci anlayışın hedeflediği toplumsal durumun oluşturulması mümkün olacaktır.

Beşinci olarak, bu konudaki eksiklikten hareket eden bir diğer çözüm önerisi de John Dryzek tarafından öne sürülmektedir. Dryzek, Fishkin gibi müzakereci anlayışın yaşadığı uygulanabilirlik sorununa teknolojiyi çözüm olarak sunmaktadır. Bu noktada Dryzek, "medyanın iletişim üzerindeki etkisine ve yurttaşların bir araya gelerek düzenledikleri toplantı, gösteri, yürüyüş, protesto gibi eylemlerin gücüne dikkat çeker ve müzakereci demokrasi taraftarlarını"⁴⁶⁸ bu faaliyetleri yeterince dikkate almamalarından dolayı eleştirmektedir. Bu nedenle de o, Habermas ve takipçilerinin söz konusu teknolojik imkanlara gereken önemi göstererek yöntemlerini geliştirmeleri gerektiğini savunmaktadır. Aksi takdirde Dryzek teknolojik gelişmelerden ve onun sağlayacağı olanaklardan yararlanmayan müzakereye dayalı demokrasi anlayışının, "liberal demokrasinin kurumlarıyla sentezleme çabası, idari gücün kullanımında kamusal gücün etkinliğini artırma amacından ziyade, liberal anlayışın kurumlarına meşruluk kazandırma çabası"⁴⁶⁹ türünden değerlendirmelere maruz kalacağını ifade etmektedir.

⁴⁶⁷ J. S. Fishkin, "Toward Deliberative Democracy Experimenting with an Ideal", ed. S. L. Elkin, K. E. Soltan, *Citizen Competence and Democratic Institutions*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1995. Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 122.'den alıntılandı.

⁴⁶⁸ Şimşir, A. g. e., s. 122.

⁴⁶⁹ J. S. Dryzek, *Deliberative Democracy and Beyond*, Oxford: Oxford University Press, 2000. Şimşir, A. g. e., s. 122.'den alıntılandı.

Altıncı olarak, müzakereci kuramcılarının sunduğu tarzda bir rasyonellik zeminine oturtulan konuşma biçimlerinin ‘toplumsal güç ilişkilerini yeniden üreteceğine’ yönelik eleştirilerinden hareketle “Bohman, Bickford ve Young, müzakerenin hakim olduğu kamusal alanda, yurttaşlar arasındaki iletişimin geliştirilmesi”⁴⁷⁰ gerektiğinin altını çizmektedirler. Nitekim Young’a göre, “müzakere süreci dışlayıcı” bir yapıya sahiptir. Şöyle ki, herkesin katıldığı veya içine alındığı bir sürecin oluşturulması gerçek dünyada olanaklı olmadığı için bu süreç kaçınılmaz olarak bir dışlama durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu dışlama mekanizmalarının üstesinden gelebilmek için Young, “geniş kültür ve toplumsal konum farklılıkları içinden iletişimin olanaklılığını ortaya koyan”⁴⁷¹ ve müzakereci demokrasinin genişletilmesini içeren “iletişimsel demokrasi idealini” önermektedir.⁴⁷² Bunu, karşılıklı etkileşimi kuvvetlendirecek usullere ihtiyaç olduğunu da vurgulayarak –Bohman ile Bickford’un da değindiği gibi–, “kişiler arası etkileşim süreci, empati, hoşgörü, dinleme ile katılımcılar arasında cinsiyete, farklı kimliklere ve çeşitli marjinal gruplara özgü çeşitli konuşma biçimlerinin saygı ile karşılandığı bir süreç niteliğinde olmalıdır”⁴⁷³ şeklinde ifade etmektedir. Buradaki temel amaç, “bireylerin tarihsel süreçlerde edindikleri deneyimlerinin farklılaştığı ön kabulünden hareketle bu deneyimlerin, birbirinden farklı kimliksel konumlara sahip yurttaşlar arasında paylaşılmasını sağlayacak söylemsel bir platformun sağlanmasıdır.”⁴⁷⁴ Bickford, “böyle bir platformun oluşturulmasının kamusal alanda konuşma ile birlikte, dinleme pratiğinin de getirileceği usuller üzerinde düşünme gereğinin altını çizer. Çünkü Bickford’a göre demokrasi sınavı, dinleme ile konuşma deneyimlerinin birlikte gelişim gösterdiği, ancak düşüncelerin/çıkarların çatıştığı bir

⁴⁷⁰ Şimşir, A. g. e., s. 124-125.

⁴⁷¹ Iris M. Young, “Activist Challenges to Deliberative Democracy”, *Political Theory*, 29/5, 2001, s. 670-690. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 68.’den alıntılandı.

⁴⁷² Buttom ve Mattson gibi demokrasi kuramcılarının demokrasinin uygulanabilirliğine ilişkin yaptıkları çalışmalar Young’ın eleştirilerini doğrular niteliktedir. Çünkü, “müzakere sürecinin siyasal güç sahibi olanlar (seçilmiş bir yönetici, milletvekili gibi) ve müzakere edilen konu hakkında bilgi sahibi olanlar (uzmanlar, bilim adamları gibi) ile müzakereye katılan sıradan yurttaşlar arasındaki eşitsizlikleri giderilemediği” görülmüştür. Örneğin, “çevresel sorunlar gibi teknik konularda yurttaş bilgisizse”, bu onun müzakere sürecinin dışında kalmasına neden olmaktadır. (Bkz. Coşkun, A. g. e., s. 68-69.)

⁴⁷³ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 125.

⁴⁷⁴ Şimşir, A. g. e., s. 125.

kamusal alanda verilecektir.”⁴⁷⁵ Böylelikle müzakereci demokrasinin üzerinde yükseleceği temel, hoşgörü, saygı, farklılığa dayanacağından müzakere süreci daha verimli işleyecektir.

Yedinci olarak, müzakereci yaklaşımların dışlama potansiyelini, –Bohman, Bickford ve Young’un çizdiği çerçeve içerisinde- ele alan M. Schudson, “konuşma ediminin tek başına demokrasinin meşruiyetini sağlayamayacağını belirtmektedir. Schudson müzakereci demokrasi kuramında çatışmacı yaklaşımı öncelikli kılan görüşlerden farklı olarak, dışlayıcılık tehlikesini barındıran ahlaki normlara bağlı konuşma ediminin merkezileştiği bir demokrasi sürecinin, önüne geçilemez bir uzlaşmazlık sorunuyla”⁴⁷⁶ karşı karşıya kalacağını düşünmektedir. Bu anlamdaki bir demokrasi kavrayışı, toplumsal sorunların kaynağına inerek sorunun giderilmesinden ziyade, “siyasal rekabet içerisinde uzlaşmazlığı çoğaltma riskini” taşımaktadır. Buradaki problem doğrultusunda müzakereci demokrasinin kurgusuna, böyle bir perspektiften yaklaşım gösteren Schudson, müzakere sürecinde konuşma durumuna önem vermekle birlikte çözüm önerisini, “söze katılımı, tartışma konusunu belirlemede, soru sorma itiraz etme hakkının kullanımında eşitlik ilkesinin gözetilmesinin müzakereci demokrasinin ön koşulu” olduğunu ileri sürmektedir.⁴⁷⁷

Sekizinci olarak, demokrasinin “müzakereci usuller yoluyla” geliştirilmesi gerektiğini savunan düşünürlerden Benhabib de, “Schudson’un salt konuşma usullerine dayalı” bir müzakere anlayışı karşısında duyduğu endişeyi duymaktadır.⁴⁷⁸ Ancak bu konuda farklı bir yöntem izleyen Benhabib, “müzakereye katılan yurttaşlar tarafından ortak bir kararda uzlaşılmasının, tartışmanın akılcı temellere dayanan savlarla yürütülmesine bağlı olduğunu”⁴⁷⁹ ifade etmektedir. Bu bağlamda çözüm geliştiren Benhabib göre, “müzakerenin rasyonel temellere dayandırılmasının birincil koşulu olarak, yurttaşların müzakere süreci başında ortak fayda düşüncesine yönelmeleri merkezi önemdedir. Bunu takip eden diğer koşul ise, müzakereye katılan

⁴⁷⁵ S. Bickford, *The Dissonance of Democracy Listening, Conflict and Citizenship*, Londra: Conell University Press, 1996. Şimşir, A. g. e., s. 125.’ten alıntılandı.

⁴⁷⁶ M. Schudson, “Why Conversation is Not the Soul of Democracy”, *Critical Studies and Mass Communication*, 1997, s. 14. Şimşir, A. g. e., s. 125.’ten alıntılandı.

⁴⁷⁷ Şimşir, A. g. e., s. 126.

⁴⁷⁸ Şimşir, A. g. e., s. 126.

⁴⁷⁹ Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, s. 130.

yurttaşların söze katılmada eşit haklara sahip olmaları ve söze katılan yurttaşların birbirlerini karşılıklı olarak dinlemeleridir.”⁴⁸⁰

Dokuzuncu olarak, müzakereci demokrasinin sorunlarını başka bir çerçevede ele alan Dryzek, demokratikleşme sürecinde müzakerenin sağladığı “çatışma platformunun”⁴⁸¹ önemine dikkat çekerek, “yurttaşlar arasında açığa çıkan uzlaşmazlıkların demokrasi geleneğini olumlu yönde dönüştüreceğini düşünmektedir.”⁴⁸² Böylesi bir dönüşümün gerçekleşmesi için Dryzek tarafından öne sürülen ilk koşul, “anayasal bağlamda belirli hakların güvence”⁴⁸³ altına alınmasıdır. Bu noktada, “kamusal alana yurttaş katılımının artması açısından öncelikle anayasanın sağladığı güvence kapsamının tematik düzeyde genişletilmesi gerekmektedir.”⁴⁸⁴ Çünkü anayasal bağlamda haklar güvence altına alındıktan sonra ancak bu uzlaşmazlıkların demokrasi geleneğini olumlu yönde dönüştürmesi mümkün olacaktır. Bunu sağlamanın ikinci koşulu, “siyasal seçkinlerin ve uzmanların müzakereci sürece yurttaşlarla birlikte etkin katılımıdır.”⁴⁸⁵ Yani müzakere sürecindeki tartışmanın verimli bir boyuta ulaşabilmesi için, müzakere sürecinin belirli bir bilgi birikimine sahip olan yurttaşların da katkıları gerekmektedir. Dryzek’in sunduğu bu çözüm önerisinin üçüncü ve son koşulu ise, “böyle bir müzakere alanının demokratikleşme sürecine fayda sağlaması, kamusal alan içerisinde birbiriyle çatışan farklı düşünüş ve ifade ediş biçimlerinin birlikteliğini kapsayan bir tartışma sürecinin yaratılmasına bağlı olmaktadır.”⁴⁸⁶

Son olarak, yine Dryzek gibi, müzakereci demokraside sorun gibi görünen ancak temelde demokrasinin kamusal alanda “yükselen çatışmacı bir müzakere

⁴⁸⁰ Benhabib, A. g. e., s. 130.

⁴⁸¹ Aslında Dryzek, demokrasilerin uzlaşmazlıklardan kendisini koruyamayacağını düşünmektedir. Bu yüzden, ona göre demokrasi sürecindeki temel amaç, “farklı çıkarlar güden yurttaşlar arasında doğan uzlaşmazlıkların ait oldukları topluma zarar vermesini önlemek, bunun yerine ikna etme ve eşit hak tanıma edimlerinin hakim olduğu demokratik bir platform yaratmak” olmalıdır. (Bkz. Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 127.)

⁴⁸² J. S. Dryzek, “Green Reason: Communicative Ethics and Biosphere”, *Environmental Ethics*, 12, 1990, s. 88-89. Şimşir, A. g. e., s. 126.’den alıntılandı.

⁴⁸³ Şimşir, A. g. e., s. 126.

⁴⁸⁴ Şimşir, A. g. e., s. 126.

⁴⁸⁵ Şimşir, A. g. e., s. 126-127.

⁴⁸⁶ Dryzek, *Green Reason: Communicative Ethics and Biosphere*, s. 88-89. Şimşir, A. g. e., s. 127.’den alıntılandı.

sürecinde” gelişme imkanı bulacağını ileri sürerek, çatışmanın önemine dikkat çeken Margaret Kohn, “çatışmayı göz ardı ederek müzakereye uzlaşmayı kaçınılmaz bir son olarak öngören müzakereci demokrasiyi, toplumsal güç kaynaklarının eşitsizlikçi dağılımını destekleyen” bir anlayış olarak değerlendirmektedir.⁴⁸⁷ Bu bağlamda müzakereci demokrasiye eleştirilerini yönelten Kohn, “toplumsal iktidarın” –liberal demokraside olduğu gibi müzakereci demokrasinin de- amacından saptırılarak bazı çıkar gruplarının kontrolüne teslim edildiğini ve “çatışmanın görmezden gelinmesiyle” de bunun gizlenerek sadece meşruluk aracı olarak işlev gördüğünü belirtmektedir.⁴⁸⁸ Buradan hareketle Kohn, müzakereci demokrasinin yaşadığı bu sorunun çözüme kavuşturulmasının, “kamusal alan içerisinde tanımlanan müzakereci demokratik sürecin, kolektif hareketle sentezlenmesi[yle]”⁴⁸⁹ mümkün olacağını ifade etmektedir.

⁴⁸⁷ M. Kohn, “Language, Power and Persuasion: Toward a Critique of Deliberative Democracy”, *Constellations: An International Journal of Critical and Democratic Theory*, c. 7, sayı 3, 2000, s. 418-419. Şimşir, A. g. e., s. 127.’den alıntılandı.

⁴⁸⁸ Şimşir, A. g. e., s. 127.

⁴⁸⁹ Şimşir, A. g. e., s. 127.

SONUÇ

Demokrasi, tarihsel süreç içinde gerek kavramsal gerekse de anlamsal açıdan toplumsal şartlara ve dönemsel koşullara göre birçok bakımdan değişim geçirmiş ve bunun sonucunda da farklı yaklaşımların oluşturduğu kuramlara konu olmuştur. Birinci bölümde görüldüğü üzere, demokrasi gibi kökleri Antik döneme dayanan bir kavramı değerlendirmek ve onun ideal olan formunu oluşturabilmek çok zorlu bir uğraştır. Bununla birlikte Dahl'ın da ifade ettiği gibi, “demokrasinin olan şekliyle olması gereken şekli arasında ikilemlerin yaşanması, bir taraftan ortaya çıkan çeşitli görüşlerden dolayı tartışmaların artmasına neden olurken, diğer taraftan da gerçek anlamda bir demokrasi anlayışını oluşturmak ve demokrasi idealine ulaşmakta büyük fayda sağlamaktadır.”⁴⁹⁰ Ancak, ideal anlamdaki demokrasi formunu elde edebilmek yine de çok zor bir uğraş olarak durmaya devam etmektedir. Çünkü bu duruma, yaşanan siyasi gelişmeler, değişen koşullar, bireysel farklılıklar, toplumların içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik şartların değişkenliği gibi faktörler etki ettiğinden, söz konusu zorluğun oluşması kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla, her dönemde farklı şekillerde algılanabilecek demokrasinin geçerliliğini, güncelliğini ve kalıcılığını oluşturabilmesi için, değişkenlik gösteren siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullara göre kendini yenilemesi veya bunlara uyum sağlaması gerekmektedir. Bu doğrultuda demokrasiye ve onun teorisine çeşitli kuramsal yaklaşımlar geliştirilerek, demokrasinin ideal forma kavuşturulması amacıyla birbirinden farklı demokrasi anlayışları ileri sürülmüştür.

Geliştirilen demokrasi kuramları arasında en önemli yere sahip olanı kuşkusuz -müzakereci demokrasiyle birlikte- liberal demokrasi anlayışıdır. Liberal demokrasiye bu önemi veren şey bilindiği üzere liberalizmin siyasal, sosyal ve ekonomik boyutları bağlamında toplumsal hayata kazandırdıkları olmuştur.⁴⁹¹ Liberalizmin özellikle siyasal alandaki etkileri göz önünde bulundurulduğunda, onun zamanla “toplumlar üzerindeki etkisini” artırması ve bireysel özgürlük gibi bazı

⁴⁹⁰ Dahl, *Demokrasi Üstüne*, s. 29-30.

⁴⁹¹ Bir siyasi yönetim biçimi olarak “demokrasi, liberalizmin bir ürünüdür. İnsan temel hak ve özgürlükleri, kanun karşısında eşitlik, anayasal demokrasi, parlamentarizm, ekonomik özgürlük, azınlık hakları, kuvvetler ayrılığı, temsil mekanizması” gibi demokratik prensipler liberalizmin söz konusu kazanımları olmuştur. (Bkz. Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 8-16.)

“demokratik değerleri” ön plana çıkarmaya başlaması, bu akımı demokrasiyle ilişkilendirme durumunu oluşturmuştur.⁴⁹² Bunun sonucunda da, yani liberalizmin demokrasiye eklenmesiyle yeni bir yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Böylece birçok toplum tarafından büyük bir ilgiyle karşılanan liberal demokrasi anlayışı, hem toplumsal hem de siyasal hayata sunduğu değerlerle –bireysel özgürlük, bireycilik gibi– kendisine yönetsel alanda önemli bir yer edinmiştir. Ancak önde gelen demokrasi kuramlarında da karşılaşıldığı üzere, hiçbir demokrasi anlayışının tek başına tam anlamıyla başarılı olabileceğinden söz etmek mümkün değildir. Çünkü teorik olarak kusursuz gibi görünen birçok demokrasi kuramı pratik bağlamda bu başarıyı yakalayamamaktadır –mesela, doğrudan katılımı öngören demokrasi anlayışlarının büyük ölçekteki katılımlar konusunda çözüm geliştirememesi–. Nitekim her demokrasi kuramında olduğu gibi, liberal ve müzakereci kuramlarda da belirli sınırlılıklar söz konusu olmaktadır.⁴⁹³

Liberal demokrasinin sahip olduğu eksikliklerin ve sınırlılıkların yol açtığı sorunların temelinde birey, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler ve temsil sistemi bulunmaktadır. Bu bağlamda liberal demokrasiye getirilen eleştirilerin ilki, “bireysel özgürlük ve haklar vurgusunun, rekabetçi bir bencilliğe yol açtığı ve dolayısıyla, her açıdan kendini koruma refleksi ile donanmış bireyin daha geniş topluluklar için çaba”⁴⁹⁴ göstermemesine yöneliktir. İkinci olarak söz konusu eleştiriler liberal anlayışın şu yönünü hedef almaktadır: “Liberalizm sadece siyasal eşitlikler üzerinde yoğunlaşmakla, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri görmezden gelmekte, üstelik bu eşitsizliklerin çoğalmasına katkı sağlamaktadır.”⁴⁹⁵ Kapitalizmle paralel bir gelişim gösteren liberalizmin, –toplumsal ve ekonomik– eşitlik ve adalet gibi siyasal değerleri birey veya bireysel çıkar uğruna terk etmesi ve sürekli olarak ekonomik gelişimi merkeze alarak sadece bireysel zenginliğe önem vermesi ve bunun

⁴⁹² Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 14-15.

⁴⁹³ Holden’inde belirttiği gibi demokrasiye getirilen diğer sıfatlarla birlikte, liberal sıfatının da oluşturduğu “demokratik yönetim biçimi sınırlılıklara sahip” bir yapıdadır. Bununla beraber daha önce gördüğümüz üzere, liberal demokrasinin giderek “yozlaştırılıp bazı grupların kontrolüne bırakılması” başta olmak üzere, birçok bakımdan bu sistemin “çıkar amaçlı kullanılarak içeriğinin boşaltılması” ciddi sorunları beraberinde getirmesi, Holden’in altını çizdiği sınırlılıkların ötesine geçmektedir. Bu da liberal demokrasinin büyük bir çıkmazın içerisine düşmesine ve yönetsel bağlamda ciddi krizlerin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. (Bkz. Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, s. 14-15.)

⁴⁹⁴ Okutan, *Radikal Demokrasi ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 88.

⁴⁹⁵ Okutan, *A. g. e.*, s. 88.

sonucunda da “yönetimsel gücünü küresel güçlere devretmesi” –kapitalizminle ortaya çıkan büyük ekonomik şirketlere ve kurumlara–, hem kendisine hem de demokratik yönetim biçimine “duyulan güvenin azalmasına” neden olmuştur.⁴⁹⁶ Üçüncü olarak da bu eleştiriler, “liberal temsili sistemlerin siyasal katılımı daraltmış” olmasından hareketle yarışmacı bir anlayışa sahip “temsil sisteminin işlerliğine” yoğunlaşmaktadır.⁴⁹⁷ Buna göre, “politik tercihler şekillenirken veya bir sonuç olarak ortaya çıkarken, temsilcilere güven konusunda endişe duyulmaktadır. Yarışmacı temsil sistemi, yurttaşlara alternatif kanun ve politikaların değeri hakkında hüküm verme, bu hükümlerin belirleyiciliği altında temsilcileri sorumlu tutma fırsatı verebilmektedir. Ancak temsil, resmi sorumluluğu garanti etmede sınırlı bir araçtır. [Yurttaşların kapasitelerinde körelme meydana gelmesi], özellikle demokratik yetenek ve alışkanlıklarının bulunmadığı durumlarda, kamu işlerinde hüküm vermekten kaçınma bağlamında mümkün olabilmektedir.”⁴⁹⁸ Bu eleştiriler ışığında görüldüğü gibi, liberal demokrasi, birey, eşitsizlik, temsil sistemi, çoğunlukçu yönetim ve dışlayıcılık gibi sorunlarla karşı karşıya kalması sonucunda meşruluk krizi yaşamıştır. Böylece “çeşitlilik ve farklılığın liberal demokrasi pratiklerinde anlamını yitirdiğine dair genel bir kanaat”⁴⁹⁹ oluşmuştur.

Öte yandan, her ne kadar liberal demokrasinin krizleri açık bir şekilde ortaya konulmuşsa da bazı liberal teorisyenler ve düşünürler hala liberal anlayışın mevcut şekliyle veya birtakım düzenlemelerin –müzakereci anlayışın iletişimsel eylem unsuruyla politik katılımı yeniden sağlaması gibi– getirilmesiyle devam ettirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu durum bize liberal demokrasinin, bu görüşte olan liberaller tarafından bir kuram olmaktan çıkarılıp adeta ideoloji haline getirildiğini göstermektedir. Nitekim liberal demokrasinin yaşadığı temsil krizi gibi önemli krizler, yönetimsel anlamda ciddi sorunlara yol açtığından bunların yok sayılması veya görmezden gelinmesi mümkün değildir. Buna rağmen liberal anlayışın mevcut şekliyle devam etmesini dillendirmek, bu kurama körü körüne bağlılıktan başka bir şeyi ifade etmemektedir. Diğer taraftan bazı liberal düşünürler daha kabul edilebilir ve gerçekçi görüşler de ileri sürmektedirler. Örneğin, John Rawls’ın oluşturduğu

⁴⁹⁶ Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, s. 32-33.

⁴⁹⁷ Okutan, *Radikal Demokrasi ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 88-89.

⁴⁹⁸ Okutan, *A. g. e.*, s. 89.

⁴⁹⁹ Okutan, *A. g. e.*, s. 88.

politik liberalizm anlayışı söz konusu öne sürülen görüşler içerisinde, sorunların farkındalığından hareketle “daha gerçekçi ve sorunları temelden çözmeye yatkın bir sistem”⁵⁰⁰ olarak belirlemektedir. Ne var ki, Rawls’ın önerisi de liberal demokrasinin içinde barındırdığı eksikliklerinin giderilip sorunlarından tamamen kurtulmasında yeterli olmadığından, bunun da başarıya ulaşma şansı diğer öneriler gibi düşüktür.

İkinci bölümde ele alındığı üzere, radikal demokrasi kuramlarından biri olan ve liberal demokrasinin sorunlarından hareketle ona alternatif olarak Habermas tarafından geliştirilen müzakereci demokrasi anlayışı, “kamusal ve özel alanı kapsamı içine alacak şekilde yeniden değerlendirilmesine yönelik taleplere”⁵⁰¹ şekillenmiş ve liberal anlayışın meşruluk krizini aşmaya yönelmiştir. Müzakereci demokrasiyi diğer kuramlardan ayıran ve ona bu önemi kazandıran şey, liberal geleneğin içerisinde taşıdığı değerleri ve bu geleneğin beraberinde getirdiği olumlu yönleri reddetmeyerek, liberalizmin demokrasi bağlamındaki katkılarını dikkate alan bir anlayışla ideal anlamda demokratik yönetimi oluşturmaya çalışmasıdır. Başka bir ifadeyle, liberal demokrasiyi tamamen dışlayan bir alternatif olmaktan çok, onun temel ilkelerini –temel insan hak ve özgürlükleri, kanun karşısında eşitlik, anayasa, azınlık hakları gibi– kabul eden ve onu derinleştirmeyi hedefleyen bir yol izlemesi müzakereci demokrasiye söz konusu önemi kazandırmaktadır.⁵⁰² Nitekim Habermas söylem kuramında, liberal gelenek ile cumhuriyetçi geleneği sentezleyerek “her iki taraftan öğeler alması, hem demokratik süreci etkinleştirmekte” hem de müzakereci anlayışı diğer kuramlardan farklılaştırarak onun ideal demokrasi anlayışını gerçekleştirme anlamında başarıya ulaşma şansını arttırmaktadır.⁵⁰³

⁵⁰⁰ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 37-38.

⁵⁰¹ Bu talepler doğrultusunda, bireylerin ortak kararını gerektiren “yaşamsal sorunlarında, kişisel iradelerini kullanabilecekleri ve demokratik meşruiyeti sağlanmış siyasal bir alanın oluşumuna odaklanan müzakereci yaklaşım, yurttaşlık, sivil toplum, kamusal/özel alan, yurttaşlar arası iletişimi ve etkileşimi, demokrasi ve kamusal müzakere pratiği temelinde irdelemektedir.” (Bkz. Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 127-128.)

⁵⁰² Örneğin Habermas, iki güçlü normatif sezginin, liberal gelenek içindeki önemi üzerinde durmaktadır. “1-) Eşit bireysel özgürlükler fikri eşitlikçi evrenselliğin moral standardını temin etmektedir. 2-) Her insan kendi kanıları ve tercihlerine göre yaşam sürdürme hakkına sahip olacağından bireyselliğin de bir etik standardını oluşturmaktadır.” (Bkz. Okutan, *Radikal Demokrasi ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 91.)

⁵⁰³ Habermas, *Demokrasinin Üç Normatif Modeli*, s. 44.

Habermas'ın söylem kuramı aracılığıyla oluşturduğu ve takipçilerinin geliştirdiği müzakereci demokrasi anlayışı, politik katılım, iletişimsel eylem, kamusal alan gibi öğelerle gerek liberal demokrasinin krizlerine gerekse de toplumsal ve siyasal alandaki sorunlara getirdiği çözüm önerileriyle, demokratik sürecin yeniden işlerlik kazanmasına büyük fayda sağlayarak demokratik yönetim – veya ideal anlamda demokrasi– gerçekleştirme konusunda ‘yeni ufuklar yaratmıştır.’⁵⁰⁴ Liberal demokrasinin meşruluk krizine yol açan dışlayıcı yapısını hedef alan müzakereci demokratlar bu öğeler aracılığıyla “farklılıkların, kimliklerin ve bunlarla beraber diğer çeşitliliklerin biraradalığını” sağlayarak, modern dönemin en önemli problemlerinin başında gelen “siyasal alana katılım gösterme” sorununu büyük oranda çözüme kavuşturmuşlardır.⁵⁰⁵ Bu bağlamda müzakereci anlayışın oluşturduğu “evrensel ahlaksal saygı ile eşitlikçi karşılıklılık normlarının meydana getirdiği ideal konuşma ortamı, tüm yurttaşların tartışmaya eşit olarak katılabilmesi, her düşüncenin herkes tarafından ileri sürülebilmesi, yurttaşların gereksinimlerini, isteklerini ve beklentilerini ifade edebilmesi, tartışmaya katılım gösteren hiçbir konuşmacının içsel ya da dışsal zorlamayla karşılaşmaması, bu ilkeleri güvence altına alacak yasal çerçevenin kurulması ve hakların yaşama geçirilmesi”⁵⁰⁶ gibi olanaklara imkan tanınmasıyla, yurttaşların siyasal alandan uzaklaşma sorununu aşarak politik katılımın yeniden sağlanmasını mümkün hale getirmektedir.

Bununla birlikte, “içinde konuşmanın yanı sıra dinleme pratiklerinin de gelişeceği ve böylelikle demokrasinin dışlayıcı unsurlarını bertaraf edecek bir tartışma alanı formüle eden”⁵⁰⁷ müzakereci demokrasi bu sayede, siyaset alanında yadsınamaz bir öneme sahip olmuştur. Fakat müzakereci demokrasinin “kavramsal temelleri ve bu bağlamdaki sınırlılıkları dikkate alındığında, salt konuşmanın ön

⁵⁰⁴ Siyasal alanda konuşmanın merkezileştirildiği bir demokrasi kavrayışıyla şekillenen Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışı, “toplumsal ifadelerin oluşumu ve idari sürece dönüşmesi sürecinde, bireysel temsil aracılığıyla, kamusal bir meselenin farklı pencerelerden sorgulanması ve dile getirilmesi, yurttaşlar arası yardımlaşmayı, empati kurma edimlerini geliştirmeyi” hedeflemektedir. (Bkz. Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 128.)

⁵⁰⁵ Okutan, *Radikal Demokrasi ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu*, s. 88-89.

⁵⁰⁶ Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, s. 119-120.

⁵⁰⁷ Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 128.

plana çekildiği bir demokrasi kavrayışının sınırlılıklarıyla⁵⁰⁸ karşılaşıldığından, bu noktada onun da, “liberal demokrasinin içinde bulunduğu meşruiyet krizine düşmemesi açısından, kamusal müzakere alanlarının, dışlayıcı etkilerden arındırılması gerekmektedir.”⁵⁰⁹ Ayrıca, Holden’in ifade ettiği ve yukarıda da belirtildiği gibi, diğer demokrasi kuramlarında olduğu gibi müzakereci demokrasinin de tek başına sorunsuz işleyen demokrasi mekanizmasını oluşturması ve bu hedefe ulaşması hiçte kolay değildir. Dolayısıyla bunun gerçekleştirilebilmesi için müzakereci anlayış üzerinde bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Bu bağlamda üçüncü bölümde görüldüğü üzere, müzakereci demokrasinin gerek teorik bakımdan meydana getirdiği belirsizliklerden, gerekse de pratik bakımdan karşılaştığı uygulanabilirlik konusundaki yetersizliklerden kaynaklı, liberaller başta olmak üzere birçok teorisyen ve düşünür tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir. Bu eleştiriler ilk olarak, müzakereci anlayışın “uygulama aşamasında karşılaşılabilecek güçlüklerden” hareketle, bireylerin katılacağı müzakere platformunun nerede ve nasıl yapılacağına dair belirginleştirilmemiş olmasına dair zorluklara; ikinci olarak da, müzakere sonrasında bireylerin “en iyi karar üzerinde uzlaşacaklarına dair öngörülerden” hareketle bireyler tarafından ortak bir karara varılamaması durumunda sürecin nasıl işleyeceğine dair herhangi bir ipucunun verilmemesinin doğuracağı sıkıntılara yöneltilmiştir.⁵¹⁰ Müzakereci demokrasiye getirilen bu eleştiriler sonucunda, onun içinde barındırdığı belirsizlikten ve sahip olduğu sınırlılıklardan kaynaklı problem yaratan pratiklerinin uygulamaya geçilmesi aşamasında karşılaştığı sorunlar, bu demokratik anlayışın günümüz toplumlarının yaşadığı krizlere getirdiği çözümlerde, “hem toplumsal hem de siyasal bakımdan istenilen seviyede bir yeterliliğe”⁵¹¹ sahip olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Müzakereci demokrasi anlayışının söz konusu sorunlarının aşılması için, Bohman’ın müzakere platformlarının çoğullaştırılması, Cohen’in kabul edilebilir çoğulculuk, Gastil’in âdem-i merkeziyetçilik, Young’un iletişimsel demokrasi ideali, Schudson’un çatışmacı yaklaşımı, Fishkin ve Dryzek’in teknolojik araçlardan

⁵⁰⁸ Şimşir, A. g. e., s. 128.

⁵⁰⁹ Şimşir, A. g. e., s. 128.

⁵¹⁰ Şimşir, A. g. e., s. 120.

⁵¹¹ Mouffe, *Demokratik Paradoks*, s. 59-60.

yararlanılması gibi çözümler geliştirilmiştir. Bunlar, müzakereci demokrasinin ideal anlamda demokratik yönetimi gerçekleştirebilmesi ve onun liberal demokrasiye alternatif oluşturabilmesi bakımından önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle de Fishkin ve Dryzek’in çözüm önerisi günümüz dünyasında oldukça yaygın hale gelen teknolojinin kullanılmasıyla elde edilecek olanaklar, “hem müzakereci demokrasinin tartışma ve karar alma platformu oluşturması, hem de yurttaşların düşüncelerinin ifade edilebilmesi”⁵¹² açısından büyük kolaylıklar sağlayacağından, bu araçtan yararlanılması müzakere sürecinin işleyişinde karşılaşılan birçok sorunu ortadan kaldıracaktır. Nitekim tüm sorunlara ve olumsuz yaklaşımlara rağmen, toplumsal yaşamın başka alanlarında da kamusal müzakereci demokrasinin merkeziliğini temel alan yapısı itibarıyla müzakereci demokrasi, “birçok kurumsal tasarımın üretilmesine”⁵¹³ ve hatta bu anlayışa sahip –yani müzakereci demokrasinin merkeze alındığı– demokrasi kuramlarının geliştirilmesine esin kaynağı oluşturmasıyla büyük önem taşımaktadır.

⁵¹² Şimşir, *Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları*, s. 121-122.

⁵¹³ Benhabib, *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, s. 131.

KAYNAKÇA

ARBLASTER, Anthony, *Demokrasi*, çev. Nilüfer Yılmaz, Ankara: Doruk Yayıncılık, 1999.

ARNHART, Larry, *Siyasi Düşünce Tarihi*, çev. Ahmet Kemal Bayram, Ankara: Adres Yayınları, 2004.

BARBER, Benjamin, *Güçlü Demokrasi*, çev. Mehmet Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

BAUMAN, Zygmunt, *Siyaset Arayışı*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2000.

BENHABİB, Seyla, “Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru”, çev. Zeynep Gürata- Cem Gürsel, der. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999.

BOWLES, Samuel/ GİNTİS, H., *Demokrasi ve Kapitalizm*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.

CEVİZCİ, Ahmet, *Paradigma – Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.

COHEN, Joshua, “Müzakereci Demokraside Usul ve Esas”, çev. Zeynep Gürata- Cem Gürsel, der. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999.

COŞKUN, Mustafa Kemal, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2007.

DAHL, Robert A., *Demokrasi Üstüne*, çev. Betül Kadioğlu, Ankara: Phoenix Yayınları, 2001.

ERDEMLİ, Atilla, “Profanlaşan Dünyamızda Demokrasi”, *Felsefe Logos*, İstanbul: Sayı 11, Haziran- 2000.

ERDOĞAN, Mustafa, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003.

GOULD, Carol C., “Çeşitlilik ve Demokrasi: Farklılıkların Temsili”, çev. Zeynep Gürata- Cem Gürsel, der. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999.

GÜVENOĞLU, Nazım, *Demokrasinin Neoliberal Dönemde Geçirdiği Dönüşümün Siyasal Partiler Üzerindeki Etkileri*, Praksis 12, 2004.

HABERMAS, Jürgen, “Demokrasinin Üç Normatif Modeli”, çev. Zeynep Gürata Cem Gürsel, der. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999.

HABERMAS, Jürgen, *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak*, çev. İlknur Aka, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

HAYEK, F. A., *Liberal Bir Devletin Anayasası*, çev. Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999.

HEYWOOD, Andrew, *Siyaset*, çev. Bekir B. Özipek - Bican Şahin ve diğ., Ankara: Liberte Yayınları, 2006.

HOLDEN, Barry, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, çev. Hüseyin Bal, Ankara: Liberte Yayınları, 2007.

İSPİR, Naci, *C. B. Macpherson'un Liberal Demokrasi Eleştirisi*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2008.

KEMPSKİ, Jürgen, *Siyaset Felsefesi - Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1997.

KÖKER, Levent, *Demokrasi Eleştirileri ve Türkiye - Radikal Demokrasi*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.

KÖKER, Levent, *İki Farklı Siyaset: Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori*, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 1990.

KYMLİCKA, Will, *Çokkültürlü Yurttaşlık - Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

KMYLİKCA, Will, “Kanada’da Grup Ayrışmalı Üç Yurttaşlık Biçimi”, çev. Zeynep Gürata- Cem Gürsel, der. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999.

LACLUA, Ernesto/ MOUFFE, Chantal, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, çev. Ahmet Kardam – Doğan Şahiner, İstanbul: Birikim Yayınları, 1992.

MOUFFE, Chantal, *Demokratik Paradoks*, çev. Cevdet Aşkın, Ankara: Epos Yayınları, 2001.

- MOUFFE, Chantal, *Siyasetin Dönüşü*, çev. Fahri Bakırcı, Ali Çolak, Ankara: Epos Yayınları, 2010.
- OKUTAN, M. Çağatay, “Radikal Demokrasi Ya da Demokrasiyi “Derinleştirme” Umudu”, der. Bican Şahin, *Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar*, Ankara: Orion Kitabevi, 2008.
- RİNGEN, Stein, *Demokrasi Neye Yarar?- Özgürlük ve Ahlaki Yönetim Üzerine*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- SARTORİ, Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan, Ankara: Yetkin Basımevi, 1993.
- SCHMİDT, Manfred G., *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, çev. M. Emin Köktaş, Ankara: Vadi Yayınları, 2001.
- SCHMİTTER, Phillippe C./ KARL, Terry Lyn, “Demokrasi Nedir, Ne Değildir?”, çev. Levent Gönenç, *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, der. Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.
- ŞAHİN, Bican, “Liberal Demokrasinin Temelleri”, der. Bican Şahin, *Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar*, Ankara: Orion Kitabevi, 2008.
- ŞAYLAN, Gencay, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1981.
- ŞİMŞİR, Esra, “Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sınırlılıkları”, der. Bican Şahin, *Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar*, Ankara: Orion Kitabevi, 2008.
- TAŞCI, Serdar, *Yüzyılı Düşünmek – Çağdaş Felsefe, Siyaset ve Sosyoloji Tartışmalarına Giriş*, İstanbul; Say Yayınları, 2006.

TOURAINE, Alain, *Demokrasi Nedir?*, çev. Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

VERGANA, Francisco, *Liberalizmin Felsefi Temelleri – Liberalizm ve Etik*, çev. Bülent Arıbaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

YAYLA, Atilla, *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları, 2002.

ZAVALA, America Vera, *Katılımcı Demokrasi – Dünyadaki Katılımcı Demokrasi Deneyimleri*, çev. Naile Aras, Ankara: Dipnot Yayınları, 2006.

ÖZGEÇMİŞ

ŞABAN ARSLAN – Batman (02. 06. 1988)

Adres : Kültür Mah. Mezopotamya Cad.

Hacıoğlu Fırat Ap. Kat: 5 No: 10 Batman/ Merkez

Gsm : (544) 488 72 22

E-mail: sabanarslan8@gmail.com

Askerlik Durumu: Tecilli (2015)

Eğitim:

- Yüksek Lisans: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Bölümü

2011-2015: (3,29/4 – 83.43)

- Lisans: Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü 2007-2011 Lisans Derecesi : (3,09/4 – 78.76)

- Lise: Batman Lisesi 2001-2004

- İlköğretim: Cengiz Topel İlköğretim Okulu, Zübeyde Hanım İlköğretim Okulu
1993-2001

Katıldığım Eğitim ve Seminerler:

- Pedagojik Formasyon Eğitimi– Muğla Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
(2010-2011)

- Enformatik Bilgisayar Programları Eğitimi – Muğla Üniversitesi Enformatik
Bölgümleri (2007-2008)

İş/Staj Denevımlerim:

1- Ula Anadolu Öğretmen Lisesi – 2011

Staj – Felsefe ve Rehber Öğretmenliğı

2- Batman Çağdaş Gazetesi – 2008

İdari Yöneticilik, Köşe Yazarlığı ve Muhabirlik

Projeler:

1- İki Demokrasi Modeli: Liberal Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi Modeli
Üzerine Bir Çalışma (2015- Yüksek Lisans Tezi)

2- Jean Jack Rousseau'nun Katılımcı Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Çalışma
(2011-Bitirme Çalışması)

Yabancı Dil: İngilizce: Okuma: İyi, Yazma: İyi, Anlama: İyi